

Mistra Urban Futures Report
2015:9

Från elefanten i rummet till kanariefågeln i gruvan

- om socialt utsatta EU-migranter i det Svenska folkhemmet

Foto: Björn Olsson

Leif Eriksson
Institutionen för Globala Studier
Göteborgs Universitet

MISTRA
**URBAN
FUTURES**

En rapport framtagen inom projekt KAIROS

Kunskap om och arbetssätt i rättvisa och socialt hållbara städer

Corresponding author: Leif Eriksson

© Mistra Urban Futures, 2015

Denna rapport är framtaget inom KAIROS, som är ett samverkansprojekt där praktiker och forskare från Göteborgs Stad, Göteborgs Universitet, Länsstyrelsen Västra Götalands län och Västra Götalandsregionen arbetar med att ta fram kunskap om och arbetssätt i rättvisa och socialt hållbara städer. Syftet med rapporten är att utgöra ett underlag för diskussioner, både inom KAIROS och mellan KAIROS och andra aktörer.

Syftet med samtliga underlag och delrapporter som tas fram inom KAIROS är att få till stånd en bred diskussion och medverkan kring olika frågeställningar. Målet är att den slutrapport som tas fram är så väl förankrad och konkret som möjligt. De slutsatser som redovisas i denna rapport kan inte läsas som att de i sin helhet kommer att redovisas i KAIROS slutrapport. I slutrapporten kommer helhetsbilden, baserad på samtliga delrapporter och underlag samt dialog med olika aktörer, att styra innehållet.

Projekt KAIROS är en del av Mistra Urban Futures som är ett internationellt centrum för hållbar stadsutveckling där kunskap utvecklas i nära samverkan mellan teoretisk och erfarenhetsbaserad kunskap. Centrumet har fyra regionala plattformar i Göteborg, Kapstaden, Kisumu och Manchester. Mistra Urban Futures finansieras av forskningsstiftelsen Mistra och Sida, tillsammans med ett konsortium bestående av: Chalmers tekniska högskola, Göteborgs universitet, Göteborgs stad, Göteborgsregionens kommunalförbund (GR), IVL Svenska miljöinstitutet, Länsstyrelsen Västra Götalands län och Västra Götalandsregionen samt medfinansierar på de olika lokala plattformarna.

Förord

KAIROS uppgift är att producera kunskap om och arbetssätt för rättvisa och socialt hållbara städer. Bakgrunden är vår tids stora samhällsomdaning där globalisering, migration och urbanisering flätar samman det lokala med det globala. De komplexa samhällsproblem som följer i dess spår sätter den sociala hållbarheten inför stora prövningar. EU-migranter utgör ett exempel på sådana komplexa samhällsfrågor. Här finns det inga enkla lösningar att tillgå. Det sätt på vilket problemen tar sig uttryck är i en ständig förändring, präglas av ojämlika maktförhållanden och också av olika perspektiv på hur problemen bäst skall hanteras. Det förhållande att problemen är kontextuella och har en låg generaliserbarhet reducerar möjligheten att ta fram nationella riktlinjer för hur de skall hanteras. Detta får avgöras från fall till fall.

De komplexa problem som vi ställs inför när världen kommer till Göteborg utgörs inte av några temporära eller övergående fenomen. Fattiga EU- migranter utgör en del av vår nya tid. Den nya informationsteknologin och tillgång till internet ökar den geografiska spridningen av människors sociala kontaktytor vilket tillsammans med enklare och billigare kommunikationer bidrar till ökad rörlighet. Imorgon kan det handla om allt från klimatflyktingar till portugisiska unga vuxna som inte längre får stanna i Angola dit de sökt sig efter den finansiella krisen för att söka arbete utan istället söker säkerställa sin försörjning i norra Europa. Hur Göteborg tillsammans med medborgarna hanterat frågan om EU-migranter och deras grundläggande behov säger något om stadens förmåga till social hållbarhet. Social hållbarhet är inget statiskt begrepp utan ställer krav på ett samhälles förmåga att hantera komplexa samhällsfrågor, och att utifrån en sådan förmåga omforma och reproducera sig själv som en fungerande samhällsorganism.

Forskning kring komplexa samhällsfrågor ställer särskilda krav på forskaren och på de metodologiska överväganden som görs. Komplexiteten kan bara synliggöras, problemen formuleras och åtgärder identifieras tillsammans med dem som berörs. Det ställer krav på en kunskapssyn som förutom på vetenskapligt och teoretiskt förankrad kunskap också bygger på erfarenhetsbaserad kunskap. Forskarens integritet och samtida förmåga att få forskningsarbetet att uppfattas som legitimt blir avgörande för kunskapsproduktionens kvalitet. Leif Eriksson har genom sitt val av den kritiska realismen och aktionsforskningen som metod svarat mot dessa krav. Han överskrider akademins traditionella roll att främst koncentrera sig på att kritiskt granska rådande förhållanden och se komplexiteter i såväl problem som i lösningar utan föreslår inte bara övergripande förhållnings- och arbetssätt utan också konkreta lösningar på såväl kort, medel, som på lång sikt.

Inom projekt Kairos har vi på olika sätt arbetat med att kvalitetsgranska forskningsresultaten. Förutom egna samtal inom projektgruppen har vi deltagit i seminarium med berörda EU-migranter och civilsamhällets organisationer, liksom i informella samtal med kommunstyrelseledamöter och stadens ledande journalister med mångårig erfarenhet av kommunalpolitisk analys. Rapportens innehåll och slutsatser har diskuterats i seminarieform med berörda handläggare liksom med ledningen för Social Resursförvaltning. Rapportens teoretiska kvalitet och praktiska relevans har säkerställts av

Stellan Vinthagen, docent i sociologi på Göteborgs Universitet och professor i fredligt motstånd på University of Massachusetts Amherst i USA, Sven Hovmöller, professor i Kemi vid Stockholms Universitet med stora erfarenheter av EU-migranternas situation samt av Rasoul Nejadmehr, regionutvecklare på Västra Götalandsregionens koncernavdelning för kultur. Leifs forskningsresultat utgör en viktig del av projekt Kairos kunskapsproduktion kring villkoren för socialt hållbara och rättvisa städer.

Göteborg i November 2015

Hans Abrahamsson & Åsa Lorentzi
projektledare, KAIROS

Innehållsförteckning

Förord	2
Innehållsförteckning	5
Inledning	6
Rapportens disposition	10
Kunskapssyn och metod	11
Kritisk realism	12
Socialt utsatta EU-migranter i Sverige – mötet med folkhemmet och rättssamhället	17
Perspektiv och synvänder - att förstå det som händer mitt ibland oss	31
Den ekonomiska logiken – livschanser på marknaden	33
Interregnum – en tid av osäkerhet och godtycklighet	36
Rättigheter – för vem?	42
Att se den fattiga EU-migranten – reaktioner från vördnad till hat	46
Folkhemsdiskursen och de fattiga EU-migranterna	55
Våld eller Makt – en fråga om social hållbarhet	57
Nöden har ingen lag – om mänskliga behov, social hållbarhet och sociala konflikter	59
Social hållbarhet i undantagstillståndet mellan ”regula legis” och “necessitas non habet legem”	59
Mänskliga behov och social hållbarhet	64
Social hållbarhet – en fråga om vägval	66
Alternativa förhållningssätt:	70
Några vägledande principer	70
Kortsiktiga lösningar	74
Medellånga lösningar	75
Långsiktiga lösningar	76
Avslutande reflektioner	80
Litteratur	84

Inledning

Från elefanten i rummet till kanariefågeln i gruvan - om socialt utsatta EU-migranter¹ i det Svenska folkhemmet

Göteborgs Stad, Göteborgsregionens kommunalförbund (GR), Västra Götalandsregionen (VGR) har tillsammans med Länsstyrelsen i Västra Götalands län beslutat att via Mistra Urban Futures genomföra ett transdisciplinärt forskningsprojekt med fokus på hållbarhetens sociala dimension. Projektet (KAIROS) syftar till att producera kunskap om och arbetssätt i rättvisa och socialt hållbara städer.

I den projektplan som utarbetades motiveras beslutet på följande sätt: *”Den ojämna utvecklingen i Göteborg mellan olika befolkningsgrupper och bostadsområden, av inkomster, boendestandard, hälsa och tillgång till det offentliga rummet och dess kollektiva nyttigheter fortsätter att öka. Olika forskningsrapporter visar på att staden därmed håller på att glida isär”*.²

Föreliggande delrapport syftar till att fördjupa kunskap om, ge perspektiv på samt föreslå arbetssätt för rättvisa och socialt hållbara städer, med utgångspunkt i socialt utsatta, fattiga, hemlösa och tiggande EU-migranter i Sverige, med speciellt fokus på situationen i Göteborg. Ur ett socialt hållbarhetsperspektiv är denna grupp närmast att betrakta som ”elefanten i rummet”, ett politiskt känsligt problem som är högst påtagligt för oss alla, men som få, om ens någon, i dagsläget vet hur vi skall hantera och därför ofta undviker att tala om.

Detta problem är ett av de i den samtida stadsbilden kanske mest påtagliga konsekvenserna av den pågående samhällsomvandling, karakteriserad bl.a. av urbanisering, migration och globalisering, där det lokala allt mer flätas samman med och påverkas av transnationella processer. En viktig grundtanke i ovan nämnda KAIROS-projekt är att en fortsatt social hållbarhet, där utvecklingen i urbana centra kommer att få en allt viktigare roll, kräver ett antal synvänder liksom förändrade arbetssätt.³ Krafter, bortom stadens kontroll, kommer i ökad utsträckning präglade den urbana utvecklingen vare sig vi önskar det eller ej. EU-migranter utgör den i stadsbilden kanske mest synliga delen av de naturliga flöden som uppstår då människor försöker hitta vägar att tillfredsställa sina grundläggande behov. Utmaningen vi står inför är att hantera dessa krafter och processer på ett socialt hållbart och människovärdigt sätt.

Vi behöver omgående få till stånd en synvänder där de mest utsatta som vistas i staden också blir de som uppmärksammas och prioriteras. En passande metafor för en sådan synvänder är kanske ”kanariefågeln i gruvan”. Kanariefågeln i gruvan synliggjorde de

¹ Jag har i rapporten valt att använda begreppet EU-migrant, då detta är det begrepp som i den offentliga debatten fortfarande mest frekvent används för att beteckna denna grupp. En migrant är egentligen en individ som av olika skäl valt att byta hemort eller hemland. En mer korrekt beteckning på flertalet i målgruppen skulle snarare vara utsatta EU-medborgare, mobila EU-medborgare, eller helt enkelt ”EU-mobila”.

² Citerad i KAIROS projektdokument, 2013-05-07, ”Kunskap om och Arbetssätt i Rättvisa och socialt hållbara Städer”, s.2

³ Se t.ex. Abrahamsson, H. (2015) ”Göteborg i världen - Stadens historia förklarar nuet och hållbarheten”, Mistra Urban Futures Report 2015:6 samt Abrahamsson, H. (2014) ”Staden, framtiden och konsten att göra synvänder” i *Vart är du på väg, älskade stad?*, Å. Magnusson & A. Nilsson (eds.). Göteborg, Sweden: Tre Böcker, s. 248-267

osynliga processer (i form av gaser) som var på väg att drabba alla som befann sig där. Det som nu gestaltas och synliggörs i det offentliga rummet, i form av tiggeri, social utsatthet, hemlöshet och avhysningar synliggör de bakomliggande (osynliga) strukturer och processer som orsakat dem och utgör därmed en tidig varning för en socialt ohållbar samhällsutveckling som redan börjat påverka och på sikt i allt större utsträckning kommer att påverka oss alla.⁴

Ur Giorgio Agambens perspektiv⁵ - ett av flera relevanta perspektiv utifrån vilket samtiden kan betraktas - är denna grupps utsatthet ännu ett varnande exempel på hur själva grundförutsättningarna för livet allt mer politiseras; hur gränsen mellan liv och död, och rätten att tillfredsställa sina grundläggande behov alltmer framstår som en politisk fråga, platsen för ett suveränt beslut. Detta kommer till ett tydligt praktiskt uttryck i evakueringslokalerna för nödboende hemlösa EU-migranter i Stockholm och Malmö. I Stockholm skall temperaturen efter ett politiskt beslut, som föregicks av remissförfrågan, vara minus sju grader eller lägre, för att nödställda skall få sova inomhus:

*”Frågan om vilken temperatur då det var lämpligt att öppna en sådan verksamhet [nödboende, min anm.] ställdes till ett par olika myndigheter. I Oslo används minus 10 för samma typ av verksamhet, och minus 10 användes föregående säsonger av Vinternatt för att öppna upp extra platser. För att ha ett riktmärke för när evakueringslokalen ska öppnas och de ideella organisationernas verksamheter startas används minus 7 grader”.*⁶

I Malmö föregicks beslutet om temperaturgränsen av ett politiskt schackrande. Frågan som debatterades var om gränsen skulle vara minus två, fem eller sju grader. *”Vi föreslog två minusgrader. Beslutet blev fem och det beklagar vi”*, säger Susanne Björkenheim (V), vice ordförande i social resursnämnd.⁷ Om vi uppfattar det absurda i det ovanstående, räcker det med att omformulera och generalisera frågeställningen till: *”Hur nära döden måste vi ha kommit för att den politiska makten i sin godhet skall hjälpa oss”*, för att inse att det problematiska att politiken på detta sätt har makten över grundläggande livsprocesser gäller även på andra områden, så som äldreboende och cancervård. Det som nu händer de utsatta EU-migranterna, det händer också oss.

I en postwestfalisk värld⁸, där det lokala alltmer flätats samman med olika strukturer och processer utanför nationalstatens kontroll, blir frågan om social hållbarhet mer komplex. Vi behöver i en sådan samhällsomvälvande situation vägledande perspektiv i form av stabila

⁴ Metaforer kan vara kraftfulla för att få till stånd önskvärda synvänder, men de har också sina begränsningar, speciellt om de tolkas alltför bokstavligt eller drivs för långt. Jag vill därför tidigt påpeka att metaforen om "kanariefågeln i gruvan" i detta sammanhang endast skall förstås som något som ger oss tidiga varningssignaler om att något är fel, och att problemen snarast bör åtgärdas, men naturligtvis inte att vi, i likhet med gruvarbetarna, är beredda att, om nödvändigt, offra kanariefågeln som en lägre stående varelse, för vår egen överlevnads skull.

⁵ Italiensk filosof som bl.a. intresserat sig för hur "det nakna livet" administreras och kontrolleras politiskt. Se t.ex: Agamben, G. (1998), *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, Translated by D. Heller-Roazen, Stanford, CA: Stanford University Press

⁶ Socialförvaltningen, Stockholms Stad, (2015) "Utökade insatser för fattiga EU-medborgare i Stockholm", Dnr 3.1.2-43/2015, <http://insynsverige.se/documentHandler.ashx?did=1786703>

⁷ Skånska Dagbladet, (2015) "Stridiga viljor om handlingsplan", 2015-03-26: <http://www.skanskan.se/article/20150326/MALMO/150329504/-/stridiga-viljor-om-handlingsplan>

⁸ En beteckning som används för att uppmärksamma att det globala politiska systemet befinner sig i omvandling från "westfalisk" ordning som vi har levt i sedan mitten av 1600-talet dominerad av territoriellt organiserade stater, till en mer öppen "postwestfalisk" ordning med flera aktörer och flera auktoritetsnivåer.

värdegrunder. De tre värdegrunderna säkerhet, utveckling och rättvisa bildar enligt KAIROS projektdokument tillsammans förutsättningarna för en socialt hållbar utveckling.⁹

Den första värdegrunden, *säkerhet*, handlar om mänsklig säkerhet, trygghet och förutsägbarhet. Målgruppen för denna studie karakteriseras av den direkta motsatsen, nämligen av extrem utsatthet, sårbarhet och brist på mänsklig säkerhet, trygghet och förutsägbarhet. De tillhör, för att använda ett begrepp från Guy Standing, ”prekariatet”, en social grupp som mitt bland oss lever i en högst prekär situation: ”*a condition of existence without predictability or security, affecting material or psychological welfare*”¹⁰

Den andra värdegrunden, *utveckling*, handlar om mänsklig utveckling, social inkludering, folkhälsa och utbildning. Målgruppen karakteriseras högst påtagligt av motsatsen, dvs. social exkludering, hälsoproblem och bristande utbildning.

Den tredje värdegrunden, *rättvisa*, handlar om lika möjligheter i livet, men också om det faktiska utfallet, dvs. om fördelning av materiella och immateriella resurser, liksom de processer och relationer som resulterar i detta utfall.¹¹ Målgruppen förvägras, ofta inom lagens gränser, både i sitt hemland och som gäster och arbetssökande i Sverige, möjligheter att utvecklas på lika villkor. Möjligheten till aktivt deltagande i det svenska samhället är obefintlig eller minimal. Detta resulterar i en så stor skillnad i tillgången till materiella och immateriella resurser, att den knappast kan betecknas som rättvis.

Social hållbarhet, mänsklig säkerhet, mänsklig utveckling, rättvisa, tillfredstillandet av grundläggande behov och mänskliga rättigheter är alla sammanlänkade. En underliggande minsta gemensam nämnare för de tre dimensionerna av social hållbarhet är att de grundläggande mänskliga behoven, såsom mat, rent vatten, tak över huvudet, skydd mot värme och kyla, sjuk- och hälsovård, utbildning, möjlighet att försörja sig och sin familj, samt ett meningsfullt deltagande i det politiska och sociala livet är uppfyllda. Grunden för all *mänsklig utveckling* är också tillfredstillandet av *grundläggande behov* i synnerhet och att de *mänskliga rättigheterna* garanteras i allmänhet. Om inte de grundläggande mänskliga behoven tillfredställs, blir det meningslöst att tala om *rättvisa* eller *mänskliga rättigheter*. Det går heller inte att tänka sig någon *mänsklig säkerhet* utan mänskliga rättigheter, och det omvända gäller också. Dessa begrepp kommer därför tillsammans att vara vägledande för denna studie av fattiga och socialt utsatta EU-medborgare.

⁹ KAIROS projektdokument, 2013-05-07, ”Kunskap om och Arbetssätt i Rättvisa och socialt hållbara Städer”, s.2-3

¹⁰ MacMillan Dictionary, Se också Standing, Guy (2011), *The Precariat*, London: Bloomsbury Academic.

¹¹ Jfr. Birgitta Guevara, ”Diskriminerande strukturer”, Mistra Urban Futures Report, 2015 (forthcoming), som argumenterar för ett rättighetsbegrepp som inbegriper såväl möjligheter (förutsättningar) som fördelning (utfall) som en förutsättning för social hållbarhet. Diskriminerande strukturer förstås här som de strukturer som trots lika (formella) möjligheter genererar olika utfall.

Studiens innehåll

Det övergripande syftet med studien är att med utgångspunkter enligt ovan studera fattiga EU-migranter i Göteborg med betoning av den roll som civilsamhällets organisationer och sociala rörelser kan spela för att öka den politiska delaktigheten hos dem som bor, vistas och arbetar i staden. Studien består av en nulägesanalys, genom att kartlägga hinder och problem samt hur dessa förhåller sig till svensk lagstiftning och en beskrivning av de reaktioner migranterna själva upplever i mötet med det svenska samhället. Avslutningsvis diskuteras förslag till alternativa, förändringsorienterade förhållningssätt.

Delprojektets uppdrag kan sammanfattas i följande frågor:

1) Deskriptiv kartläggning

- Vilka är de mest allvarliga problem och hinder som fattiga tiggande EU-migranter möter ur ett perspektiv som har sin grund i strävan att värna mänskliga rättigheter och social hållbarhet, samt tillfredsställa grundläggande mänskliga behov?
- Hur förhåller sig dessa problem och hinder till lagstiftning på nationell och EU-nivå samt till olika konventioner om mänskliga rättigheter på regional och internationell nivå?

2) Reaktionen

- Vilka är de reaktioner som de fattiga tiggande EU-migranterna möter i sin svenska vardag från myndigheter på central nivå, olika samhälleliga institutioner på lokal nivå samt från det civila samhällets organisationer och rörelser och från privatpersoner?

3) Alternativa förhållningssätt

- Vilka alternativa förhållningssätt med en positiv förändringspotential bör övervägas:
 - a) utifrån etiska värdegrunder och ett rättighetsorienterat arbetssätt?
 - b) utifrån pågående diskussion inom EU kring någon form av "shared social responsibility"?

Rapportens disposition

Efter en redogörelse för rapportens kunskapssyn samt dess *vetenskapsteoretiska och metodologiska utgångspunkter* inleds rapporten med att kontrastera politikens ambition att värna mänskliga rättigheter, med *konkreta fallbeskrivningar* i form av livsberättelser. Därefter kommer den egentliga resultatredovisningen med en *kartläggning av de huvudsakliga konkreta hinder och problem* som målgruppen stöter på. För att kunna identifiera viktiga frågeställningar och dra relevanta slutsatser har mot bakgrund av denna kartläggning *tre perspektiv på EU-migranternas situation* speciellt lyfts fram och utvecklats för att kunna belysa 1) EU-migranter som ekonomiska aktörer, 2) det faktum att nuvarande system många gånger har svårt att hantera den nya situationen och 3) det faktum att målgruppen, trots att de är EU-medborgare, många gånger hamnar i situationer där de i praktiken saknar grundläggande rättigheter.

Därefter beskrivs de *reaktioner* som de fattiga EU-migranterna möter i sin svenska vardag. Mot bakgrund av dessa reaktioner diskuteras därefter begreppet *kulturell hållbarhet*, med fokus på kulturella ideal om människovärde, demokrati och ett inkluderande folkhem. Därefter *problematiseras begreppet social hållbarhet* med utgångspunkt dels i nödrättsprincipen och dels i John Burtons tankar om grundläggande mänskliga behov och sociala konflikter. Med denna problematisering som utgångspunkt beskrivs tre principiella förhållningssätt, varav endast ett är att betrakta som socialt hållbart. Avslutningsvis diskuteras frågan om *alternativa förhållningssätt*. Inledningsvis ger jag förslag på *vägledande principer*, som sedan omsätts i mer *konkreta förslag* a) på kort sikt, b) på medellång sikt och c) på lång sikt. Inom ramen för förslag på lång sikt, utvecklas tankar om hur ett rättighetsorienterat arbetssätt kan förenas med idealet om *delat socialt ansvar*. I några avslutande reflektioner skisseras slutligen ett avgörande vägval inför framtiden – mellan *negativ* och *positiv* säkerhet.

Kunskapssyn och metod

Varje vetenskaplig studie utgår, uttalat eller outtalat, från vissa givna vetenskapsteoretiska utgångspunkter. Denna studie vill inledningsvis föreslå och tydliggöra utgångspunkter som är förenliga med och som kan bidra till kunskapsutveckling i samband med hållbar stadsutveckling.

I FORMAS rapport ”Kunskapssammanställning - Långsiktigt hållbar stadsutveckling” definieras ett antal kunskapsluckor, bl.a. bristen på helhetsseende beträffande och problematisering av hållbarhetsbegreppet, inte minst beträffande maktaspekten. Vidare framhålls behovet av disciplinärövergripande forskning och forskningsprojekt som involverar både teoretiker och praktiker samt vikten av implementering av kunskap och forskning.

Vidare ges rekommendationer att fältet bör fördjupas och angreppssättet breddas. Till de eftersatta områdena nämns speciellt marginaliseringsperspektivet. Frågor som ställs i detta sammanhang är:

- *Vad händer om man utgår från och beforskar stadens olika fysiska miljöer underifrån?*
- *Finns det ett totalt utanförskap i staden – människor som över huvud taget inte inryms i planeringssammanhang?*
- *Hur undersöks rörlighet och hemlöshet i stadsplaneringen?*
- *Vilka stadsrum formas av grupper som inte följer normerna [...] och hur ser de ut?*¹²

Samtliga av dessa frågor är direkt relevanta för studiet av fattiga EU-migranter. Implicit i föreliggande rapportens tredje forskningsfråga om *alternativa synsätt*, ligger också frågan om *förändring*. FORMAS rapport konstaterar i detta sammanhang att många forskare ser det som strategiskt viktigt för framtiden att i förändringsprocesser tillämpa underifrånetikens starka demokratisyn och samtalsdemokratiska metoder för lärande om hållbar stadsutveckling. Denna rapport delar dessa utgångspunkter.

Med utgångspunkt i den konkreta situation som fattiga EU-migranter befinner sig i, vill rapporten bidra med ett underifrånperspektiv. Sammanfattningsvis är utgångspunkten att ge ett brett helhetsperspektiv på social hållbarhet, en stark betoning av marginaliseringsperspektivet och maktaspekter, disciplinöverskridande forskning som involverar såväl forskare som praktiker, förändringsorientering samt ambitionen att implementera kunskapen praktiskt.

¹² Forskningsrådet FORMAS, (2011), ”Forskningsöversikt – hållbar stadsutveckling”, Rapport 2:2011, ISBN 978-91-540-6055-9, s. 26-27

KRITISK REALISM

Vetenskapsteoretiskt är ambitionerna ovan förenliga med den kritiska realismens kunskapssyn, och denna kunskapssyn har varit vägledande för detta arbete. Den grundläggande tanken hos kritisk realism är att ontologin (antaganden om verkligheten) kommer före epistemologin (kunskap om densamma). Den grundläggande ontologiska utgångspunkten är att det finns en verklighet som är intransitiv, dvs. oberoende av hur vårt medvetande uppfattar eller tolkar den.

Denna *ontologiska realism* bör emellertid kombineras med en ödmjuk inställning till kunskap, en slags *epistemologisk relativism* som erkänner att den sociala verkligheten, så som vi känner den genom media, rapporter, utredningar och samhällsvetenskapliga studier, i stor utsträckning är socialt konstruerad, och påverkad av maktrelationer, språk och diskurser, och därmed felbar, och att vi just därför på ett ödmjukt och öppet sätt bör närma oss den. Men, den kritiska realismen bejakar samtidigt idén om s.k. ”*judgemental rationalism*”, dvs. att det finns rationella skäl att föredra vissa beskrivningar och förklaringar av verkligheten framför andra.

En ontologisk utgångspunkt för denna studie är att det existerar grundläggande mänskliga behov som är intransitiva, dvs. som påverkar samhället genom människors strävan att tillfredsställa dem, vare sig samhällets aktörer erkänner dem eller ej. Denna tanke kommer att utvecklas nedan och också ligga till grund för några av studiens centrala rekommendationer. En annan utgångspunkt är att det finns djupare liggande strukturer och processer, som också är verksamma, oavsett om de uppmärksammas och erkänns eller ej, och vilka också påverkar människors möjligheter att få sina grundläggande behov tillfredsställda. En ytterligare utgångspunkt är synen på relationen mellan struktur och aktör, eller mellan samhälle, individ och handling, så som den formulerats i Roy Bhaskars ”Transformational Model of Social Action”. Han sammanfattar sin idé om relationen mellan struktur och aktör på följande sätt:

“...people do not create society. For it always pre-exists them and is a necessary condition for their activity. Rather, society must be regarded as an ensemble of structures, practices and conventions which individuals reproduce or transform, but which would not exist unless they did so. Society does not exist independently of human activity (the error of reification). But it is not the product of it (the error of voluntarism). [...] Society, then, provides the necessary conditions for intentional human action, and intentional human action is a necessary condition for it. Society is only present in human action, but human action always expresses and utilizes some or other social form.”¹³

Å ena sidan måste vi bejaka att vi är betingade av ett historiskt arv av redan skapade strukturer. De kan reproduceras eller transformeras, men vi har alltid att förhålla oss till det

¹³ Bhaskar, R.A., 1998 [1979], *The Possibility of Naturalism* (3rd edition), London: Routledge. ISBN 0-415-19874-7, s.36-37. Även <https://criticalrealism.wikispaces.com/Social+Ontology>. Denna tankegång, har nära släktskap med Anthony Giddens och Rom Harrés förståelse av relationen mellan struktur och aktör.

historiskt givna. Å andra sidan skall vi undvika att reifiera vårt historiska arv. Strukturer fortlever och transformeras i kraft av människans medvetna eller omedvetna handlingar, många gånger direkt, intentionellt och medvetet, men lika ofta genom mer subtila indirekta mekanismer, t.ex:

- i) Medveten eller omedveten passivitet
- ii) Oreflekterad tolkning och efterlevnad av lagar och regler, vanemässiga handlingsmönster, underförstått samtycke, neutralitet eller obeslutsamhet
- iii) Det sätt på vilket mänskliga aktörer generellt reproducerar strukturer och processer indirekt¹⁴

Både grundläggande mänskliga behov och sociala strukturer enligt ovan är generativa mekanismer som i Bhaskars terminologi tillhör ”det verkligas domän”, dvs. de är aspekter av verkligheten som existerar oberoende av vårt medvetande om dem. Det verkligas domän innefattar emellertid ytterligare dimensioner. De generativa mekanismerna ger upphov till ”det faktiskas domän”, dvs. det som faktiskt händer, oavsett om detta observeras eller inte. Slutligen finns ”det empiriskas domän”, dvs. det som faktiskt observeras. Vanligtvis menas här observationer av en mer formell, systematisk form. Distinktionen mellan ”det faktiskas domän” och ”det empiriskas domän” är av hög relevans för förståelse av så komplexa samhällsprocesser som social hållbarhet. Av lika stor betydelse är distinktionen vid förståelse av marginaliserade gruppers verklighet. Beträffande hållbar stadsutveckling har uppmärksammats att vissa dimensioner och perspektiv som tillhör ”det faktiska” aldrig blir en del av den verklighet som rapporteras om, dvs. ”det empiriska”. Detta gäller inte minst marginaliserade gruppers levda erfarenheter.

Sammantaget får dessa utgångspunkter ett antal epistemologiska och metodologiska konsekvenser. Det finns mot denna bakgrund goda skäl, i enlighet med principen om ”judgemental rationalism”, att vägledas i forskningsdesignen och kunskapsbildningen av följande principer:

- a) Att prioritera en forskningsinriktning, som understryker betydelsen av praxisorienterad, verklighetsnära och förändringsorienterad kunskap. En sådan inriktning är den *deltagande aktionsforskningen*¹⁵, där kunskapsbildningen och praktiken ömsesidigt stödjer och förutsätter varandra.¹⁶ Aktionsforskning kan beskrivas som en iterativ process, där forskaren tillsammans med en grupp som är motiverad att förändra något, tillsammans identifierar problem, planerar aktioner, genomför aktioner, samt studerar, analyserar och utvärderar resultatet. Mot bakgrund av denna analys och utvärdering formuleras nya problem, och nya aktioner planeras,

¹⁴ Bhaskar, R.A., 1993, *Dialectic: The Pulse of Freedom*, London: Verso. ISBN 0-86091-583-2, s.158

¹⁵ Begreppet myntades 1944 av socialpsykologen Kurt Lewin, och återfinns i en artikeln "Action Research and Minority Problems" från 1946. Här beskrivs "action research" på följande sätt: "a comparative research on the conditions and effects of various forms of social action and research leading to social action" genom "a spiral of steps, each of which is composed of a circle of planning, action, and fact-finding about the result of the action". (<http://www.comp.dit.ie/dgordon/Courses/ILT/ILT0003/ActionResearchandMinorityProblems.pdf>)

¹⁶ Man kan också närma sig detta kunskapsideal från ett perspektiv som utgår från behovet av medborgardialoger, något som understryks både av SKL och av KAIROS-projektet. Den s.k. "medskapande medborgardialogen" som beskrivs av Abrahamsson, är till sin design mycket lik grundidén för deltagande aktionsforskning (jfr. Abrahamsson, H. (2015) "Dialog och medskapande i vår tids stora samhällsomdaning" i *Utbildning och lärande*, Vol. 9, no. 1, sid. 20-41.)

o.s.v. Kunskapen implementeras och implementeringen ger upphov till ny kunskap. Denna inriktning ger tillgång till annars otillgänglig kunskap, utgör en kunskapsbildningsprocess med en ständigt pågående ”verklighetskontroll”, genom att man i praktisk handling testat olika påståenden, ökar medvetenheten om de praktiska implikationerna, och möjliggör kontinuerlig feedback till målgruppen och de som arbetar tillsammans med målgruppen.¹⁷ Såväl synliga som osynliga maktrelationer blir också åtkomliga med denna metod. Kurt Lewin har därför konstaterat: *”If you truly want to understand something, try to change it!”*

Inte bara forskaren, utan också gruppen som forskaren arbetar tillsammans med, fördjupar kontinuerligt kunskapen om sin egen situation genom denna ansats, något som speciellt betonades i Paulo Freires ”kritiska pedagogik”.¹⁸ Metoden ökar således väsentligt möjligheten för en annars marginaliserad grupp av rättighetsbärare att själva delta i kunskapsbildningsprocessen på mer jämberdiga villkor.¹⁹

- b) Att söka en kunskapsform som främst karakteriseras av *fronesis* – den praktiska klokhet vi använder för att bygga ett gott samhälle. Den kunskapen är etisk och politisk genom dess syfte att göra mänskliga förhållanden bättre och genom att anpassa handlande till konkreta praktiska situationer. Kunskapen är demokratisk till sin karaktär i den meningen att den inte förutsätter någon formell skolning för att få delta i kunskapsbildningsprocessen. Praktiskt reflekterande och kloka människor finns bland målgruppen själva, såväl som bland frivilligorganisationer, politiker och forskare. Det de har gemensamt är att de bär på långvariga djupgående erfarenheter, som kan vara teoretiska och/eller praktiska, av problemområdet.

Flyvbjerg²⁰ utvecklar idén om fronetisk kunskap i relation just till urbana studier, även om han samtidigt menar att denna kunskapsstyp är relevant för en mängd olika samhällsvetenskapliga problemområden. Den grundläggande uppgiften för fronetisk forskning är att tydliggöra de värden, intressen och maktrelationer som ligger till grund för praxis. Utgångspunkten för denna typ av forskning kan sammanfattas i fyra värde-rationella frågor:

- 1) Vart är vi på väg?
- 2) Vem tjänar och vem förlorar på detta, och genom vilka maktrelaterade mekanismer?

¹⁷ Till sitt upplägg har aktionsforskningen stora likheter med den medskapande dialogform som är en central del av KAIROS-projektet. Skillnaden ligger däri att aktionsforskningen huvudsyfte är kunskapsbildning, medan medskapande dialog har som huvudsyfte implementeringen av förändringsorienterade processer.

¹⁸ Freire, P. (1993), *Pedagogy of the Oppressed*, New York, Continuum. Senare forskare som arbetat i den deltagande aktionsforskningens anda är t.ex. Orlando Fals-Borda (participatory action research), John Heron och Peter Reason (cooperative inquiry) samt Chris Argyris (action science).

¹⁹ Kurt Lewin forskade själv tillsammans med minoritetsgruppen färgade amerikaner med syfte att förbättra deras livsvillkor på 1940-talet.

²⁰ ”What is Phronetic Planning Research? What is Phronetic Social Science?” <http://flyvbjerg.plan.aau.dk/whatisphronetic.php>. Se även Flyvbjerg (2001) *Making Social Science Matter*, Cambridge University Press

- 3) Är denna utveckling önskvärd?
- 4) Bör vi göra något åt detta, och i så fall vad?

Fronetisk forskning är medveten om kontext och perspektiv, och bejakar insikten att det inte finns någon helt neutral utgångspunkt. Det som enligt Flyvbjerg speciellt skiljer samtida fronetisk inspirerad forskning från den mer klassiska, är betoningen och problematiseringen av frågan om makt.

- c) En annan princip som understryker vikten av att samarbeta med grupper med praktisk erfarenhet utanför akademien är principen om *transdisciplinaritet*. Med transdisciplinär kunskapsproduktion menas att den vetenskapligt och teoretiskt förankrade kunskapen kombineras med den erfarenhetsbaserade kunskapen, genom att tillvarata tyst kunskap och praktisk erfarenhet.²¹

Dessa vägledande principer har påverkat forskningens utformning på ett mycket konkret sätt i detta pilotprojekt. Deltagande, relationsbyggande och kontinuitet har här varit viktiga ledstjärnor. Kartläggning av problemen har gått hand i hand med olika konkreta försök att hitta lösningar. Låt mig ge några illustrerande exempel. När Marius efter en intervju ville visa mig var han och hans familj sov – i ett smutsigt betonghål under en bro – resulterade detta i att Buråskyrkan kontaktades och en husvagn inköptes. Detta initiativ har efter hand växt till ett tiotal husvagnar utanför kyrkor och ideella föreningar och kontinuerlig kontakt med ett femtiotal personer som i dagsläget har en trygg plats att sova. Initiativet har förts vidare av Räddningsmissionen som med finansiellt stöd av Göteborgs kommun ställt upp ytterligare drygt tiotalet husvagnar utanför kyrkor. Naturliga kontaktytor med företrädare för olika organisationer, såsom Räddningsmissionen, Crossroads, Svenska Kyrkan, Frälsningsarmén, FAKTUM, Föreningen HEM, Nätverket för EU-migranter, Centrum för sociala rättigheter, etc. har gradvis utvecklats. Inifrån den växande grupp EU-migranter jag därigenom kommit i kontakt med har rekryterats tolkar och fältarbetare med ett omfattande och unikt kontakt- och nätverk inom gruppen. Genom att vara rådgivare till projekt som vill erbjuda alternativ till tiggande, t.ex. försäljning av knappar med tryckta budskap genom ”EJ Tiggare” och försäljning av gatutidningen ”Folk är Folk”, där under våren 2015 mer än 200 säljare i Göteborg engagerats, har nya relationer och ny kunskap uppstått. EU-migranter med akuta sjukdomar har fått hjälp med att få vård inom sjukvården. Informella samtal, oftast med hjälp av tolk, på gatan med tiggare och gatutidningssäljare, i husvagnar, i tält i skogsdungar, i skrotbilar, eller i samband med besök på sjukhus och hos hjälporganisationer har gett en både djupare, mer mångfacetterad och praxis-relevant kunskap än annars skulle ha varit möjligt. Totalt har jag med tolk genomfört ett femtiotal mer formella intervjuer och mer än hundratalet informella intervjuer med målgruppen. Jag har också genomfört ett trettiotal intervjuer med centrala företrädare som själva aktivt arbetar med

²¹ Brown, V., Harris, J. & Russell, J. (2010), *Tackling wicked problems – through the transdisciplinary imagination*, London: Earthscan och Polk, M. (2014) "Achieving the promise of transdisciplinarity: a critical exploration of the relationship between transdisciplinary research and societal problem solving", *Sustainability Science*, October, Vol.9, Issue 4, s.439-451: <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11625-014-0247-7>

målgruppen inom olika frivillig- och hjälporganisationer. Därtill kommer ett tjugotal intervjuer med politiker, tjänstemän samt företrädare för olika statliga och kommunala myndigheter. Resultaten från erfarenheter från konkreta aktioner, deltagande observationer samt formella och informella intervjuer har sedan ställts samman. Resultaten har kontinuerligt diskuterats med EU-migranter, fältarbetare samt med projektledarna i KAIROS, Åsa Lorentzi och Hans Abrahamsson, och relaterats till tidigare genomförda rapporter, inom och utanför ramen för KAIROS, med relevans för socialt hållbar stadsutveckling, samt till vetenskaplig litteratur av speciell relevans för de resultat som framkommit. Speciellt vill jag också nämna Marin Cueru, utan vars tolkhjälp, praktiska klokskap och kontaktnät bland EU-migranter denna studie knappast hade varit genomförbar. Mot denna bakgrund har ett antal preliminära principer och konkreta förslag på hur man bör gå vidare i praktisk handling formulerats. Dessa har presenterats för och diskuterats med målgruppen och företrädare för olika frivillig- och hjälporganisationer och utifrån inkomna synpunkter har rapporten omarbetats och förtydligats. Med utgångspunkt i den kritiska realismens idé om epistemologisk relativism skall rapportens svar på forskningsfrågorna inte betraktas som färdiga svar, utan snarare som ett antal preliminära utgångspunkter för fortsatt aktionsforskning och medskapande dialoger tillsammans med målgruppen.

Socialt utsatta EU-migranter i Sverige – mötet med folkhemmet och rättssamhället

Nu när socialt utsatta EU-migranter kommit till rättsstaten Sverige borde de värsta problemen vara över. Sverige har ju ratificerat både FN:s allmänna deklaration om de mänskliga rättigheterna och FN:s barnkonvention. Som medlem i EU är man ju också bunden till ”EU Charter of Fundamental Rights”, ”European Convention of Human Rights” samt ”European Social Charter”²²

Idén om alla människors lika värde, om vikten att värna de mänskliga rättigheterna samt ideal om demokrati och ickediskriminering är också viktiga kulturvärden i det svenska samhället. I det svenska folkhemmet tas alla om hand. Tillhörighet, omsorg och grundtrygghet är djupt förankrade grundvärden i vårt samhälle.

I Sverige är EU-migranter dessutom skyddade av både regeringsformen (1 kap, §2) och socialtjänstlagen. Kommunerna är enligt socialtjänstlagen skyldiga att bistå fattiga EU-migranter i kommunen enligt vistelseprincipen.

Det finns enligt många bedömare inga respektabla juridiska eller andra argument för att särbehandla fattiga EU-migranter vad gäller rätten till bistånd. Det har till och med framhållits att när kommunerna förvägrar vissa individer som vistas i kommunen deras lagstadgade sociala rättigheter bryter kommunerna mot diskrimineringsförbudet i regeringsformen.²³

Västra Götalandregionen har tillsatt en kommitté för rättighetsfrågor med det unika uppdraget att stödja och utveckla ett systematiskt arbete för *mänskliga rättigheter i regionen*. Göteborgs kommun har dessutom själva i sitt centrala styrdokument antagit principen om allas rätt till mänskliga rättigheter.

*”Staden ska sträva mot att fullt ut omsätta FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna [...] i praktisk handling för alla som vistas i kommunen.”*²⁴

Fattiga EU-migranter som vistas i staden blir genom denna strävan en del av rättighetsbärarna. Frågan blir då hur samtal och dialoger ska utformas för att de fattiga EU-migranterna ska bli delaktiga på riktigt. Sådana samtal måste kännetecknas av respekt, öppenhet och en uppriktig vilja att få insikt i rättighetsbärarnas situation. För att bidra med en sådan insikt vill jag inleda med några fallbeskrivningar från deras vardag och livssituation, en vardag som står i stark kontrast till idealen enligt ovan.

²² Inom EU, garanteras de grundläggande rättigheterna i de individuella ländernas konstitutioner, samt på EU-nivå i ”EU Charter of Fundamental Rights” (bindande för all EU-länder sedan 2009). Efter att ha fått sitt fall prövat av nationella domstolar, kan individer som en sista utväg få sitt fall prövat av Europadomstolen. Alla EU:s institutioner, inklusive Europakommissionen, Europaparlamentet och Europarådet, är delaktiga i upprätthållande av de mänskliga rättigheterna. Till sin hjälp har de ”Fundamental Rights Agency” som har som uppgift att identifiera och analysera viktiga trender inom området.

²³ Aftonbladet, (2014), ”Kommunerna är skyldiga att bistå EU-migranterna”, 2014-11-21: <http://www.aftonbladet.se/debatt/debattarnen/politik/article19898040.ab>

²⁴ Göteborgs Stad (2014), ”Förslag till budget 2015 och flerårsplaner 2016 – 2017 för Göteborgs Stad”: ”Mål och inriktning”, s.11: http://goteborg.se/wps/wcm/connect/a8b135c8-7e1e-4d25-8948-200d0c931e73/Budgettext+2015_FINAL+NY.pdf?MOD=AJPERES

Vardag och livssituation – fallbeskrivningar från en osynliggjord verklighet²⁵

*Ni frågar vem jag är! En man av dräggen,
en mask, ett kräk, likt flugan uppå väggen.*

*En utav dessa kojans barn, så små,
att ni ej ser, när ni dem trampar på.*

*En utav detta pack, som man ej unnar,
en enda drick, ur ljusets tusen brunnar.*

*Som man förmenar ens vad skugga är,
av helig känsla, ädlare begär.²⁶*

Maria

Mihais fru Maria trängs med 18 personer i en minibuss på väg till Sverige. Efter finanskrisen 2008 blev Mihai, som är byggjobbare, arbetslös och då kunde familjen inte längre betala hyran. De blev vräktas och plötsligt en kväll stod de ute på gatan med ett par resväskor och fem barn. Nu bor de i ett enkelt och oisolerat hus som närmast kan beskrivas som ett skjul. Men för ett par veckor sedan avled Mihais pappa och saker ställdes på sin spets. Han dog av hungern och kylan. Familjen fick ta ett lån för att ha råd att begrava honom och det gör att det inte bara är mat som de behöver få in pengar till nu. Den här gången var de tvungna att låna pengar av en ockrare så att Maria snabbt skulle kunna resa till Sverige och tigga. Hon lånade 100 euro och sen får hon betala tillbaka 150 om en månad. Kan hon inte betala i tid ökar skulden med 50 euro i månaden. Maria hade inte råd med en ordinarie bussbiljett, som kostar 150 euro, så hon fick tränga ihop sig med 18 personer i en gammal minibuss. Nu har hon en skumpig, svettig och trång resa på minst 2 dygn att se fram emot.²⁷ Lite bättre är utgångsläget för Tibi och Ana och för Marius, Petrus och Marusia som alla sitter i samma van som Maria, även om de heller inte har råd med en ”riktig” bussbiljett.

Tibi och Ana

Tibi och Ana bor i lägenhet i Cucova i Rumänien. Visserligen är de 16 personer som bor i en liten 2:a, men de har i alla fall det varmt och tak över huvudet. Detta är deras andra resa till Sverige. Först när de kom hit var det tufft. De bodde utomhus och försörjde sig på att tigga. Vissa dagar fick Tibi jobb som målare. Han arbetade då 15 timmar för 300 kr, men

²⁵ Syftet med fallbeskrivningarna är att ge olika exempel på hur klyftan mellan idealet om allas rätt till mänskliga rättigheter och den hårda verkligheten kan gestalta sig i det dagliga livet och konkret erfaras av respondenterna. Ambitionen har vidare varit att anonymisera respondenterna i de berättelser jag och andra fått ta del av, samt att ge många olika röster rum. Anonymisering har gjorts genom att använda fiktiva namn. Fallbeskrivningarna är gjorda som en syntes av flera intervjuer, berättelser från fältarbetares erfarenheter och nyhetsartiklar. Ambitionen är att ge ett inifrånperspektiv med utgångspunkt i målgruppens egna berättelser och erfarenheter.

²⁶ Oscar Patrick Sturzen-Berker (pseudonym Orvar Odd) (1944 [1844]), ur diktsamlingen *Min fattiga sångmö* : valda dikter; urval av Ture Nerman, Stockholm

²⁷ Intervjuer samt Kvällsposten (2014), "Här startar tiggarnas resa mot Sydsverige", 2014-12-07, s. 12-15
<http://www.expressen.se/kvallsposten/har-startar-tiggarnas-resa-mot-sydsverige/>

de flesta dagar var han tvungen att tigga eller samla pantburkar för att få pengar. Efter några månader, då Ana satt utanför ICA Supermarket på Hönö och tiggade fick hon kontakt med några svenskar. De fick låna en husvagn som de delade med fem personer, så de behövde inte längre frysa om nätterna. I stället för att sitta med en pappersmugg och be om pengar, fick de möjlighet att baka bröd som de sedan sålde, vilket gav mer pengar än att tigga. Nu är de på väg tillbaks till Hönö, eftersom de snarast behöver få ihop pengar till en akut operation av dottern, som har en livshotande sjukdom.²⁸

Marius, Petrus och Marusia

Även Marius, Petrus och Marusia sov utomhus under en bro första gången de kom till Göteborg. De minns med fasa den första tiden. Marius berättar:

I april 2013 lämnade jag Rumänien, på flykt från fattigdom. De första tre månaderna sov jag tillsammans med andra på en trappa i anslutning till ett parkeringshus, berättar han. *”När vi letade efter pant en dag så såg vi en dörr som var lite öppen och det var helt mörkt där inne. Så tänkte vi att kanske Gud har gett oss den här platsen”*, säger han. Vi hittade madrasser och filtar i sopcontainer som vi tog med oss till utrymmet. Sammanlagt bodde åtta personer där då. Två av dem var min pappa, Vasile och min bror, Beno. Vi var noga med att inte bli upptäckta, för att inte kommunen skulle komma och vräka oss. Samtidigt kunde vi varken tvätta oss eller laga mat på platsen. *”Vi åkte klockan sju på morgonen för att vi inte ville att någon skulle se att vi bodde där och vi kom tillbaka klockan tio-elva på kvällen”*.

En tid efter att vi flyttade in upptäckte råttorna oss. De kom på nätterna för att äta upp vår mat, berättar han. För att jaga bort råttorna tände vi ficklampor. *”Det var inte så lätt att sova där och det luktade väldigt illa, men det gick inte att göra något åt det”* säger Marius. Både jag själv och min pappa och min bror fick problem med hälsan av den äckliga miljön, berättar han. En annan ung man som bodde i utrymmet blev så magsjuk att han tvingades åka hem till Rumänien – där han blev sängliggande i två månader. *”Det är väldigt svårt att vakna bland illaluktande sopor med svullet ansikte, variga ögon, smärta i benen och känslan av att ha blivit slagen över hela kroppen. Men nu har Gud hjälpt oss igen”*, säger Marius.

Det senaste halvåret har Marius och hans familj tillsammans med Petrus och Marusia bott i en husvagn parkerad utanför en kyrka i Göteborg, och de har elektricitet. De har kontakt med flera församlingsmedlemmar och deras svenska vänner vet att de nu är på väg till Göteborg.²⁹

²⁸ Intervjuer samt Kvällsposten (2014), "Tiggarna som fick hjälp har rest hem", 2014-12-10, s. 22-24
<http://www.expressen.se/kvallsposten/har-bor-16---i-en-tvaa--drommen-egen-mark/>

²⁹ Intervjuer samt Metro (2014), "Här bor Göteborgs tiggare i underjordiska gångar bland råttor och sopor", 2014-12-17:
<http://www.metro.se/goteborg/har-bor-goteborgs-tiggare-i-underjordiska-gangar-bland-rattor-och-sopor/EVHnlo!Pa1hWDDbFOM1/>

Fana

Då har det varit tuffare för Fana, som gjorde en liknande resa till Sverige veckan innan. Hon är 30 år, men ser ut som minst 50 år och saknar flera av sina framtänder. Hon hade sparat i nästan ett år för resan, men fick ändå låna pengar av sin syster för att ha råd med den billigaste biljetten. Två gamla minibussar åkte tillsammans till Sverige. Biljettpriset var något lägre, men i gengäld fick man tränga ihop sig ordentligt. Normalt får man plats med 9 personer, men genom att ta ut alla säten hade man lyckats tränga in 22 personer i den ena bussen och 21 i den andra. Fana förväntar sig vanligtvis inte mycket av livet, och hon visste att det skulle bli två jobbiga dygn, men resan till Sverige blev ändå värre än hon hade kunnat föreställa sig. När man hade kommit halvvägs genom Polen säckade den ena bilen ihop totalt. Enda möjligheten var att packa in alla resenärer i den andra bussen. Fana berättar hur de låg på varandra och hur hon hade svårt att andas. Resan till Göteborg var lång och plågsam. De som var på plats vid centralstationen då minibussen rullade in kunde knappt tro sina ögon. Ut väller det människor i en strid ström, som aldrig verkar ta slut – totalt 43 personer.³⁰

Nu är hon i alla fall framme i landet hon hört så mycket om. Hon är ensamstående med tre barn, som nu bor hos släktingar hemma i Rumänien. När man böjer sig ned för att lägga en slant i hennes mugg känner man att hennes kläder luktar. Det är inte så konstigt. I Rumänien bor hon i ett litet skjul, med väggar av trasiga plaststolar, på en soptipp utanför Cluj-Napoca i Transylvanien, tillsammans med 125 andra familjer. Hon har varit tvungen att lämna barnen på soptippen hos sina släktingar för att resa till Sverige och tigga, för att familjen skall få mat. Hon vet knappt var Sverige ligger, men hon hade hört talas om möjligheten att få pengar genom att tigga där av en granne på soptippen. Fana är analfabet. Därför blir hon ofta lurad. En gång fick hon lunginflammation och en läkare på en frivilligorganisation skrev ut ett recept på penicillin. Men när hon kom till apoteket förstod de att hon var analfabet och hon fick i stället en billigare medicin. Hon kunde ju ändå inte se skillnaden. Men hon fick betala för den dyrare medicinen, så apotekaren gjorde en extraförtjänst den dagen. Det hon fick var en enkel tablett mot hosta. Den hjälpte inte mot lunginflammation. Sedan dess dras hon med kronisk hosta och problem med lungorna. För Fana kommer livet i Sverige att bli en positiv upplevelse.

Om man halkat runt på soptippen i Cluj bland stinkande mjölkförpackningar, kladdiga konservburkar och blodiga bindor, förstår man att en trottoar i Sverige i jämförelse är trevlig att vistas på. En tia från en svensk med dåligt samvete är bättre än att försöka bli mätt på de sista smulorna i en chipspåse. Att vissa spottar en i ansiktet eller hånfullt kastar stenar i muggen med pengar får man stå ut med. Ibland känner hon sig rädd, och visserligen är det otäckt på natten med råttorna som äter upp ens mat, men huvudkudden är inte längre använda blöjor ovanpå en trasig brödrost. Hon sover på en mjuk madrass, som hon hittat i en container, i ett betonghåll under den bro, där Marius och hans familj tidigare bodde, och

³⁰ Intervjuer. Händelsen med minibussarna rapporterades till och med i Rumänsk TV: 43 de români s-au înghesuit într-o dubă cu nouă locuri, 2015-02-06: <http://observator.tv/extern/43-de-romani-sau-inghesuit-intro-duba-cu-noua-locuri-145037.html>. Författaren har också en videofilm som dokumenterar ankomsten till centralstationen i Göteborg.

har till och med fått en sovsäck av en kristen organisation. Råttor är hon van vid sedan tidigare. Muggen hon dricker ur är ingen sur crème fraicheburk, utan en nästan ren pappmugg från McDonalds. Hon kan själv gå in en butik och köpa mat, utan att bli bortschasad (för det mesta). Hon kan lägga sig mätt nästan varje kväll.³¹

Mariana

Mariana har själv berättat sin historia:

”Jag heter Mariana och är 33 år. Jag är från Rumänien. Min man är skomakare och vi tog lån på banken för att starta ett skomakarföretag ihop. När den ekonomiska krisen kom 2008 fick vi inte längre några beställningar och företaget gick i konkurs. Vi har skulder till banken och har de senaste åren varit arbetslösa i Rumänien. Jag har en 13 årig dotter jag måste försörja. Under några år jobbade jag i Serbien med att hugga ved. Det var ett hårt arbete men jag tjänade 15 Euro om dagen och kunde regelbundet skicka hem pengar till min dotter. Jag och min man kom till Stockholm i vintras i syfte att söka jobb. När vi inte fick något började vi titta på gatorna. Men under hösten kom det fler och fler tiggare till Stockholm och till slut fick vi nästan inga pengar alls. Då hörde vi att det inte fanns så många tiggare i Göteborg och åkte dit.

En bra dag kunde jag få ihop 200 kronor. Folk tyckte synd om mig i kylan. Pengarna minskar när värmen kommer. Förra veckan satt jag tio timmar i regnet en dag och tjänade 48 kronor. Som mest har jag tjänat 100 kronor på en dag den senaste månaden. Jag försöker skicka hem så mycket som möjligt av det vi tjänar. Min dotter bor hos min syster och nästan alla pengar går till att försörja henne. En del pengar går att betala av lånet till banken. Resten går till att ringa hem för jag vill ha tät telefonkontakt med min dotter. Förutom saknaden av min dotter så är det svåraste att sova ute i kylan. När jag vaknar har jag ont i kroppen och jag känner mig aldrig trygg. Tidigare kunde vi sova i en liten del av Nordstan. Mellan dörrarna ut mot Kanaltorgsgatan och de låsta dörrarna till Nordstan sov 10-15 personer varje natt. Men i april kom polis och väktare och körde ut oss. Sedan dess har jag sovit några nätter på Gatljuset eller ute. Vår plan är att åka hem i ett par veckor. Passen måste förnyas och jag saknar min dotter så att det gör ont. Men vi kan inte stanna för länge i Rumänien. Pengarna tar slut och någon inkomst måste jag ha. Jag hoppas fortfarande att jag kan få ett riktigt arbete. Allt är bättre än det här.”³²

En något längre livshistoria, som av utrymmesskäl inte kan återges här, kan man läsa om i ”Manuelas dagbok”. Det är en gripande historia på tiotalet sidor om ännu ett samtida människoöde.³³

³¹ Intervjuer samt Svenska Dagbladet (2014), ”En svensk trottoar är som Sheraton”, 2014-12-20, s. 40-41

³² Marianas berättelse kommer från Crossroads Göteborg (2013), rapport ”Fattiga EU-medborgare i Göteborg”, s.3: http://www.stadsmissionen.org/content/uploads/Rapport_Stadsmissionen_Fattiga_EUmedborgare_i_Gbg.pdf

³³ Sveriges Radio, (2014) Manuelas Dagbok - Anteckningar i Stockholm, November, Publicerat av Ekot: <http://sverigesradio.se/Diverse/AppData/Isidor/Files/83/14617.pdf>

Resultat

Dessa berättelser och denna rapport präglas, i likhet med övriga rapporter inom ramen för KAIROS, på ett övergripande plan av vår tids stora samhällsomdanande processer som globalisering, urbanisering och migration, processer som tillsammans med stor sannolikhet kommer att leda till en fortsatt ojämn samhällsutveckling med ökad risk för social utsatthet och en fortsatt tillväxt av ett socialt marginaliserat prekariat. Migration kommer fortsatt att vara en strategi för överlevnad och för att kunna säkra sina grundläggande behov.

Betydelsen av respekt för socialt marginaliserade rättighetsbärares rättigheter blir i en sådan situation närmast en ödesfråga för en socialt hållbar stadsutveckling. Detta inbegriper vikten av ett rättighetsorienterat synsätt hos civilsamhälle, frivilligorganisationer och politiker.

En naturlig startpunkt blir då att kartlägga och förstå de mest allvarliga problem och hinder som fattiga EU-migranter möter ur ett perspektiv som har sin grund i mänskliga rättigheter och social hållbarhet, samt i individernas försök att tillfredsställa sina grundläggande mänskliga behov. Av berättelserna ovan framgår det tydligt att trots existerande lagstiftning och konventioner får man som fattig EU-migrant många gånger stora problem i de konkreta mötena med det svenska samhället. Resultatet av en första kartläggning av dessa har sammanfattats nedan. Andra försök att kartlägga problemen har delvis kommit till liknande slutsatser,³⁴ men till skillnad från dessa har denna kartläggning ett tydligare fokus på grundläggande behov. Kategorierna i andra kartläggningar är också många gånger alltför allmänna, ex. ”svårigheter med integration i det svenska samhället”, målgruppen kan vara något annorlunda och det sker ofta i taxonomin en sammanblandning av problem och bakomliggande orsaker till problemen. En kartläggning kan inte heller vara helt perspektivneutral, och situationen är inte heller statisk utan förändras över tid. Sedan arbetet med att sammanställa resultatet för detta pilotprojekt påbörjades har ytterligare studier tillkommit.³⁵ Ett fortsatt arbete med kartläggning av vardag och livssituation i dialog med målgruppen är därför viktigt att göra. Några av de viktigaste dimensionerna av problem och hinder som framkommit i denna undersökning redovisas nedan:

³⁴ Jfr. Socialstyrelsens (2013) kartläggning i rapporten ”Hemlöshet bland utrikesfödda personer utan permanent uppehållstillstånd i Sverige”. På s.33 sammanfattas de största svårigheterna på följande sätt:

Enligt verksamheterna är de största svårigheterna som de hemlösa EU-migranterna möter följande:

- hemlösheten
- arbetslöshet
- språksvårigheter som leder till kommunikationsproblem
- utanförskap och svårigheter med integration i det svenska samhället
- bristande samarbete mellan olika myndigheter - olika bedömningar av regelverket skapar otydlighet
- allmänhetens attityder
- tiggeri leder till utsatthet
- att personerna inte ser några möjligheter i hemlandet och att en tillvaro i Sverige därför trots allt är bättre - det är ett problem på EU-nivå
- att många har bristande utbildning från hemlandet.

<https://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/19052/2013-5-3.pdf>

³⁵ Se t.ex. Anne Britt Djuve, Jon Horgen Friberg, Guri Tyldum, Huafeng Zhang (2015), ”When poverty meets affluence - Migrants from Romania on the streets of the Scandinavian capitals”, FAFO & Rockwool Foundation (Nedan refererad till som ”FAFO-rapporten”)

Direkta konkreta problem: Boende, arbete och sjukvård – en ond cirkel

De två grundläggande och återkommande problem som nästan alla EU-migranter och ett flertal av de intervjuade inom frivilligorganisationer lyfter fram är svårigheten för målgruppen att på ett värdigt och förutsägbart sätt kunna försörja sig och sin familj genom att få ett arbete (eller ens ett värdigt alternativ till att tigga)³⁶ samt att ha en trygg och varm plats att sova på natten³⁷. Bristen på bostad och en adress är i sig en utestängningsmekanism som gör att man rent allmänt får svårt att komma in i det svenska systemet, t.ex. att bli antagen till SFI³⁸. Bristande språkkunskaper är i sin tur ett av de största hindren för att ens få tillfälliga arbeten. Utan arbete är det också mycket svårt att få bostad, och utan adress och språkkunskaper är det samtidigt svårt eller nästan omöjligt att få ett arbete. Att sova ute, i synnerhet på vintern, är en fysisk påfrestning i sig, som inte sällan leder till sjukdomar. Blir man sjuk har man svårt att få tillgång till vård. Eftersom vård är kostsam, när man i de allra flesta fall av olika skäl saknar europeiskt sjukförsäkringskort, väntar man ofta i det längsta innan man uppsöker sjukhus. Då har ofta tillståndet förvärrats och vårdkostnaderna ökar. Om man saknar sjukförsäkring är det också svårt att få arbete. Sammantaget är det ett klassiskt exempel på en s.k. ”deprivation trap”³⁹

1) Avsaknad av baskunskaper nödvändiga för/som avsevärt skulle underlätta EU-migranternas möjlighet att få sina mest grundläggande behov tillfredställda.

De som intervjuats i målgruppen, i synnerhet de som är nyanlända och de som har svårt att läsa, har många gånger en bristande eller otillräcklig kunskap om den hjälp som finns att få samt om olika enkla praktiska lösningar på problemet att få sina grundläggande behov tillfredställda. Tillgång till tryckt information är begränsad/bristfällig och en stor andel av målgruppen har begränsad eller obefintlig förmåga att läsa och skriva.⁴⁰ Trots det fält- och informationsarbete som görs saknas därför fortfarande i stor utsträckning:

- Kunskap om vilken konkret hjälp det finns att få från sociala myndigheter och hjälporganisationer, t.ex. akutboende, mat, kläder, tvätt, personlig hygien, sjukvård, tandvård. Situationen är speciellt svår för nyanlända och för analfabeter (som inte kan ta till sig skriven information).
- Kunskap om praktiska lösningar, t.ex. hur man kan få tag på och tillaga god, hälsosam, billig och lättlagad mat, enkla tips för att sköta grundläggande hygien, skydd mot kyla, enkel sjukvårdskunskap, enkla tekniska lösningar (billigt portabelt gasolkök, portabel toalett, LED-ficklampor, larm, rörelsedetektorer, överfallsskydd, etc.)

³⁶ Enligt FAFO-rapporten (fig.4.4) skulle nästan alla tiggare föredra att arbeta framför att tigga.

³⁷ En klar majoritet av fattiga EU-migranter saknar en trygg och varm plats att sova på natten enligt FAFO-rapporten (s.89)

³⁸ För att kunna bli antagen till SFI i Göteborg krävs t.ex. att du är bosatt i Göteborg, dvs. har en adress. Se Göteborgs Stad, ”Anmäl dig till SFI”:

http://goteborg.se/wps/portal/invanare/forskola-o-utbildning/svenska-for-invandrare/borja-lasa-sfi/anmal-dig!ut/p/z1/04_Sj9CPyKssy0xPLMnMz0vMAfIjo8ziAwy9Ai2cDB0N_N0t3Qw8Q7wD3Py8fdz9DlZ1wwkpiAJKG-AAjgb6BbmhigAgTbwy/dz/d5/L2dBIS9nQSEh/

³⁹ Chambers, R. (1983), Rural development – putting the last first, Routledge

⁴⁰ Enligt FAFO-rapporten har ca 90 procent av de romska tiggare från Rumänien som vistas i Stockholm ingen avslutad skolutbildning, och den genomsnittliga skolutbildningen är kortare än ett år (Fig 2.5 och 3.4).

2) Hemlöshet – inte bara ett allvarligt sömnproblem.

Sömn är ett av våra grundläggande behov. Vi sover ungefär en tredjedel av våra liv. Under tiden vi sover återhämtar sig hjärnan, vilar och bearbetar intryck. Sönnen har en stor betydelse för kroppen då den påverkar många grundläggande funktioner som reparationsarbetet, nybildning av celler och immunförsvaret. Behovet att sova är därför ett grundläggande behov som man vare sig kan eller bör hindra individer att tillfredsställa. Alla människor har i alla tider därför sökt en säker sovplats som skyddar mot angrepp, kyla och fukt. Även hemlösa måste lösa detta problem varje natt.

Det finns i dagsläget inga tillförlitliga kvantitativa uppskattningar om hur hemlösa EU-migranter löser problemet att hitta en sovplats. Enligt FAFO-rapporten sover 93 procent av de rumänska ”gatuarbetarna” i Stockholm utomhus eller i offentliga/övergivna byggnader.⁴¹ Enligt en rapport från Socialstyrelsen bor hälften av de som deltagit i undersökningen utomhus, i tält, bilar eller husvagnar.⁴² Enligt en uppskattning av Crossroads i Göteborg är 57 procent av besökarna öppet hemlösa, medan ca en fjärdedel bor hos vänner.⁴³ Med tanke på risk för urvalsfel och bortfallsfel är dessa uppskattningar fortfarande mycket osäkra. Med utgångspunkt i undersökningens intervjuer, samt med tanke på bristsituationen på bostadsmarknaden och det ökande antalet EU-migranter är den mest rimliga uppskattningen att såväl antalet som andelen öppet hemlösa i denna målgrupp fortsatt kommer att öka.

För svenska hemlösa har man tidigare tänkt sig en utveckling upp för ett slags ”boendetrappa”, dvs. att man som hemlös gradvis förflyttar sig uppåt i ett system med olika boendekategorier, där slutstadiet är ett kommunalt kontrakt som övergår i ett förstahandskontrakt. Detta system har i dag i stort sett övergetts av de flesta kommuner, men för fattiga EU-migranter finns det ett annat slags boendetrappa, som har att göra med hur övernattningsalternativet är relaterat till olika grundläggande behov. Denna boendetrappa börjar långt nedanför de lägsta av de boendekategorier som erbjöds i den svenska modellen och når sällan eller aldrig upp till en minimistandard. Vid de samtal som genomförts har följande aspekter på övernattningsalternativ lyfts fram av flertalet i målgruppen:⁴⁴

- a) Att få skydd mot kyla, vind, regn, fukt, råttor, etc.
- b) Att slippa bli väckt och bortkörd av polis, vaktpersonal eller andra.
- c) Att i övrigt känna sig trygg och inte behöva oroa sig för attacker. Detta har dels att göra med var man sover, och dels tillsammans med vem.
- d) Att kunna uträtta sina behov i anslutning till övernattningsplatsen
- e) Att inte bli bestulen på sina ägodelar under natten
- f) Att kunna lämna kvar vissa av sina ägodelar under dagen på den plats där man övernattar

⁴¹ FAFO-rapporten, sid.89.

⁴² Socialstyrelsen (2013), ”Hemlöshet bland utrikesfödda personer utan permanent uppehållstillstånd i Sverige”, s. 7.

⁴³ Crossroads Göteborg, intervju med Claes Haglund, samt Kindal, Anna (2014), ”Fri rörlighet för vem? Socialt och ekonomiskt utsatta EU-migranter i Sverige”, Fores Policy Paper 2014:4, s.23. (Öppet hemlösa enligt Socialstyrelsens definition).

⁴⁴ I FAFO-rapporten framkommer också vissa av dessa dimensioner, dvs. a, b, f och g.

- g) Att själv kunna hämta vatten och laga mat i samband med övernattnings, morgon och kväll
- h) Att kunna duscha och sköta sin personliga hygien i samband med övernattnings.
- i) Att det finns en viss långsiktighet i boendet, och att man åtminstone vet var man skall sova den närmsta veckan/månaden
- j) Att det finns en flexibilitet som gör att det är lätt att flytta till annan plats, om nödvändigt
- k) Att man själv kan påverka vilka andra personer som man skall sova tillsammans med
- l) Att kostnaden för övernattnings är rimlig i förhållande till de dagliga intäkterna
- m) Att restiden till och från platsen där man övernattar inte är så lång att den inkräktar för mycket på ”arbetstiden”. (De flesta fattiga EU-migranter har heller inte råd att betala dyra resor varje dag)
- n) Att boendet ger andra fördelar, som t.ex. en postadress, att förvara mat i kylskåp, möjlighet att ladda mobilen, tillgång till dator, sociala kontakter, etc.

Med utgångspunkt i dessa kriterier kan en slags ”boendetrappa” konstrueras, utifrån målgruppens egna bedömningar. Det sämsta alternativet, längst ned på ”trappan” är att sova utomhus utan tält eller annat som skyddar för vind och regn. Enligt en nyligen slutförd studie sover närmare hälften av alla rumänska ”gatuarbetare” i Stockholm på detta sätt.⁴⁵ Enda möjliga fördelen är att man på detta sätt enkelt hittar ett boende som är både ”billigt och centralt”. De ihåliga utrymmen, som finns i vissa betongfundament, och som ger visst skydd mot regn och vind, är möjligtvis en marginellt bättre lösning, även om det här ofta finns råttor. Tält och vindskydd, i synnerhet om de är placerade där de inte så lätt kan upptäckas, är ett både bekvämare, tryggare, och en något mer långsiktig lösning. Här har man också ofta möjlighet till enklare matlagning, även om tillgång till vatten och möjlighet att sköta sin hygien oftast är problematiskt. Genom att i stället ockupera en offentlig betaltoalett (gärna en större handikapptoalett), kan man få ett relativt billigt, tryggt, varmt övernattningsalternativ, med tillgång till vatten, toalett och möjlighet att sköta sin hygien. Detta är dock en högst kortsiktig lösning och andra väljer därför i stället offentliga och/eller övergivna byggnader att sova i.⁴⁶ En egen bil, gärna kombibil som kan bäddas med madrasser, även om bilen är i det närmsta skrotfärdig, ger många fördelar. Man har en plats för relativt säker förvaring och en viss långsiktighet i boendet, och det finns stor flexibilitet att flytta till annan plats om nödvändigt, men denna lösning kan för vissa bli en skuldfälla som sedan är omöjlig att ta sig ur.⁴⁷ Husvagnar, placerade enskilt utan tillstånd, eller tillsammans i s.k. ”illegala bosättningar” har för Göteborgs kommun blivit ett växande problem.⁴⁸ Ingen vill bo illegalt på detta sätt, men man har helt enkelt inte råd med att bo på

⁴⁵ FAFO-rapporten, s. 89

⁴⁶ I Stockholm uppskattas andelen som ”valt” detta alternativ till 9% (FAFO-rapporten, tabell 6.1)

⁴⁷ Om bilen är registrerad på EU-migranten, och denne inte känner till vikten av att betala skatt och försäkring, vilket är mer regel än undantag, kan det snabbt bli en stor och växande skuld hos Kronofogden och Trafiksäkerhetsförningen.

⁴⁸ Göteborgs Stad, Social Resursförvaltning (2015) ”Rapport illegala bosättningar i Göteborg 2014”, tjänsteutlåtande, 2015-03-24, Dnr. 0232/15

Platser som varit aktuella som illegala bosättningar av olika typ under 2014 för EU-medborgare har varit:

en ordinarie camping.⁴⁹ För målgruppen placeras dock detta boendalternativ relativt högt på ”boendetrappan”. Det är, speciellt när flera husvagnar står tillsammans, relativt tryggt, och man kan laga mat, lämna sina ägodelar inlåsta under dagen, och det är, med tanke på regelsystem i samband med avhysningar, ur målgruppens perspektiv, ett relativt långsiktigt alternativ. Det är också relativt lätt att flytta en husvagn till en annan plats om nödvändigt. Det som ofta nämns som nackdelar är avsaknad av elektricitet samt toalett och andra hygien-möjligheter. Ett avsevärt bättre alternativ är husvagnar som är placerade med markägarens tillstånd (ex. vid kyrkor och frivilligorganisationer). Många utnyttjar Stjärnklart (akutboende för EU-migranter) då det finns platser. Det är en mer komfortabel lösning, men man riskerar många gånger att förlora ”sin” ordinarie plats om man lämnar denna, och man kan inte påverka vilka man skall sova tillsammans med eller hur länge man kan bo kvar. I brist på annat, speciellt under vintern, ”hyr” ett antal migranter en madrass i ett rum (ofta tillsammans med ett tiotal andra i samma rum, och ofta till en kostnad upp till 50kr/natt och person), i en lägenhet. Andra har lyckats få tillfälliga övernattningar hos släktingar, vänner eller vänners vänner. Några korttidshyr en lägenhet i andra eller tredje hand, oftast utan något kontrakt, och tre familjer bor för närvarande i ett slags kollektiv där de, med visst stöd, självorganiserar och självfinansierar sitt boende.

3) Alternativ till tiggande

Enligt den tidigare nämnda FAFO-rapporten skulle nästan alla tillfrågade föredra att arbeta framför att tigga. Detta bekräftas också av alla de intervjuer som jag själv genomfört med EU-migranter, dels för att ett arbete vanligtvis ger betydligt mer inkomster, och dels för att tiggande upplevs som skamligt. Men för de allra flesta är steget till ett reguljärt arbete på den svenska arbetsmarknaden i det närmaste oöverstigit, även om det finns ett fåtal ”solskenshistorier”. Det är inte ovanligt att arbetsgivare utnyttjar utsattheten och erbjuder i det närmaste slavliknande förhållanden. Som exempel kan nämnas arbete som målare på byggen, med 15 timmars arbetstid och en dagslön på 250-300 kr, dvs. i bästa fall 20kr/timmen. Det är också mer regel än undantag att man sista veckan, då arbetet avslutas, inte får någon lön alls. Formella avtal existerar naturligtvis inte. Andra får en låg månadslön på 10.000kr efter skatt, men tvingas sedan betala tillbaka upp till 7000kr för att få behålla jobbet kommande månad. Eftersom personnummer är eftertraktat, accepterar många att, åtminstone det första året, arbeta under sådana villkor. En kvinna arbetade i nästan sex månader i en servicebutik utan lön, och blev varje månad lovad att få betalt den kommande. De mer lyckligt lottade kan få svarta daglönearbeten, t.ex. inom byggnads- och restaurantbranschen, för 50-100kr/tim. Några säljer gatutidningar för hemlösa, av mycket

Kvibergsnäs, Polstjärnegatan samt Askims Badväg, Kvibergsområdet, Blidvädersgatan, Bergfotsgatan, Tellusgatan, Lillhagsvägen, Harry Martinssons väg/Röda Sten, Grängsgatan/Södermalmsgatan, Bratteråsgatan, Rasmusgården, Smörvattenstigen, Celsiusgatan, Vattenverksgatan, Polstjärnegatan, Ringön, Frihamnen, Karlavagnsgatan, Askims Badväg, Tuve Torg, Bergslagsparken, Fricksgratan/Guldhedsgatan, Skansberget/Lejonsparras väg, Distansgatan, Norra Dragspelsgatan, Burgårdsparken, Ehrenströmsgatan, Dr Härens gata, Gårdsten/Agnesberg, Askimsbadet, Hovåsbadet, Delsjömotet, Väderutsikten, Färjenäsparken, Anekdotgatan, Rasmusgården, Lundbyhamnen, Helgered/Biskopsgården, Gråstuvevägen/Hisingsparken, Kallebäck, Ruskvädersgatan, Delsjö golfbana, Bergslagsgatan, Von Utfallsgatan, Götatunneln och Delsjömotet.

⁴⁹ Den enda vinteröppna campingen i Göteborgsområdet, Kärralunds Camping, kostar 10.600kr/mån (<http://liseberg.se/sv/hem/Boende/Camping/>)

varierande kvalitet, så som FAKTUM, Folk är Folk, Dik Manusch, Romfolk och GATA. Andra säljer enklare egentillverkade varor, t.ex. flätade korgar. Ett fåtal försörjer sig som gatamusiker eller genom att sälja bröd, ved, etc.

Förutom allmänt dålig kunskap om hur man söker arbeten på den svenska arbetsmarknaden, avsaknad av postadress, och att man har ett ”främmande” namn är bristande språkkunskaper i svenska samt avsaknad av gällande europeiskt sjukförsäkringskort de stora hindren för att få ens tillfälliga arbeten.

4) Grundläggande sjuk- och tandvård

Rätten till nödvändig vård för fattiga EU-migranter, i likhet med alla andra EU-medborgare, regleras i en EU/EES-gemensam förordning.⁵⁰ Personer som är försäkrade enligt dessa regler ska kunna intyga sin rätt till vård i Sverige till vanliga patientavgifter genom att visa upp det Europeiska sjukförsäkringskortet. Problemet är att de allra flesta fattiga EU-migranter saknar detta sjukförsäkringskort.

Det är i dagsläget mycket svårt för EU-migranter i Sverige som inte har något europeiskt sjukförsäkringskort att få hjälp med akut sjuk- och tandvård, dvs. det som kallas ”vård som inte kan anstå”. De EU-migranter som intervjuats samt de frivilligorganisationer som på olika sätt engagerat sig i frågan om EU-migranternas rätt till vård ger en mycket samstämmig bild av denna svårighet, samt att vårdpersonalens bedömningar i de enskilda fallen många gånger görs mycket olika. Även beträffande mödravård och rätten till vård för barn till EU-migranter är situationen oklar, som det beskrivna fallet nedan illustrerar.

Efter att ha nekats ultraljudsundersökning, trots oro om att något var allvarligt fel, tvingades en kvinnlig EU-migrant som befann sig i Härnösand till akut kejsarsnitt. Barnet visade sig ha en allvarlig missbildning och dog. Primärvårdschefen för landstinget i Västernorrland, Markus Kallioinen, erkände då att man själva inte riktigt vet hur regelsystemet skall tillämpas,⁵¹ men hävdar samtidigt att tiggare också har rätt till akut sjukvård.⁵² Socialstyrelsen har också uppmärksammat att det råder en osäkerhet om hur EU-migranter utan sjukförsäkringskort skall hanteras.⁵³

Begreppet ”vård som inte kan anstå” är i sig mycket problematiskt. Socialstyrelsen konstaterar i en rapport att begreppet inte är förenligt med medicinsk yrkesetik, inte är medicinskt tillämpligt i sjukvården och riskerar att äventyra patientsäkerheten.⁵⁴ Vad som

⁵⁰ Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 883/2004. Se vidare Europaparlamentets och rådets förordning nr 987/2009 om tillämpningsbestämmelser till denna förordning.

⁵¹ Han uttalar sig i P4 Västernorrland, onsdag 12 november 2014, på följande sätt: ”Just för tiggare, som är ett relativt nytt fenomen för oss här i norr i alla fall, så har vi inte hunnit gå igenom vad som gäller och vad som inte ska gälla. Vi har inte regelverken riktigt klara för oss.” Citerad i Sveriges Radio (2014), ”Svårt för EU-migranter att få vård”, 2014-12-10: <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=6041304>

⁵² Sveriges Radio, (2014), ”Tiggare i Västernorrland ska få akut sjukvård”, 2014-11-12: <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=110&artikel=6016911>

⁵³ Hossein Kamali, jurist på Socialstyrelsen, bekräftar denna osäkerhet: ”Det är komplexa frågor och det är klart att vården kan behöva hjälp att klargöra de här frågorna” ”Vi har hamnat i en situation där det trots att det handlar om EU-medborgare ändå är oklart om de omfattas av den reglering som gäller för EU-medborgare att erhålla nödvändig vård i andra länder”. Han menar att EU-migranter åtminstone i vissa fall kan betecknas som papperslösa och därmed har rätt till vård enligt den lag som kom förra året. (<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=6041304>)

⁵⁴ Se Socialstyrelsen, ”Vård som inte kan anstå”: <https://www.socialstyrelsen.se/vardochomsorgforasylsokandemedflera/halso-ochsjukvardochandvard/vilkenvardskaerbjudas/vardotsomintekanansta>

ska räknas som "vård som inte kan anstå" måste alltid avgöras i det enskilda fallet av den behandlande läkaren, tandläkaren eller annan ansvarig vårdpersonal. Detta lämnar emellertid ett stort utrymme för egna tolkningar. Mer om denna osäkerhet och godtycklighet diskuteras i avsnittet om "interregnum" nedan.

5) Ekonomi

Migration eller resor till rikare EU-länder samt försörjningsstrategier som tiggande och samlade av pantburkar är i stort sett uteslutande ekonomiskt motiverat. Den ekonomiska logiken beskrivs mer ingående nedan. Förutom svårigheter att på detta sätt försörja sig och sin familj, tillkommer ett antal andra problem av ekonomisk art. Dessa problem har att göra med att man i praktiken är exkluderad från banksystemet i Sverige, och många gånger även i sitt hemland, trots att de flesta banker har en skyldighet att låta personer öppna ett bankkonto, om det inte finns särskilda skäl mot det.⁵⁵ Detta gör att möjligheten att på ett billigt och smidigt sätt skicka hem pengar avsevärt försvåras. De alternativ som kvarstår, s.k. "money transfer services" som Ria Money Transfer och Western Union är betydligt dyrare alternativ, speciellt om man vill skicka smärre summor.⁵⁶ Större summor blir billigare och man väntar därför så länge man kan, och under tiden förvarar man pengarna i de egna kläderna, eller ger dem till någon betrodd person i familjen. Det är lättare att spara sedlar än mynt, men här försvinner ytterligare pengar i växlingsavgifter.⁵⁷ Avsaknaden av säker förvaring av sedlar ökar risken för stölder och rån, vilket är relativt vanligt förekommande och sällan eller aldrig rapporteras till polisen. Akutsituationer uppstår också ofta i hemlandet och man är då, eftersom man inte har några marginaler, tvingad att ta akutlån från ockrare till hög ränta. Tillsammans med överföringsavgifter kan upp till halva beloppet försvinna på vägen i en akutsituation. Man brukar säga att "det är dyrt att vara fattig", och det stämmer verkligen för fattiga EU-migranter.

6) Transporter

Många EU-migranter utsätter sig för stora risker i samband med transporter från och till hemlandet. Paradoxen är att flyget vanligen är det billigaste transportmedlet, men av olika skäl använder flertalet migranter busstransport, eller privata lösningar i minibussar eller

Åven Sandman, Lars; Broqvist, Mari; Gustavsson, Erik; Arvidsson, Eva; Ekerstad, Niklas; Carlsson, Per (2014) "Prioriteringscentrum – Vård som inte kan anstå – Tolkning i relation till den etiska plattformen och nationella modellen för öppna prioriteringar", Prioriteringscentrum 2014:1, ISSN 1650-8475 (http://www.imh.liu.se/halso-och-sjukvardsanalys/prioriteringscentrum/prioriteringscentrum-nyheter/1.548130/1.548132/2014.1Carlssonmfl_WEBB.pdf) samt Socialstyrelsen (2014), "Vård för papperslösa: Vård som inte kan anstå, dokumentation och identifiering vid vård till personer som vistas i landet utan tillstånd", ISBN: 978-91-7555-161-6 (<https://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/19381/2014-2-28.pdf>)

⁵⁵ Jfr. Lag (1995:1571) om insättningsgaranti, 11§b: https://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Lag-19951571-om-insattnings_sfs-1995-1571/

⁵⁶ Att hypotetiskt skicka 200kr med RIA skulle t.ex. kosta 35%, 500kr 14%, 1000kr 7%, 2000kr 4,25% och 5000kr 3% (<http://www.kortedalaspel.nu/ria>)

⁵⁷ ICA Focus tar t.ex. 9% i växlingsavgift.

(http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:CJgJbe_w3v0J:www.ica.se/butiker/kvantum/goteborg/ica-focus-1735/butiken/service-i-butiken/myntvaxlare/+&cd=1&hl=sv&ct=clnk&gl=se)

bilar.⁵⁸ Minibussar avsedda för 8-10 personer fylls ofta, efter det att sätena tagits bort, med över 20 passagerare.⁵⁹ De är gamla och trafikfarliga, och trafikolyckor är vanliga.

När man anlant till staden uppstår nya problem. Man vill, men har oftast inte råd att, betala för kollektivtrafiken, och då man saknar alternativ, (att gå till fots från boplat till tiggarpplats kan många gånger ta flera timmar) åker man ofta utan färdbevis. Detta leder dock till en ständig oro, dels för att bli ertappad, och dels för vad som händer om man blir det.

Bakomliggande problem

Tre återkommande bakomliggande problem, som dels är bidragande orsaker till de mer direkta problemen ovan, och dels utgör problem i sig, är 1) målgruppens många gånger allmänt låga kunskapsnivå, att de därmed också har dålig kunskap om hur det svenska samhället fungerar, 2) att de möter en myndighetsutövning som många gånger är rättsosäker, godtycklig och oklar, samt 3) den stora svårigheten att formellt erkännas av det svenska samhället genom att få samordningsnummer eller personnummer.

7) Låg allmän kunskapsnivå

Många i målgruppen har stora svårigheter att läsa och skriva.⁶⁰ I en nyligen genomförd survey i Stockholm⁶¹ angav endast 30% av männen och 11% av kvinnorna att de kan skriva på rumänska utan svårighet, och rapporten konstaterar sammanfattningsvis att man i målgruppen hittar "... a consistent pattern of being the most marginalised from mainstream society in terms of their lack of basic formal education and work experience". En egen uppskattning är att åtminstone 50% av målgruppen i Göteborg kan räknas som funktionella analfabeter.⁶² De kvinnliga rumänska romerna i Stockholm har i genomsnitt mindre än ett års skolutbildning, medan genomsnittet för männen är tre år.⁶³ Yrkeskvalifikationer är, med vissa undantag, också mycket begränsade, liksom språkkunskaper. Eftersom rumänska är ett latinskt språk, och många tidigare har varit i Italien och Spanien, kan en viss andel i målgruppen föra enklare samtal på dessa språk. Kunskaper i engelska är mycket begränsade, och ännu färre har lyckats lära sig svenska (även om det också här finns enstaka undantag). Bristande kunskaper beträffande ekonomi, budgetering och att göra ekonomiska prioriteringar gör också att livet många gånger blir dyrare än nödvändigt.⁶⁴

⁵⁸ En orsak är att många analfabeter helt enkelt inte klarar av resor med flyg, då dessa förutsätter att resenärerna kan läsa skyltar både i samband med flyget och för byte till andra kommunikationsmedel. Om man åker privat med en känd förare, får man hjälp på vägen och kommer fram till slutdestinationen direkt, där man ofta möts upp av släktingar. En annan orsak är att det är svårt att boka och betala flyg om man saknar kreditkort och bara kan betala kontant, i synnerhet med mynt.

⁵⁹ Det högsta antal som har transporterats i en sådan minivan, från Polen till Göteborg, vad jag känner till, är 43 personer.

Händelsen rapporterades till och med i Rumänsk TV: "43 de romani s-au inghesuit într-o dubă cu nouă locuri", <http://observator.tv/extern/43-de-romani-sau-inghesuit-intro-duba-cu-noua-locuri-145037.html>. Författaren har en videofilm som dokumenterar ankomsten till centralstationen i Göteborg.

⁶⁰ Denna undersökning har inte designats för att kunna göra kvantitativa uppskattningar, utan fokus har snarare att genom kvalitativa intervjuer kartlägga de mest allvarliga problemen. För försök till kvantitativa uppskattningar, se FAFO-rapporten.

⁶¹ FAFO-rapporten, fig. 3.5. Målgruppen var här rumänska romer.

⁶² Dvs. att förmågan att läsa och skriva är obefintlig eller så begränsad att den utgör ett konkret handikapp i det dagliga livet.

⁶³ FAFO-rapporten, s.41

⁶⁴ Ätminstone kan det uppfattas så av en utomstående betraktare. Ett exempel är en EU-migrant som tackar nej till en bädd i en släktings husvagn för 20kr/natten och sover under en bro, får kläder för 100-tals kronor förstörda, blir bestulen på mobil och sedan på morgonen köper en mugg kaffe på Espresso House för 20kr.

Bättre kunskap om hygien och hur man lagar god näringsrik mat billigt har också en potential att inom givna budgetramar förbättra livskvalitén avsevärt. Kunskap om de rättigheter man som EU-medborgare faktiskt har i samhället är också begränsad, och då man är van att bli behandlad som en andra klassens medborgare, lyder man eller drar sig undan, i stället för att protestera och anmäla olika förseelser och övergrepp. Kunskaperna om hur olika myndigheter i det svenska samhället fungerar (t.ex. Arbetsförmedlingen, Skatteverket, Socialtjänsten, Sjukvården, Polisen, Migrationsverket, Transportstyrelsen) är också mycket begränsad, vilket många gånger leder till onödiga svårigheter.

8) Oklar/ godtycklig myndighetsutövning

När denna socialt svaga målgrupp möter olika aktörer i det svenska samhället möter man en myndighetsutövning som många gånger är rättsosäker, godtycklig och oklar. Det kan gälla Arbetsförmedlingen, Skatteverket, Sjukvården, ordningsvaktens, biljettkontrollanters och polisens agerande, etc. Frågan om osäkerhet och godtycklighet utvecklas i avsnittet om ”interregnum” nedan.

9) Samordningsnummer och personnummer

Den kanske enskilt viktigaste frågan beträffande oklar eller godtycklig myndighetsutövning är frågan om möjligheten att få ett samordningsnummer eller personnummer. Med ett samordningsnummer från skattemyndighet kommer man in i det svenska systemet såtillvida att en arbetsgivare kan använda detta i samband med löneutbetalningar och skattebetalningar, precis som ett personnummer. Man kan också som EU-medborgare bli inskriven på Arbetsförmedlingen och få uppehållsrätt i tre månader eller mer. Endast fyra av Arbetsförmedlingens kontor i Göteborg rekviderar rutinmässigt samordningsnummer, medan många helt enkelt inte känner till policyn och vägrar att registrera EU-medborgare i systemet. Detta innebär att man i praktiken systematiskt bryter mot likabehandlingsprincipen.⁶⁵

Ännu svårare är det att få ett personnummer.⁶⁶ Svårigheten att få ett personnummer inskränker möjligheten för EU-medborgare att etablera sig i Sverige. Crossroads i Göteborg har därför i maj 2013 anmält detta till EU-kommissionen. EU-kommissionen kommer att kontakta de svenska myndigheterna för förtydligande på ett antal punkter innan frågan avgörs.

⁶⁵ Jag har i egna intervjuer fått berättas om EU-migranter som skickats från Arbetsförmedlingen till Skatteverket, som sedan skickat dem vidare till Migrationsverket, som i sin tur hänvisat tillbaks till Skatteverket. Detta bekräftas också i Crossroads Göteborg (2015) senaste rapport.

(”Det nya Europa” (2015), s.10: <http://www.stadsmissionen.org/content/uploads/Rapport-Det-nya-Europa.pdf>)

⁶⁶ Se t.ex. Universitetslärares, ”Hon fick gå till domstol för att få personnummer” (<http://www.sulf.se/Universitetslararen/Arkiv/2013/Nummer-5-13/Hon-fick-ga-till-domstol-for-att-fa-personnummer/>). Jfr. två avslag i Kammarrätten i Stockholm, dom 2012-12-20 i mål 6343-11; dom 2013-01-09 i mål 802-12 samt Göteborgs Fria, ”Svårt leva utan personnummer” (<http://www.goteborgsfria.se/artikel/114831>)

Perspektiv och synvänder – att förstå det som händer mitt ibland oss

”Varför blir det som det blir trots att vi vill så väl”, frågar sig Abrahamsson i en rapport som försöker förklara nuläget i Göteborg genom att göra en historisk analys.⁶⁷ Vi behöver många gånger lyfta blicken, och se de storskaliga strukturer och processer som format nuet, för att få svar på denna fråga. Samtidigt är det så att dessa strukturer och processer såväl fortlever som transformeras i kraft av olika aktörers medvetna och omedvetna handlingar. Vi behöver således först återvända till den kritiska realismens syn på relationen mellan struktur och aktör för att få en bättre förståelse. De storskaliga strukturer och processer som mer eller mindre påverkar alla våra handlingar är en del av de ”generativa mekanismer” som ger upphov till det som sker, vare sig vi uppmärksammar eller erkänner dessa skeenden eller ej. Men samhällsutvecklingen är inte heller helt betingad av strukturerna, utan den är beroende av olika aktörers handlingar, liksom av kvalitén på interaktionen mellan olika aktörer. Samhället, så som vi hittills har format det, har skapat förutsättningarna för aktörernas möjlighet till interaktion, samt till deras medvetna och omedvetna handlingar, och denna interaktion och dessa handlingar är en förutsättning för den fortsatta samhällsutvecklingen.

Generellt kan därför det som nu händer mitt ibland oss, i form av problem och hinder som fattiga tiggande EU-migranter möter, sägas ha sin grund i någon av, eller en kombination av, följande orsaker:

1) Aktörers agerande

Aktörer kan i detta sammanhang vara enskilda EU-migranter, representanter för migranternas egna organisationer eller för stödorganisationer, kyrkliga församlingar, frivilligorganisationer, enskilda svenska privatpersoner, engagerade journalister eller jurister, enskilda tjänstemän, myndighetspersoner, domare eller politiker. Vi bör således undvika det den kritiska realismen benämner ”error of reification” där aktörskapet får en obetydlig eller underordnad roll. Såväl på kort som lång sikt kan enskilda aktörer genom att förstå och utnyttja möjligheter i stunden, göra stor skillnad.⁶⁸ Olika aktörer kan påverka utfallet av enskilda händelser, kvalitén på interaktion, dialog och process samt också, genom att t.ex. förändra lagstiftningen eller den vanemässiga tillämpningen av densamma, påverka mer storskaliga strukturer och processer. Civilsamhällets olika aktörer kommer här att, tillsammans med olika politiska aktörer, spela en allt viktigare roll i framtiden.

⁶⁷ Abrahamsson (2015), ”Göteborg i världen - Stadens historia förklarar nuet och hållbarheten”, Ett kunskapsunderlag om tillväxtens och välfärdens framtida förutsättningar framtaget för projekt KAIROS, juni 2015

⁶⁸ Jag vill i detta sammanhang, utan att för den skull glömma alla andra ”vardagshjältar” passa på att speciellt uppmärksamma Emil Mattson, Ulrika Falk och Robert Johansson på Räddningsmissionen och Claes Haglund på Crossroads, utan vars personliga engagemang situationen i staden hade varit ännu mer katastrofal. Marin Cueru, själv utsatt EU-migrant, har gjort ett heroiskt arbete i den egna gruppen, oftast helt utan ersättning. Buråskyrkan och dess personal har varit en pionjär för det kyrkliga engagemanget. Thomas Hammarberg, Mats Åberg och Hans Caldaras i nätverket för romska EU-migranter, Sven Hovmöller samt juristerna i föreningen HEM i Stockholm, och föreningen Centrum för sociala rättigheter i Malmö bör också nämnas, liksom journalisterna Hanna Strömbom på ETC Göteborg, som i ett antal artiklar tidigt uppmärksammat målgruppens utsatthet, och Gert Gelotte, Göteborg, för hans outtröttliga kamp för utsatta och hemlösa.

2) Processens/interaktionens kvalitet

Lika viktigt är emellertid hur den konkreta sociala interaktionen, sett i ett processperspektiv, utvecklas, t.ex. om det uppstår en dialog av god kvalitet eller om interaktionen mer karakteriseras av byråkratisk distans samt avsaknad av eller bristande ömsesidig förståelse. Den pågående samhällsordningen kommer att öka kraven på, men också förändra förutsättningarna för, den lokala demokratin. Den ökande komplexitet som präglar en allt mer globaliserad samhällsutveckling, kommer generellt att öka behovet av att lyssna till och integrera olika gruppers erfarenheter i allmänhet, och de fattiga och maktlösa som upplever diskriminering och social exkludering i synnerhet, inte minst gruppen fattiga EU-migranter. Som ett minimum bör målgruppens synpunkter beaktas i samband med framtagning av handlingsplaner, etc. som berör gruppen, men idealet man bör sträva efter är en medskapande dialog. En dialog av god kvalitet karakteriseras av att parterna förmår a) att lyssna till varandras perspektiv, b) att tillsammans kunna problematisera olika perspektiv, c) att identifiera meningsskiljaktigheter men också sammanfallande intressen d) att tillsammans formulera mål, strategier och handlingsplaner e) att samarbeta med implementeringen av dessa och f) att tillsammans utvärdera resultatet och diskutera hur man skall gå vidare.⁶⁹

3) Storskaliga strukturer och processer.

På denna nivå handlar det om förståelse av de ”generativa mekanismer” som kan ses som bakomliggande förklaringsfaktorer till samtida händelseutveckling. Det handlar här om sociala strukturer, utformningen och tolkningen av lagstiftning och regelsystem, vanemässig tillämpning av lagar och regler, diskurser och kulturella förhållningssätt (t.ex. rasism och främlingsfientlighet) som på olika sätt har inflytande på aktörers medvetna och omedvetna handlingar och därigenom gynnar respektive missgynnar EU-migranter i deras vardag.

Nedan presenteras tre perspektiv som försöker fånga viktiga aspekter av dessa bakomliggande strukturer och processer, perspektiv som är förenliga med och kan hjälpa till för att bättre förstå de konkreta erfarenheter som framkommit genom intervjuer med EU-migranter samt företrädare för olika frivilligorganisationer.

⁶⁹ Ur detta perspektiv framstår det t.ex. som en allvarlig brist att målgruppen inte mer direkt och aktivt involverats vid framtagning av det förslag till ”Plan för kommunala insatser som rör EU-medborgare i socialt och ekonomiskt utsatta situationer” (2015) som tagits fram av Social resursförvaltning i Göteborg. För medskapande dialog, se Abrahamsson, H. (2015) ”Dialog och medskapande i vår tids stora samhällsordning” i *Utbildning och lärande*, Vol. 9, no. 1, sid. 20-41

DEN EKONOMISKA LOGIKEN – LIVSCHANSER PÅ MARKNADEN

*"We're only in it for the money"*⁷⁰

(Mothers of Invention)

"Jag längtar hem till min by och till mina barn nästan varje dag. Jag gråter nästan varje morgon när jag vaknar av saknad. Till jul skall jag åka hem, men jag kan inte stanna särskilt länge. Pengarna jag har tiggat ihop tar snabbt slut, och mina barn måste få mat och kläder. Jag hoppas att jag kan få ett riktigt arbete nästa gång. Annars får jag fortsätta att tigga, även om jag ofta känner skam när jag sitter där. Men jag har ju inget val".
(Ileana, 32 år)

Levnadsförhållandena i hemlandet (oftast Rumänien eller Bulgarien) präglas generellt av stor fattigdom och av arbetslöshet. Situationen för fattiga Rumäner i allmänhet och romer i synnerhet har tidigare kartlagts och analyserats mer ingående,⁷¹ och bilden som framträder i intervjuer i samband med denna rapport ger ett mycket samstämmigt resultat med tidigare forskning. Migration och försörjningsstrategier som tiggande och samlande av pantburkar är i stort sett uteslutande ekonomiskt motiverat. Sedan störtandet av Ceaușescu-regimen 1989 har den ekonomiska situationen för de mest utsatta gradvis försämrats. Speciellt nämns den globala finanskrisen 2007-2008, då behovet av tillfälligt daglönearbete på byggarbetsplatser och i den informella sektorn kraftigt minskade. Givet utgångsläget, som i de flesta fall karakteriseras av ekonomisk utsatthet och sårbarhet, långvarig arbetslöshet, låg utbildning (inte sällan analfabetism) framstår EU-migranternas strategier som lika ekonomiskt rationella som de strategier reguljära arbetssökande har på arbetsmarknaden. När man möter den svenska arbetsmarknaden, saknar kunskaper i svenska, europeiskt sjukförsäkringskort och en postadress, och skall delta i den bland svenska medborgare redan hårdnande konkurrensen om okvalificerade jobb, är utsikterna inte speciellt ljusa.⁷² Generellt har den ökande konkurrensen om okvalificerade arbeten lyfts fram som en viktig förklaringsfaktor bakom den ökande segregationen i det svenska samhället.⁷³ För utsatta EU-migranter är svårigheterna att få ett reguljärt okvalificerat arbete om möjligt ännu större.

För att få till stånd en synvända, som kan hjälpa oss att hitta adekvata handlingsstrategier, kan vi här ha stor hjälp av Webers klassanalys.⁷⁴ Weber menar, i likhet med Marx, att tillgång till egendom eller avsaknad av densamma är den grundläggande faktorn bakom

⁷⁰ Titeln på Mothers of Invention tredje album, utgivet 1968 på Verve Records

⁷¹ Se t.ex. FAFO-rapporten, kap. 3-4, som ger en mer ingående analys av den ekonomiska situationen

⁷² För svenska medborgare som inte har någon gymnasieutbildning är jobbmöjligheterna generellt små. I oktober 2014 var 112 000 personer inom denna grupp inskrivna som arbetslösa. Antalet arbetstillfällen där det inte ställs några långtgående krav på utbildning har minskat trendmässigt sedan millennieskiftet. För den kategorin av yrken har mer än 150 000 arbetstillfällen fallit bort sedan inledningen av 2000-talet. Det innebär att andelen jobb inom dessa yrken minskat från 16 till cirka 10 procent. ("Arbetsmarknadsutsikterna hösten 2014: Prognos för arbetsmarknaden 2014–2016", Arbetsförmedlingen; <http://www.arbetsformedlingen.se/download/18.4dc389314a103f6fdb1480/1418391724915/Arbetsmarknadsutsikterna+h%C3%B6sten+2014.pdf>)

⁷³ "Färre okvalificerade arbeten bakom den ökade segregationen", Sveriges Radio, 10 mars 2015 (<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=3993&artikel=6113315>)

⁷⁴ Max Weber, (1978) *Economy and Society: an outline of interpretive sociology*, edited by Guenther Roth and Claus Wittich, Berkeley: University of California Press samt Wright, Erik Olin (2000), "The Shadow of Exploitation in Weber's Class Analysis", Paper presented at the International Symposium on "Economy and Society: Max Weber in 2000" September 21- 24: <https://www.ssc.wisc.edu/~wright/weber.pdf>

social segregation. Avsaknad av egendom leder till vad han kallar ett ”coercive condition”, dvs. man är nödd och tvungen att på något sätt interagera socialt och erbjuda omgivningen något för att överleva.⁷⁵ Webers klassanalys fokuserar dock, till skillnad från Marx därefter på livschanser mer än på de exploaterande relationerna (även om dessa också är viktig att förstå). Dessa chanser innebär i detta sammanhang de möjliga alternativ som individen har, de avvägningar denne ställs inför då hen skall fatta beslut om vad som kan göras för att förbättra sina materiella livsvillkor. I ett kapitalistiskt marknadssamhälle – ett samhälle där människorna förvärvar resurser för sitt livsuppehälle genom ekonomiskt utbyte och interaktion med andra – är livschanserna avhängiga kvalitén och kvantiteten avseende det man kan erbjuda i utbyte mot materiella resurser. De resurser en individ kan föra ut på marknaden är då avgörande för individens möjligheter i samhället och därmed för individens livschanser och sociala position, liksom för livschanser och social position för de (oftast familjemedlemmar) som är beroende av individen för sin försörjning. Eftersom det i dagsläget finns ett överskott på okvalificerad arbetskraft, måste många utsatta EU-migranter därför söka andra, mindre inkomstbringande, utbyten. Några kan sälja gatutidningar eller egentillverkade produkter, andra samla pantburkar och byta dessa mot kontanter. Många har dock till slut bara tiggandet som en sista utväg. Men att tigga är också att vara ”ekonomiskt aktiv”, om dock inte enligt Socialstyrelsens definition.⁷⁶ Precis som gatumusikanten och den ”levande statyn” som ger den förbipasserande en upplevelse av ett sådant slag att många är beredda att avvara en slant, väcker tiggarens realistiska gestaltning av fattigdom och utsatthet⁷⁷ i tillräckligt många betraktares ögon tillräckligt med medlidande och empati för att man skall vara beredd att avvara en slant, kanske för upplevelsen av att ”vara en god människa”, ”vara en förebild för sina barn”, ”tysta det dåliga samvetet” eller ”känna makt att kunna påverka något i världen, om än lokalt och i liten skala” eller helt enkelt att visa ”empati” eller ”solidaritet”.⁷⁸ I likhet med välgörenhetsorganisationer, som samlar in pengar åt fattiga och utsatta människors vägnar, samlar EU-migranter i de flesta fall också in pengar åt fattiga och utsatta människors vägnar. I det senare fallet handlar det om de nära och kära i hemlandet. Ur detta perspektiv är vi alla marknadsaktörer, om än med olika strategier. Det finns tre viktiga slutsatser som man kan dra av en sådan synvänder.

Den första slutsatsen är att vi alla, mer eller mindre är utsatta för Webers ”coercive condition” och att människor varken är arbetslösa eller tigger för att de är arbetsovilliga. Vi är alla mer eller mindre egendomslösa och vi erbjuder alla marknaden de resurser vi har, efter bästa förmåga, för att förbättra våra livschanser, eller om man vill vända perspektivet -

⁷⁵ “...forces the non-owning group to comply with the authority of others in order to obtain any return at all for the utilities they can offer on the market....In a purely capitalist organization of production this is the fate of the entire working class.” Weber, (1978), s.110.

⁷⁶ Enligt Socialstyrelsen räknas arbetstagare, egenföretagare, arbets sökande samt deras familjemedlemmar som ekonomiskt aktiva.

⁷⁷ Vilka processer denna gestaltning sätter igång och vilka (ofta motstridiga) känslor som väcks är en fråga som inte mer än översiktligt kommer att behandlas nedan i denna rapport, men det är en fråga som är väl värd fördjupande undersökningar. Se t.ex. Erik Hansson (2004), ”Som att världen har kommit hit”: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:721768/FULLTEXT01.pdf>.

I detta sammanhang är det tillräckligt att konstatera att det förefaller vara möjligt för ett begränsat antal på varje plats att kunna försörja sig (och sin familj) med denna strategi, om dock på en mycket låg materiell nivå.

⁷⁸ Detta är exempel på förklaringar jag själv fått vid samtal med givare.

vi är alla tiggare av olika slag. Genom att utveckla de resurser människor har att erbjuda marknaden, kan vi hjälpa dem ur fattigdom. Utbildning, t.ex. SFI och enklare yrkesutbildning, har här en central roll.

Den andra slutsatsen är att tiggande, liksom burksamlade och gatutidningsförsäljning är marknads-aktiviteter, vilket innebär att förr eller senare blir marknaden mättad. Fler tiggare innebär att konkurrensen om ”bra” platser hårdnar och den genomsnittliga dagsförtjänsten sjunker. Marknaden förefaller redan ha ”mättats”, och varje vecka åker ett antal EU-migranter hem, eller vidare till mindre städer, efter att ha misslyckats med att etablera sig på ”marknaden” i Göteborg. Det är således inte möjligheten till en trygg sovplats, eller rent allmänt mer humanitära villkor, som i första hand avgör vart man som EU-migrant söker sig. Man är här för (den kanske sista) möjligheten att få pengar till sin och familjens försörjning. När marknaden är mättad, tvingas man söka sig någon annanstans, alldeles oavsett livsbetingelserna i övrigt. Crossroads bekräftar detta i en nyligen publicerad rapport där man konstaterar: *”marknaden för tiggeri är mer eller mindre mättad i Göteborg och vi har under det senaste året sett att många söker sig till mindre orter”*.⁷⁹

Den tredje slutsatsen är att de pengar EU-migranter skickar hem många gånger kan vara ett effektivt utvecklingsbistånd. Forskning visar på att de remitteringar som migranter skickar hem till sina nära och kära många gånger kommer till mer nytta för att förbättra människors levnadsförhållanden än det internationella biståndet.⁸⁰ Det finns goda skäl att anta att det råder samma förhållande om vi skänker pengar direkt till fattiga och socialt utsatta EU-migranter på våra gator och torg här hemma i Sverige. Dessa remitteringar är mycket viktiga för de hemmavarandes inkomster och därmed levnadsnivå i Bulgarien och Rumänien. Forskningen om remitteringar visar att de gör nytta på plats: de är i de flesta fall en direktinvestering i mänsklig utveckling, såsom a) förbättrad hälsa - människor har råd att gå till doktorn och råd att hämta ut mediciner och har råd att äta mer näringsrik mat, b) bättre utbildning - familjer som tar emot remitteringar har råd att låta barnen gå kvar i skolan, i många fall är det framförallt döttrar som gynnas av detta, samt c) förbättringar beträffande lokal ekonomi och infrastruktur - remitteringar investeras inte sällan i husbyggen, renovering av befintliga bostäder, elektrifiering, bättre tillgång till rent vatten, samt i skapande av småföretag som ger nya arbetstillfällen.

⁷⁹ Crossroads Göteborg (2015) "Det nya Europa", (<http://www.stadsmissionen.org/content/uploads/Rapport-Det-nya-Europa.pdf>)

⁸⁰ Se t.ex. Monti, A. & Nordlund, V.(Red.) (2014), Det dolda biståndet ? – frågor och svar om migranternas remitteringar, Global Utmaning: <http://www.globalutmaning.se/det-dolda-bistandet-ny-rapport-fran-global-utmaning>
UN Special Representative for International Migration and Informal Working Group, 2013. "Why & How Migration Should Be Included in the Post-2015 United Nations Development Agenda", working paper, 1 december 2013.
Pelling, L., Hedberg, C. & Malmberg, B., 2011. Remittances from Sweden – An Exploration of Swedish Survey Data, Working Paper/ Institutet för framtidsstudier 2011:1
Mansoor, A. and Quillin, B. (2007). Migration and remittances: Eastern Europe and the former Soviet Union. Washington DC: World Bank.
Glytsos, N. (2002). "The role of migrant remittances in development: Evidence from Mediterranean countries". International Migration, 40(1): 1–25.
Hernandez, E. and Coutin, S.B. (2006). "Remitting subjects: Migrants, money and states". Economy and Society, 35(2): 185–208.
Ruggiero, E. (2005). "Migration and remittances: A micro perspective." Problems of Economic Transition, 48(3): 54-83.
Vogiazides L. (2008). "The use of remittances as a development strategy by the World Bank: Causes and implications". Master's Dissertation. Manchester: University of Manchester.
World Bank (2005). Global economic prospects 2006: Economic implications of remittances and migration. Washington DC: World Bank.

INTERREGNUM – EN TID AV OSÄKERHET OCH GODTYCKLIGHET

*”The crisis consists precisely in the fact that the old is dying and the new cannot be born; in this interregnum a great variety of morbid symptoms appear.”*⁸¹

Gramsci använde begreppet för en extraordinär situation, där det existerande legala ramverket och den sociala ordningen inte längre förmår att hantera den nya situationen, samtidigt som en ny ordning, för att möta de nyligen uppkomna utmaningarna, fortfarande är i sin linda, inte har utvecklats tillräckligt, eller inte är tillräckligt kraftfull för att praktiskt kunna fungera.

Abrahamsson (2013) har mer ingående i en annan rapport beskrivit konsekvenserna av att ”globaliseringsanden” släppts ut ur den ”westfaliska flaskan”⁸², och ”det okända tillstånd av förändring”⁸³ detta resulterat i, samt de utmaningar detta leder till på den lokala nivån. Det är här problemen manifesteras konkret, det är här effekterna blir kännbara, och det är här man måste hantera den nya situationen. Utmaningen blir att (om nödvändigt) reformera lagar och förordningar, samt att navigera inom ramen för lagar, förordningar, regelsystem och konventioner, på ett sätt som är socialt hållbart, dvs. som garanterar mänsklig säkerhet, utveckling och rättvisa.

Då Zygmunt Baumann i sitt tal “Living in times of interregnum”, som bygger vidare på Gramscis tankar, diskuterar områden där de existerande systemen inte förmår hantera den nya situationen som uppstått i och med den ökade globaliseringen, lyfter han fram just internationell migration som ett sådant område.⁸⁴

Det sammanfattande svaret på frågan ovan om hur de beskrivna hindren och problemen förhåller sig till lagstiftning och regelsystem på nationell och EU-nivå är att det i dagsläget råder stor osäkerhet om hur olika lagar skall tillämpas, och att det finns ett stort tolkningsutrymme då gamla lagar och regler skall tillämpas på nya situationer. Vi förefaller således just nu befinna oss i en situation av ”interregnum”.

Ett illustrerande exempel är de EU-migranter som bosatte sig på en ödetomt vid Norra Sorgenfri i Malmö. Enligt den operativa chefen för Malmöpolisens har de bott på platsen tillräckligt länge för att ha besittningsrätt.⁸⁵ Ett antal juristers senare kommentarer till detta uttalande bekräftar osäkerheten kring denna lagtolkning. Ingen verkar säker på hur lagen skall tolkas och tillämpas⁸⁶ När Miljöförvaltningen i nästa fas försöker tillämpa existerande miljölagstiftning och hänvisa till att boende i läget är förenat med hälsorisker, uppstår nya

⁸¹ Antonio Gramsci (1971), *Selections from the Prison Notebooks*, ed. and trans. Quintin Hoare and Geoffrey Nowell-Smith, London: Lawrence & Wishart, s.276.

⁸² Abrahamsson (2013) "Makt och Dialog i rättvisa och socialt hållbara svenska städer", KAIROS, Sid. 3:

http://www.mistraurbanfutures.org/sites/default/files/makt_och_dialog_i_rattvisa_och_socialt_hallbara_svenska_stader_kairos.pdf

⁸³ Ibid., Sid. 6

⁸⁴ Baumann, Zygmunt (2013), "Living in times of interregnum", Transcript of Lecture delivered at the University of Trento, Italy, October 25, 2013: http://wpfdc.org/images/docs/Zygmunt_Bauman_Living_in_Times_of_Interregnum_Transcript_web_1.pdf

⁸⁵ Sydsvenskan, (2015) "Ägare försöker tömma tomt på EU-migranter", 2015-03-02. Mats Karlsson, operativ chef på Malmöpolisens, uttrycker sig i artikeln så här: "Nu har människorna varit där så länge att de har någon form av besittningsrätt. Det är komplicerat men så har vi tolkat det"

<http://www.sydsvenskan.se/malmo/agare-forsoker-tomma-tomt-pa-eu-migranter/>

⁸⁶ Sydsvenskan (2015), "Besittning är inte besittningsrätt", 2015-04-29: <http://www.sydsvenskan.se/malmo/besittning-ar-inte-besittningsratt/>

oklarheter. Frågan om de som skall avhysas först måste identifieras eller om avhysning kan ske ändå, är oklar och skulle utredas.⁸⁷ Försöket att tillämpa miljölagstiftning överklagades av föreningen ”Centrum för sociala rättigheter”, som ifrågasätter det sätt miljölagstiftningen används för att kringgå besittningsrätten.⁸⁸

Ett annat exempel är försök i Göteborg att klassa de husvagnar som EU-migranter bor i som fordonsvrak. På så sätt kan man genomdriva en effektivare avhysningsprocess. Fordonsvrak kan, i princip utan att ägaren ens meddelats, transporteras bort och skrotas, och på så sätt kan man kringgå en reguljär vräkningsprocess via Kronofogdemyndigheten. Efter begäran till Trafikkontoret om omprövning av beslut om bortforsling av fordonsvrak med hänvisning till lagtext⁸⁹ samt SKL:s handbok⁹⁰ (för att kunna klassas som fordonsvrak skall ett antal formella kriterier uppfyllas) omprövades dock beslutet och ärendet avslutades utan åtgärd. Andra exempel är att beslut fattas av fel myndighet, t.ex. då husvagnar som inte står på gatemark hanteras med lagstiftning som endast berör gatemark, t.ex. felparkering av fordon.

En ytterligare oklarhet, av stort principiellt intresse, är frågan om hur proportionalitetsprincipen bör tillämpas vid avhysningar från illegala bosättningar. Beslutet ska omfatta en proportionalitetsbedömning i enlighet med artikel 8, Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna, i enlighet med de riktlinjer som har fastställts av Europadomstolen i målet ”Winterstein med flera mot Frankrike”, där franska motsvarigheten till Kronofogden hade avhyst romer från en plats som de hade ockuperat. Domstolen konstaterade att förlusten av ett hem utgör en av de mest extrema formerna av ingripande mot rätten till respekten för hemmet.⁹¹ Bestämmelser om åtgärder som kan verka ingripande mot mänskliga rättigheter ska endast tillämpas efter en proportionalitetsavvägning i förhållande till de mänskliga rättigheterna.

Tillämpning av socialtjänstlagen är ett annat område där det råder stora oklarheter. Vissa bedömare hävdar att vistelseprincipen i socialtjänstlagen är absolut och omfattar även icke ekonomiskt aktiva EU-migranter.⁹² Andra bedömare, t.ex. SKL, hänvisar till Regeringsrättens praxis (RÅ 1995 ref. 70) som slår fast att för utländska medborgare som inte är bosatta i Sverige men som vistas här för besök, ansvarar vistelsekommunen endast för akuta insatser, s.k. nöd.⁹³ I praktiken görs i dagsläget denna distinktion mellan icke-

⁸⁷ Skånes Fria (2015), ”Miljöförvaltningen vill vräka EU-migranter från ödetomt”, 2015-04-24: <http://www.skansesfria.se/artikel/117378>

⁸⁸ Man hävdar att besittningsrätten är stark och att en avhysning bör ske genom Kronofogden.

Skånes Fria (2015), ”Vräkning av migrantläger stoppas av överklagan”, 2015-04-27: <http://www.skansesfria.se/artikel/117387>

⁸⁹ Lag (1982:129) om flyttning av fordon i vissa fall, §1, punkt 3: https://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/sfs_sfs-1982-129/

⁹⁰ Sveriges Kommuner och Landsting (2014), ”Flyttning av fordon – handbok för kommunens handläggare”, ISBN 978-91-7164-940-9: <http://webbutik.skl.se/bilder/artiklar/pdf/7164-940-9.pdf>

⁹¹ Europadomstolen ”Winterstein and others v. France” (nr. 27013/07).

En snarlik tillämpning av proportionalitetsprincipen har gjorts i Yordanova med flera mot Bulgarien (nr 25446/06, dom av den 24 april 2012). En liknande kränkning av Europakonventionen (artikel 8) konstaterades av Slovakiens ombudsman när det gäller tvångsavhysningen från och likvideringen av en romsk bosättning som genomfördes i Košice i Slovakien 2012 (rapport av den 23 juli 2013).

⁹² Telefonintervju med Andreas Pettersson, Jurist och forskare i socialrätt vid Juridiskt forum, Umeå universitet.

Se även Aftonbladet, (2014), ”Kommunerna är skyldiga att bistå EU-migranterna”, 2014-11-21: <http://www.aftonbladet.se/debatt/debattamnen/politik/article19898040.ab>

⁹³ Sveriges Kommuner och Landsting, (2014), ”Några juridiska frågor gällande utsatta EU-medborgare”, 2014-12-09:

ekonomiskt aktiva utan uppehållsrätt och ekonomiskt aktiva med uppehållsrätt. I praktiken innebär i många fall akut nödhjälp mat, akutboende några nätter samt i vissa fall en bussbiljett hem. Kritiker menar dock att Regeringsrättens praxis överhuvudtaget inte är tillämplig på gällande lag.⁹⁴ Å andra sidan har EU-domstolen nyligen i fallet rörande den rumänska medborgaren Elisabet Danu slagit fast att en medlemsstat ska ha möjlighet att neka unionsmedborgare sociala förmåner när dessa inte utövar förvärvsverksamhet.⁹⁵

Men samtidigt hänvisar andra bedömare till en EU-förordning som pekar ut vistelsestaten som behörig, vid konstaterad bosättning även vad gäller icke-ekonomiskt aktiva EU-migranter, att tillämpa välfärdsmodeller som utgår från bosättningsprincipen. Den svenska socialförsäkringsbalken baseras, till stora delar, på bosättning. Barnbidrag men även exempelvis föräldrapenning på lägstanivå, bostadsbidrag och äldreförsörjningsstöd kan därför betalas ut vid konstaterad bosättning.⁹⁶

”FORUM – Idéburna organisationer med social inriktning konstaterar”: ”*Vilket stöd som ska erbjudas till EU-migranterna styrs alltså av den svenska Socialtjänstlagen som ger utrymme för tolkning i frågan. Forum har diskuterat frågan med Socialstyrelsen och vi kan konstatera att rättsläget är snårigt*”⁹⁷

Förra regeringen tillsatte sommaren 2014 ”Utredningen om trygghetssystemen och internationell rörlighet”, som ska göra en översyn av socialförsäkringen ur ett internationellt perspektiv.⁹⁸ Det återstår att se om utredningen lyckas förtydliga regelsystem och principer för dess tillämpning.

Beträffande tiggeri är rättsläget något klarare. Sala försökte förbjuda tiggeri genom en ändring av de lokala ordningsföreskrifterna. Länsstyrelsen i Västmanland fann dock att ett sådant förbud inte är förenligt med ordningslagen⁹⁹ och motiverade detta med att de inte

<http://skl.se/download/18.2371797b14a4dca6483fe13/1418804156789/SKL-juridiska-fragor-om-utsatta-EU-medborgare-2014-12-09.pdf>

⁹⁴ Andreas Petterson vid Juridiskt forum på Umeå universitet argumenterar enligt följande: Omständigheterna i rättsfallet är överhuvudtaget inte jämförbara med romernas situation; fallet rörde en iransk medborgare med ordnad försörjning, arbete och bostad i hemlandet. En helt ny socialtjänstlag har sedan dess trätt i kraft och vistelseprincipen har tydliggjorts i lagtexten. Sveriges medlemskap i EU innebär att de romer som är unionsmedborgare har en okränkbar fri rörlighet inom unionen. Rättspraxis fyller en viktig funktion för att tolka lagtext som inte är klart och tydligt formulerad. Att hävda att ett gammalt rättsfall skulle ha tyngre ställning i rätten än ny, klar och tydlig lagtext är ett bisarrt påstående för varje juridiskt skolad person. Aftonbladet, (2014), ”Kommunerna är skyldiga att bistå EU-migranterna”, 2014-11-21:

<http://www.aftonbladet.se/debatt/debattamnen/politik/article19898040.ab>

⁹⁵ EU-medborgare som inte arbetar i ett annat EU-land har inte rätt till olika former av sociala förmåner där.

”En medlemsstat ska således ha möjlighet att neka unionsmedborgare sociala förmåner när dessa inte utövar förvärvsverksamhet, utan utslutande har utnyttjat den fria rörligheten för att komma i åtnjutande av socialt stöd från en annan medlemsstat trots att de saknar tillräckliga tillgångar för att ha uppehållsrätt där”, skriver EU-domstolen i ett pressmeddelande. Europeiska unionens domstol, PRESSMEDDELANDE nr 146/14, Luxemburg, den 11 november 2014:

<http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2014-11/cp140146sv.pdf>

⁹⁶ Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 883/2004 av den 29 april 2004 om samordning av de sociala trygghetssystemen. Enligt likabehandlingsprincipen omfattas alla personer som är bosatta i ett EU-land av samma rättigheter och skyldigheter enligt landets lagstiftning som landets egna medborgare. Bestämmelserna i förordningen gäller för samtliga traditionella grenar av social trygghet. Se vidare Svenska Dagbladet (2015), ”Vem ska sörja för EU-migranterna?” 2015-05-15: <http://www.svd.se/vem-ska-sorja-for-eu-migranterna>

⁹⁷ FORUM – idéburna organisationer med social inriktning (2013) ”Kommissionen ska ge ut handbok om stöd till EU-migranter”, 2013-11-27: <http://www.socialforum.se/article/kommissionen-ska-ge-ut-handbok-om-stod-till-eu-migranter/>

⁹⁸ Statens Offentliga Utredningar (2014), ToR-utredningen: ”Utredningen om trygghetssystemen och internationell rörlighet” (S 2014:17): <http://www.regeringen.se/contentassets/5645d41f1008497ca90349eedc06efae/dir.-2014109-svensk-social-trygghet-i-en-internationell-varld>

⁹⁹ Länsstyrelsen Västmanland Län (2011), Dnr. 213-1208-11, Beslutsdatum 2011-04-26:

<http://www.lansstyrelsen.se/vastmanland/SiteCollectionDocuments/Sv/nyheter/2011/Beslut-forbud-tiggeri.pdf>

kan ”finna att det är visat att föreskriften om förbud mot tiggeri behövs i syfte att upprätthålla ordningen och säkerheten på offentlig plats inom kommunen”.¹⁰⁰

Södertälje tingsrätt hade 2014 ett liknande fall då frågan var om tre ”tiggare”¹⁰¹ gjort sig skyldiga till att, utan polisens tillstånd, ha samlat in pengar på offentlig plats och därmed brutit mot de lokala ordningsföreskrifterna. Tingsrätten konstaterade att tiggeri varken är straffbart eller annars otillåtet enligt svensk lag, oavsett om det kan beskrivas som organiserat mellan enskilda personer som tigger eller ej.¹⁰²

I ett annat uppmärksammat utslag konstaterar JO att Stockholmspolisen gjorde fel när man avvisade 26 rumänska romer från Stockholm år 2010, med hänvisning till att de försörjde sig genom tiggeri. Polisen grundade avvisningsbesluten på bestämmelserna i 8 kap. 2 § 1 st. 2 p. utlänningslagen, som säger att en utlänning får avvisas om det kan antas att han eller hon under vistelsen i Sverige inte kan försörja sig på ett ärligt sätt. Enligt JO kan bestämmelsen i utlänningslagen inte tolkas på detta sätt. JO skriver i sitt beslut att bestämmelsen i dag inte ”bör tillämpas på andra försörjningssätt än sådana som är rättsligen förbjudna”. Kritiken mot polisens agerande är enligt JO allvarlig, eftersom avvisningen har ”inneburit långtgående rättskränkningar av enskilda”. I beslutet skriver JO också att även EU-rätten hindrar avvisning av en EU-medborgare på grundval av att hon eller han förväntas tigger, och drar därför slutsatsen:

*”Det torde med andra ord vara svårt att utforma svensk utlänningslagstiftning så att EU-medborgare, som ägnar sig åt tiggeri av det slag som påvisats i detta ärende, får avvisas från Sverige.”*¹⁰³

Frågan om EU-rätten förhindrar en skärpning av utlänningslagstiftningen kan emellertid nu ifrågasättas, då Storbritannien den 1 januari 2014 infört regler som innebär att europeiska tiggare och hemlösa skickas ut omedelbart och inte kan komma tillbaka inom 12 månader.¹⁰⁴ Trots JO:s utslag kan vi i en nyligen publicerad debattartikel av två politiker från KD läsa följande kategoriska påstående: ”Den fria rörligheten gäller dock för jobb och studier – inte tiggeri”¹⁰⁵

Även beträffande tillämpning av lagstiftning på sjukvårdsområdet är situationen i dagsläget mycket oklar och godtycklig. Dagens Medicins enkät till landstingen visar att 16 av 21 landsting ger de EU-medborgare som saknar Europeiskt sjukförsäkringskort en räkning på

¹⁰⁰ Ibid. s.4

¹⁰¹ Tingsrätten definierade tiggeri som att ”utan erbjudande av någon motprestation utbe sig om ekonomiskt understöd” Södertälje tingsrätt, B 266-14, s.4: <http://databas.infosoc.se/rattsfall/26857/fulltext>

¹⁰² För en fördjupad diskussion av rättsläget, se vidare Malin Enocksson, (2014), ”Möjligheten att kriminalisera tiggeri ur ett straffrättsligt perspektiv”, uppsats, juristprogrammet, Juridiska fakulteten, Lunds Universitet: <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=4449673&fileId=4465778>

¹⁰³ Justitieombudsmannen Hans-Gunnar Axberger, JO beslut Dnr 6340-2010, 2011-06-28: <http://www.jo.se/PageFiles/1027/6340-2010.pdf>

¹⁰⁴ Samtiden (2014), ”Tiggeri och migration inom EU – en juridisk bakgrund”, 2014-11-11: <http://samtiden.nu/6499/tiggeri-och-migration-inom-eu-en-juridisk-bakgrund/>

Mail Online (2014), ”I’m from Romania, I came to Britain for the hospital: Beggars sleeping rough around Marble Arch are arrested by UK Border police just a day after immigration laws are relaxed”, 2014-01-02 <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2532613/Beggars-sleeping-rough-Marble-Arch-arrested-UK-Border-police-just-day-British-immigration-laws-relaxed.html>

¹⁰⁵ GöteborgsPosten (2015), ”Politisk lösning krävs för att få bort tiggeriet” 2015-05-08: <http://m.gp.se/nyheter/debatt/1.2708078-politisk-losning-kravs-for-att-fa-bort-tiggeriet>

hela vårdbeloppet att betala.¹⁰⁶ Dessa landsting bedömer att EU-migranter inte omfattas av lagen om vård för tillståndslösa.¹⁰⁷ Av övriga landsting är Uppsala i dagsläget det mest humana. Man stödjer sig här på en formulering i förarbetena till lagen. Där står det att *”det är dock inte utslutet att föreslagen lagstiftning om hälso- och sjukvård till personer som vistas i Sverige utan tillstånd i enstaka fall kan komma att bli tillämplig även på unionsmedborgare.”* Man menar att lagen därför bör tillämpas på EU-medborgare som sannolikt inte har möjlighet att få ett Europeiskt sjukförsäkringskort. En mer pragmatisk lösning tillämpas i Blekinge landsting. EU-migranter skall här faktureras hela vårdkostnaden. Men i praktiken görs det i princip aldrig. Om patienten inte kan betala, inte kan identifiera sig och inte har en adress ger man vård som inte kan anstå ändå, utan att sedan fakturera. Det man har gemensamt är att man efterfrågar vägledning och gemensamma principer och rekommendationer från SKL eller regeringen.

Ett annat område av betydelse för EU-migranter är rätten till Svenska för invandrare (SFI). Fram till slutet av 2014 har praxis varit att man måste vara folkbokförd för att ha rätt till SFI. Detta har i praktiken hindrat de flesta fattiga EU-migranter att lära sig svenska. Efter att problemet uppmärksammats av bl.a. Crossroads, har Kommerskollegium nu förtydligt att även EU-medborgare som inte är folkbokförda har rätt till SFI-utbildning till följd av EU-rätten, enligt 22 kapitlet 13 § och 29 kapitlet 2 § i skollagen. I praktiken tillämpas dock reglerna olika. I vissa kommuner kvarstår kravet på personnummer, i Göteborg har man i stället infört krav på att man skall ha en postadress i staden och ett giltigt pass. De flesta av de EU-migranter jag har intervjuat har ingen postadress, och de flesta har nationellt ID-kort i stället för pass.

Såväl kommerskollegium som finansinspektionen är tydliga med att banker som omfattas av den statliga insättningsgarantin har en skyldighet att låta personer öppna ett bankkonto, om det inte finns särskilda skäl mot det, enligt lagen om insättningsgaranti.¹⁰⁸ Trots detta är det i praktiken i det närmaste omöjligt för en tiggare att öppna ett inlåningskonto i en svensk bank.

Det som alla dessa exempel pekar mot är att existerande regelsystem ger vissa rättigheter till vissa EU-medborgare, medan andra exkluderas och förvägras dessa rättigheter, genom oklarheter i tillämpning av existerande regelsystem, samt genom att det existerande legala ramverket och den sociala ordningen inte förmår att hantera alla nya situationer som uppstår på ett rättssäkert sätt. Den synvända som detta perspektiv erbjuder hjälper oss att se följande.

För det första att ett ”interregnum” som karakteriseras av osäkerhet, och där de existerande systemen inte förmår hantera den nya situationen, också är vad Abrahamsson kallar ett

¹⁰⁶ Dagens Medicin (2015), "Olika villkor för EU-migranter i vården", 2015-04-16:

<http://www.dagensmedicin.se/artiklar/2015/04/16/olika-villkor-for-eu-migranter-i-varden/>

¹⁰⁷ Lag (2013:407) om hälso- och sjukvård till personer som vistas i Sverige utan nödvändiga tillstånd, gäller sedan 1 juli 2013. Jfr: https://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Lag-2013407-om-halso--och-s_sfs-2013-407/?bet=2013:407

¹⁰⁸ Intervjuer samt Lag (2004:320) om insättningsgaranti, 11§ b: <https://www.notisum.se/rnp/sls/sfs/20040320.pdf>
Jfr. Kommerskollegium (n.d.), "Utan personnummer i Sverige": <http://www.kommers.se/verksamhetsomraden/EUs-inre-marknad/For-EU-medborgare/Utan-personnummer/>

”structural opportunity for change”, där, som jag kommer att utveckla nedan, det finns ett gemensamt intresse för civilsamhället, politiken och EU-migranterna själva att finna vägar ur detta ”interregnum” som garanterar att målgruppens grundläggande mänskliga behov blir tillfredställda.

För det andra att man i den rådande situationen, som karakteriseras av stor osäkerhet och godtycklighet, hittar strategier för att få prövat och tydliggjort de lagar och regler som är till för att värna målgruppens rättigheter, och sedan sprida kunskap om och praktiskt implementera utfallet av detta.

För det tredje, att den rådande osäkerheten och godtyckligheten drabbar målgruppen hårt. Det handlar många gånger om möjligheten att få sina mest grundläggande behov tillfredställda, och att de mänskliga rättigheterna respekteras. Mer generellt handlar det om vilka människor som är rättighetsbärare av vilka rättigheter.

RÄTTIGHETER – FÖR VEM?

“Of particular importance is the following conceptual dilemma at the heart of modern rights declarations: on the one hand, these declarations assume ‘man’ in his natural condition to be the source and bearer of rights that he is born with; on the other hand, they presuppose this man to be a ‘citizen’ with membership in a sovereign nation-state”¹⁰⁹

Enligt Agamben bör vi inte betrakta människor som inte uppnått full status som rättighetsbärare, t.ex. flyktingar eller papperslösa, som ett marginellt samhällsfenomen som kan åtgärdas genom att t.ex. ge dem uppehållstillstånd och senare fullt medborgarskap. De bör istället betraktas som ett slags ”limit concept”¹¹⁰ som pekar på en kris för ett politiskt system som kopplar de mänskliga rättigheterna till medborgarskapet, och på nödvändigheten av att tänka i nya kategorier beträffande rättighetsbärare.

Han konstaterar: *“the phenomenon of so-called illegal immigration into the countries of the European Union has reached (and shall increasingly reach in the coming years...) characteristics and proportions such that this reversal of perspective is fully justified.”¹¹¹*

Texten skrevs 1993, och sett i backspegeln, med utgångspunkt i dagens situation, var den närmast profetisk. Det är ingen underdrift att påstå att flyktingströmmar, såväl som illegal, semilegal och legal migration fortsatt att öka sedan dess. Ur ett MR-perspektiv utgör detta en gigantisk utmaning. Så fort vi har en deklARATION om rättigheter, uppstår frågan om inkludering och exkludering – dvs. vilken människa är rättighetsbärare? Sådana frågor måste ständigt avgöras genom beslut, som samtidigt är inkluderande och exkluderande, t.ex. att illegala invandrare har rätt till vård som inte kan anstå (i sig ett problematiskt begrepp som tolkas högst olika), medan fattiga EU-migranter utan sjukförsäkring i praktiken saknar denna rätt. Som ett resultat av sådana beslut om undantag, kommer olika kategorier av människor som vistas på samma territorium samtidigt ges olika rättigheter. På sikt, i en globaliserad värld med ständigt ökande migrationsströmmar, blir detta en ohållbar situation. Tiggande EU-migranter, som i praktiken är en form av ekonomiska flyktingar utan grundläggande mänskliga rättigheter, är bara ett av de tydligaste exemplen på konsekvenserna av en sådan ordning.

Detta dilemma uppmärksammades tidigt av Hanna Arendt, som i sin kritik av mänskliga rättigheter med utgångspunkt i statslösas situation talade om ”rätten att ha rättigheter” som den grundläggande rättigheten. Arendts kritik mynnar dock ut i en uppmaning att tänka om och tänka nytt kring mänskliga rättigheter, inte att överge begreppet.¹¹² Av Arendt kan vi lära att det gäller att tänka nytt, kreativt och nyanserat kring rättighetsbegreppet.

¹⁰⁹ Gündoğdu, Ayten (2012) “Potentialities of human rights: Agamben and the narrative of fated necessity”, *Contemporary Political Theory* No. 11: <http://www.palgrave-journals.com/cpt/journal/v11/n11/full/cpt201045a.html>

¹¹⁰ Agamben, G. (2008), “Beyond Human Rights”, *Open*, No 15, s.94:
<http://novact.org/wp-content/uploads/2012/09/Beyond-Human-Rights-by-Giorgio-Agamben.pdf>

¹¹¹ *Ibid.*, s.94

¹¹² Arendt, H. (1973 [1951]) *The Origins of Totalitarianism*. New York: Harcourt, s. 296–297.

Agamben utgår från samma dilemma, men kommer till en annan slutsats. Han argumenterar för en politik som överger alla begrepp, inklusive mänskliga rättigheter, "which hold life in the grip of sovereign power", eftersom detta leder till att själva livet och grundläggande livsprocesser politiseras. Kampen om mänskliga rättigheter är dömt att misslyckas av det skälet att denna kamp samtidigt legitimerar den suveräna maktens rätt att bestämma över grundläggande livsprocesser. Han konstaterar därför:

*"It is almost as if, starting from a certain point, every decisive political event were double-sided: the spaces, the liberties, and the rights won by individuals in their conflicts with central powers always simultaneously prepared a tacit but increasing inscription of individuals' lives within the state order, thus offering a new and more dreadful foundation for the very sovereign power from which they wanted to liberate themselves."*¹¹³

Från Agamben kan vi lära, även om vi inte är beredda att helt överge rättighetsbegreppet, att det finns vissa områden som har med själva livet i sig, som vare sig bör eller kan underordnas politiska beslut och tvingande makt.¹¹⁴ Frågan om dödsstraffet är det kanske mest extrema exemplet på detta. Inom EU råder det lyckligtvis en stark konsensus mot dödsstraffet,¹¹⁵ men även frågan om rätt till trygg och ostörd sömn och fri akut sjukvård för alla EU-medborgare som vistas inom EU bör åtminstone problematiseras.

Agamben uppmärksammar oss på att genom historien, såväl som i vår egen tid, är det en del av politikens logik att vissa människor bannlyses från deltagande (helt eller delvis) i den politiska och mänskliga gemenskapen. För Agamben utgör nazisternas koncentrationsläger – där vissa lägerfångar reduceras till en form av levande döda – inte en politisk avvikelse från det normala, utan snarare en plats där detta grundläggande politiska beslut över livsprocesser framstår allra tydligast.

Mot denna bakgrund är det av högsta vikt att vi förmår att navigera klokt, väl förankrade i fronesis, mellan två onyanserade ytterlighetspositioner. Å ena sidan tanken på att politiken, speciellt i det interregnum vi nu befinner oss i, är oförmögen (eller ovillig) att hantera situationen, och att de mänskliga rättigheterna är den enda fasta punkten, en slags pragmatisk minimalism, som vi alltid med framgång kan hänvisa till för att lindra det pågående lidande vi ser omkring oss. Å andra sidan ett programmatiskt avvisande av rättighetstänkande, där vi i likhet med Agamben kategoriskt och på principiella och logiska grunder hävdar att kombinationen av politisk suveränitet och mänskliga rättigheter är dömt att leda oss till avgrundens brant, då frågan om mänskliga rättigheter bör befrias från den politiska maktens domäner, och att vi därför inte har något val annat än att överge begreppet, så som det historiskt har växt fram och tillämpats, då det på sikt inte är förenligt med sann mänsklig utveckling.

¹¹³ Agamben, G. (1998), *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, Translated by D. Heller-Roazen. Stanford, CA: Stanford University Press, s.121

¹¹⁴ Ibid., s.128

¹¹⁵ Detta tydliga avståndstagande framgår både av "Charter of Fundamental Rights of the European Union" och "European Convention on Human Rights of the Council of Europe"

Vi behöver en mer nyanserad syn på både rättighetsbegreppet och dilemmat ovan. Den första ståndpunkten hjälper oss inte att se hur vissa liv, mitt ibland oss, i praktiken ständigt skiljs ur, så att vissa människor döms till ett liv som är ovärdigt och svårt att uthärda. Den andra ståndpunkten, som har starka deterministiska drag, hindrar oss från att uppmärksamma andra aktörer än de politiska som arbetar med mänskliga rättigheter, att se nya möjligheter för politiken att genom medskapande och dialog involvera civilsamhälle och invånare, och därmed bejaka nyanserna och oförutsägbarheten i de pågående samhällsprocesserna.

I praxis handlar inkludering och exkludering om de begrepp vi använt historiskt och fortfarande i dag använder för att karakterisera människor i allmänhet och fattiga EU-migranter i synnerhet, samt hur dessa tolkas och tillämpas. Redan i romarriket hade man två olika rättighetsbegrepp. ”ius civile”, som handlade om romerska medborgares rätt, dvs. de legitima medborgarnas rättigheter och skyldigheter inom den romerska staten, och ”ius gentium” som tillkom för den del av rätten som behandlade andra folk än romarna.

Även i en av den europeiska historiens mest extrema händelser var det viktigt för myndigheterna att avhumaniseringen gick lagligt till. Genom Nürnberglagarna 1935 indelades de tyska medborgarna först in i två olika former av medborgarskap – medborgare med fulla rättigheter och medborgare utan politiska rättigheter (t.ex. judar och romer). Men, innan man sedan genomförde den ”slutliga lösningen” var man noga med att frånta dessa grupper även detta andra klassens medborgarskap.¹¹⁶ Först då de inte längre räknas som medborgare och därmed saknar medborgerliga rättigheter kan de avlivas.

Vi använder fortfarande ett medborgarbegrepp, men vad innebär begreppet i praktiken i dag? Handlar det om medborgarskapet, dvs. om statusen som svensk medborgare, eller mer om ”citizenry”, dvs. att på något sätt aktivt delta i samhällslivet.¹¹⁷ Vad innebär det i praktiken att även fattiga, utsatta EU-migranter är EU-medborgare? Är ”invånare” ett mer eller mindre inkluderande begrepp än medborgare? Är en EU-migrant som bor i en illegal boställning en av stadens invånare? Måste man ha uppehållsrätt för att betraktas som invånare? Så kallade ”papperslösa” har en lagstadgad rätt till sjukvård och skolgång. Fattiga EU-medborgare inbegrips inte i begreppet ”papperslösa” och omfattas därmed inte av den aktuella lagstiftningen. I praktiken blir dessa och andra kategoriseringar avgörande för vilka rättigheter man tillerkänns. Göteborgs kommun slår 2015 fast att rättighetsbärarna är alla som ”vistas i staden”, men ändrar detta i 2016 års styrdokument till alla ”invånare”. Frågan om detta innebär att kretsen av rättighetsbärare därmed begränsats har ännu inte besvarats.¹¹⁸

¹¹⁶ Agamben, G. (2008), ”Beyond Human Rights”, *Open*, No 15, s.93

¹¹⁷ En vid definition är ”medlemskap i ett politiskt samhälle eller grupp”, men begreppet är flytande och svårdefinierat. Redan Aristoteles erkände att det inte fanns någon allmänt accepterad definition, och samma brist erkänns av samtida forskare. Begreppet är mångdimensionellt och komplext. Ofta skiljer man mellan ”liberal-individualistic conception” och ”civic-republican”. Se vidare Heater, Derek (2004), *A Brief History of Citizenship*. New York City: New York University Press, ISBN 0-8147-3671-8, s. 157.

¹¹⁸ Göteborgs Stad (2014), ”Förslag till budget 2015 och flerårsplaner 2016 – 2017 för Göteborgs Stad”: http://goteborg.se/wps/wcm/connect/a8b135c8-7e1e-4d25-8948-200d0c931e73/Budgettext+2015_FINAL+NY.pdf?MOD=AJPERES
Göteborgs Stad (2015), ”Budget 2016: För ett jämlikt och hållbart Göteborg”:

Ytterligare begrepp som kan ha stor praktisk betydelse för EU-migranternas sociala inkludering och exkludering är ”boende” och ”hemort”, att ha ”postadress”, att ha ”fast adress” eller att man helt enkelt i kraft av att ”vistas i staden” eller vara ”människa” tillerkänns vissa rättigheter. Skall man beskrivas med sin etniska tillhörighet (t.ex. ”rom”), för att speciellt understryka den historia av diskriminering denna grupp utsatts för, eller skall man undvika även denna form av positiv ”diskriminering” och helt enkelt tala om ”EU-migranter” eller ”EU-mobila”? Vad innebär det att man är ”ekonomiskt aktiv”? Dessa och andra kategoriseringar får sedan viktiga konsekvenser, t.ex. för rätten att läsa SFI samt för att kunna få ett samordningsnummer eller personnummer. Crossroads, liksom föreningen Göteborg EU migrants, lyfter fram just frågan om rätten till och möjligheten att få personnummer som en av de centrala rättighetsrelaterade frågorna. Föreningen HEM i Stockholm har vid flera tillfällen uppmärksammat svårigheten att ens få ett samordningsnummer.

Den synvända som ovan beskrivna perspektiv och problematisering innebär hjälper oss att uppmärksamma följande:

För det första (något som redan Arendt uppmärksammat oss på) visar det sig att de mänskliga rättigheter, som ofta lyfts fram som en värdegrund i demokratiska samhällen, visar sig ha inget eller ett mycket svagt skydd, när de inte längre kan kopplas till medborgarskapet eller till någon annan rättighetslegitimerande identitet annat än det faktum att man är människa. Det praktiska vetandets utmaning blir här att kunna se omständligheterna i varje konkret situation.

För det andra att en viktig del av det ”interregnum” som beskrivits ovan är oklarheten och godtyckligheten i vilka rättigheter som är kopplade till vilka kategorier av rättighetsbärare.

För det tredje att det existerar en problematisk gräns, då politikens legitima makt och ansvar att värna de mänskliga rättigheterna kan börja ifrågasättas. En indikation på att denna gräns passerats är då livet självt, grundläggande livsprocesser och tillfredsställelsen av grundläggande mänskliga behov politiseras. Denna problematik fördjupas i avsnittet ”nöden har ingen lag” nedan.

Att se den fattiga EU-migranten – reaktioner från vördnad till hat

”Det praktiska vetandet, phronesis, är ett annat slags vetande. Det betyder till att börja med: att det är riktat mot den konkreta situationen. Det måste alltså gripa 'omständigheterna' i deras oändliga variation.”¹¹⁹

Att gripa ”omständigheterna” i deras oändliga variation då vi möter en fattig, tiggande EU-migrant är en fundamental utmaning för var och en av oss. Martin Buber vill göra oss medvetna om vikten av, men också svårigheten i, att möta en medmänniska som en helhet. Vad vi först konstruerar, och möter, är olika bilder av den andre. Såväl reaktioner som bilder påverkas av både känslor och försvarsmekanismer.¹²⁰ Buber beskriver svårigheten på följande sätt:

”Detta, att förnimma en medmänniska som en helhet, en enhet, något unikt, motarbetas av nästan allt som man brukar inbegripa i ”modernt tänkesätt”. I vår tid är en analytiskt, reduktiv och härledande inställning förhärskande. Det sätt på vilket människor betraktar varandra är analytiskt – eller snarare pseudoanalytiskt – för att det behandlar hela det själsliga-kroppsliga varat som något sammansatt och därför något uppdelbart. Detta gäller inte bara det så kallade omedvetna, vilket måhända är tillgängligt för en relativ objektivisering, utan själva det psykiska flödet, som i sanning aldrig låter sig fattas som objektivt bestående. Reduktiv är denna inställning, för att den vill återföra personens mångsidighet och inre rikedom, vilken möjliggörs av det mikrokosmiska överflödet på variationsmöjligheter, på schematiskt överskådliga och överallt återkommande strukturer. Härledande, slutligen, är inställningen, för att den tar för givet att vad en människa blivit – ja, även vad hon skall bli – låter sig fatta i genetiska formler. Den anser det möjligt att med ett allmänbegrepp ersätta individuationsprincipen i människovardandet.”¹²¹

Vilka är då de reaktioner som de fattiga tiggande EU-migranterna möter i sin svenska vardag från myndigheter på central nivå, olika samhälleliga institutioner på lokal nivå, samt det civila samhällets organisationer och rörelser? Den huvudsakliga slutsatsen är att det i dagsläget finns en stor spännvidd i dessa reaktioner och att de sträcker sig från vördnad till direkt hat. Spännvidden i reaktioner kan sägas avspegla den kulturella aspekten av den situation av osäkerhet, det interregnum, som präglar vår samtid. Kampen om bilden av den fattiga EU-migranten kommer att vara en viktig komponent i hur situationen utvecklas i den närmsta framtiden. Social resursnämnd i Göteborg beskriver situationen på följande sätt:

¹¹⁹ Hans-Georg Gadamer, *Sanning och metod*, Daidalos, 1997, s 36.

¹²⁰ Krishnamurti beskriver denna situation på följande sätt: ”Relationer människor emellan baseras på en försvarsmekanism som skapar fantasibilder. I allas våra relationer gör vi oss en bild av motparten; dessa två bilder möter varandra, inte människorna själva [...] Relationer som grundar sig på dessa bilder kan givetvis aldrig leda till fredlig samvaro, ty bilderna är fantasifoster och man kan inte leva i en uppbyggd värld [...] Livet är i alla fall ett växelspel i gemenskap, något annat liv existerar inte, och om detta liv bygger på en abstraktion, en idé eller ett spekulativt antagande, måste en sådan dylik teoretisk tillvaro oundvikligen leda till att samlevnaden blir ett slagfält” (Krishnamurti, J. (1974), *Att vara fri*, Bonniers, Stockholm, s.60)

¹²¹ Buber, M. (1995), *Det mellanmänniska*, Dualis Förlag, Ludvika., s.51-52

*De förvaltningar som arbetar med illegala bosättningar märker att det skett en förändring i attityden hos allmänheten. Tidigare var många oroade för bosättarna och ville hjälpa till. I dag tycker allt fler att kommunen ska vidta hårdare åtgärder.*¹²²

Problembeskrivningen i sig är högst problematisk, i synnerhet som den empiriska grund som hänvisas till är bräcklig i kombination med att beskrivningen trots detta kan komma att påverka beslut och handlingsstrategier. Vad exemplet illustrerar är emellertid att de bilder vi skapar och de attityder vi har många gånger ligger till grund för praxis, vare sig dessa bilder och attityder är välgrundade eller ej.

En rimligare och mer mångfacetterad beskrivning av våra bilder och attityder görs av Erik Hansson, i en nyligen publicerad Mastersuppsats:

*”Närvaron av tiggande EU-migranter verkar ha orsakat en kollektiv ”proteofobi” – rädslan för fenomen som undgår etablerade kategoriseringar. Som en konsekvens av diskursen om det svenska välfärdssamhället, upplever informanterna att de varken är vana vid att känna moraliska obligationer gentemot främlingar, eller att möta fattigdom som manifesterad i vardagslivet. Olika orientalistiska diskurser används för att förklara och förstå den tiggande EU-migranten som 'Den Andra'. De tiggande migranternas närvaro i staden visar också att informanter känner sig obekväma med att vara självständiga moraliska agenter i det urbana rummet, och att de globaliseringskrafter som har orsakat fenomenet verkar hota föreställningen om Sverige som ”det goda samhället”.*¹²³

Beskrivningen nedan har ingen ambition att ge en representativ nulägesbeskrivning. För att kunna göra en seriös sådan skulle behövas en större kvantitativ urvalsundersökning, t.ex. i samband med SOM-institutets opinionsundersökningar. En indikation på en trendmässig utveckling hittar vi dock i de opinionsundersökningar angående förbud av tiggeri som har genomförts. När frågan ”Är det ett bra eller ett dåligt förslag att förbjuda tiggeri?” ställdes i en opinionsundersökning från Aftonbladet/Sverige tycker september 2014 svarade 36 procent att det är ett bra förslag. I en senare mätning, genomförd den sista veckan i mars 2015, var andelen 49 procent. Andelen mot ett sådant förslag har under samma period sjunkit från 46 procent till 36 procent. En liknande mätning gjord av NOVUS i mars 2014 visar att 56 procent var för ett förbud.¹²⁴

Taxonomi nedan kan användas som en utgångspunkt för vidare diskussioner och studier. Jag har valt att med utgångspunkt i gjorda intervjuer och observationer, samt reaktioner och kommentarer från olika forum på nätet, illustrera bredden av reaktioner i ett slags kontinuum från det mest ”positiva” till det mest ”negativa” enligt följande taxonomi:

¹²² Göteborgs Stad, Social Resursförvaltning (2015), bilaga ”Rapport – Illegala bosättningar i Göteborg - En samordnad bild av förvaltningar i Göteborgs stad som arbetar för att förhindra illegala bosättningar”, avsnittet ”Allmänhetens syn på illegala bosättningar:
[http://www5.goteborg.se/prod/Intraservice/Namndhandlingar/SamrumPortal.nsf/A17B64441C97D9EDC1257E29002F1DB2/\\$File/11B_Bilaga_Illegala_bosattningar_%20i_Goteborg_2014.pdf?OpenElement](http://www5.goteborg.se/prod/Intraservice/Namndhandlingar/SamrumPortal.nsf/A17B64441C97D9EDC1257E29002F1DB2/$File/11B_Bilaga_Illegala_bosattningar_%20i_Goteborg_2014.pdf?OpenElement)

¹²³ Hansson, Erik (2004), Abstract i ”Som att världen har kommit hit”, Mastersuppsats, Kulturgeografiska Institutionen, Stockholms Universitet, Juni 2014: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:721768/FULLTEXT01.pdf>.

¹²⁴ Intressant också att opinionen är kluven. Andelen som vill förbjuda tiggeri bland M, C, V och KD har ökat, medan andelen har minskat bland S och MP. Enda gruppen där andelen är oförändrad är bland sympatisörer till SD, där andelen för ett tiggeriförbud är 92 procent i båda mätningarna. Svenska Dagbladet (2015), ”Varannan vill förbjuda tiggeri”, 2015-04-03: http://www.svd.se/nyheter/inrikes/varannan-vill-forbjuda-tiggeri_4460211.svd

Vörndnad > Beundran > Empati/medmänsklighet > Neutralitet/likabehandling > Byråkratisk distans > Problem/belastning > ”Partisk” maktutövning > Nedsättande/kränkande attityder > Nedsättande/kränkande handlingar > Hot och våld > Expressivt hat.

Vörndnad

Detta är en hållning som man inte sällan finner i kristna kretsar. Den handlar mer om en självreflektion där man till och med försätter sig själv i ett moraliskt underläge gentemot den fattige EU-migranten, eller åtminstone ser på denne som en jämbördig, som talar till hjärtat. Vi bör i detta sammanhang påminnas om de sista ord Luther skrev ned på en papperslapp innan han dog, som sammanfattar den existentiella sårbarhet och utsatthet vi alla lever i, och vilken tiggaren kan vara en många gånger smärtsam påminnelse om: ”*Wir sind bettler. Hoc est verum*”¹²⁵ (Vi är tiggare. Det är sanningen).

Dikten nedan är skriven av en samtida präst i Svenska kyrkan, och illustrerar på ett bra sätt denna hållning av vörndnad:

*Jag förstår inte vad tiggaren säger. Han talar ett annat språk.
Ändå talar han till mig allt starkare för varje gång jag ser honom.
”Du har det bra” säger han. ”De små problem du går med skulle jag gärna byta till mig.”
”Det är svårt att leva här i världen, men måste det vara så orättvist?”
Tiggaren avslöjar mig där han sitter. Kanske är det därför vi vill ha bort honom?
”Bryr du dig så lite?” ”Älskar du dina pengar så högt?”
”Är det så här det är ställt med ditt hjärta?”
Ju mer jag hör hans frågor (fast jag inte förstår hans ord) desto klarare känner jag igen rösten.
Jag vet vem som brukar fråga mig de frågorna. Herre Jesus.
Är det dig jag ser fattig och förödmjukad? Du som varit så förunderligt god mot mig?
Är det här jag allra tydligast kan se ditt ansikte på jorden? Min likgiltighet är min största synd.
Kanske kan jag bli hjälpt om jag ser att tiggarens ansikte är ett älskat ansikte och så lära mig att älska?*

(Tomas Jarvid, präst i Svenska Kyrkan)¹²⁶

Beundran

”Jag tänker ofta, ’Det kunde ha varit jag’. Men jag tror inte att jag hade orkat vara lika moralisk och laglydig. Att fråntas nästan alla rättigheter, förvägras möjligheten att försörja sig genom ett arbete, och ändå inte ge upp och bli kriminell, utan tålmodigt sitta i kylan, timme efter timme, utan att bryta ihop totalt. Det hade jag aldrig klarat. Det är beundransvärt. De är mina moraliska hjältar”

(Kvinna 28 år, Göteborg)

¹²⁵ "The Last Written Words of Luther," Table Talk No. 5468, (16 February 1546), in *Dr. Martin Luthers Werke* (1909) as translated by James A. Kellerman, Band 85 (TR 5) s. 317–318

¹²⁶ Jarvid, Tomas (2014), "Tiggarens Älskade Ansikte", Svenska kyrkans Blogg, 2014-12-16: <http://blogg.svenskakyrkan.se/vandravagen/2014/12/16/tiggarens-alskade-ansikte/>

Empati/medmänsklighet

”...allt vad ni vill att människorna ska göra för er, det ska ni också göra för dem”

(Matteus 7:12)

Empati handlar om förmågan att kunna sätta sig in i vad en annan människa upplever utifrån dennes livssituation och referensramar. Att man efter det att man försökt sätta sig in i den andres situation, frågar sig: ”Hur skulle jag ha velat bli behandlad om detta var jag?” Det finns i dag flera Facebook-grupper där empatin tar sig uttryck just i tanken att ”det kunde ju lika gärna ha varit jag”¹²⁷

*”’Det kunde ha varit jag’ handlar om fattigdom och om orättvisa, om oss som människor och om fördomar, om att skapa en ny syn på de som inte har alla möjligheter. Det handlar om hur vi faktiskt kan göra något tillsammans, att vi kan synliggöra, och att vi kan och vill förändra”*¹²⁸

En minst lika viktig tanke är att medmänsklighet och solidaritet med de mest utsatta är ett uttryck för ett lands sociala välstånd:

”Ett bra mått på ett lands sociala välstånd är hur väl vi tar hand om främlingar och de mest utsatta grupperna i samhället. För mig är det en självklarhet att vi hjälper tiggarna som kommer hit. Men vi ska inte nöja oss med att ta väl hand om dem här. Det är viktigt att vi gör något åt grundorsakerna till deras problem annars riskerar vår hjälp att bli som att sätta plåster på ett infekterat sår utan att behandla infektionen.”

(Mikael Good, föreningen Hjärta till Hjärta)¹²⁹

Saklighet och likabehandling

*”EU-rättens princip om likabehandling innebär att en EU/EES-medborgare som bedöms ha uppehållsrätt i Sverige har rätt till socialt bistånd och andra sociala förmåner på samma villkor som svenska medborgare.”*¹³⁰

*”Barn som är bosatta i Sverige har skolplikt och därför rätt till kostnadsfri grundläggande utbildning i allmän skola (skollagen 7 kapitlet 2 § och 3 §). Enligt skollagen räknas inte bara den som är folkbokförd som bosatt, utan också den som har rätt till utbildning till följd av EU-rätten (29 kapitlet 2 §). Det har till exempel EU-medborgare som bor i Sverige och har uppehållsrätt.”*¹³¹

¹²⁷ ”Det kunde varit jag” (https://www.facebook.com/pages/DET-KUNDE-VARIT-JAG/171774979693868?sk=info&tab=page_info) och ”Det kunde varit jag – Göteborg”, (https://www.facebook.com/pages/Det-kunde-varit-jag-G%C3%B6teborg/609468259109763?sk=info&tab=page_info)

¹²⁸ Från kampanjen ”Det kunde varit jag – manifestation för medmänsklighet” (<https://sv-se.facebook.com/609468259109763/photos/pb.609468259109763.-2207520000.1440685793./618844631505459/?type=1>)

¹²⁹ Hjärta till Hjärta, (n.d.), ”Därför kommer tiggarna hit”: <http://hjartatillhjarta.se/60/>

¹³⁰ Socialstyrelsen (2014), ”Rätten till socialt bistånd för medborgare inom EU/EES-området”, ISBN978-91-7555-190-6: <https://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/19467/2014-6-16.pdf>

¹³¹ Kommerskollegium (n.d.), ”Utan personnummer i Sverige”: <http://www.kommers.se/verksamhetsomraden/EUs-inre-marknad/For-EU-medborgare/Utan-personnummer/>

Byråkratisk distans

”Frågan om vilken temperatur då det var lämpligt att öppna en sådan verksamhet ställdes till ett par olika myndigheter. I Oslo används minus 10 för samma typ av verksamhet, och minus 10 användes föregående säsonger av Vinternatt för att öppna upp extra platser. För att ha ett riktmärke för när evakueringslokalen ska öppnas och de ideella organisationernas verksamheter startas används minus 7 grader.”¹³²

”Utgångspunkten är att agera skyndsamt genom att de som bor på boplatser skall få information om vilka andra alternativ som finns och flytta dit man får campa. Stadens förvaltningar skall sköta sina åtaganden gentemot stadens medborgare, och staden skall hållas ren från nedskräpning.”¹³³

Problem/belastning

EU-medborgare som utnyttjar rörligheten och tar sig till ett annat land pekas inte sällan ut som "sociala turister" och anklagas för att belasta välfärdssystemet.¹³⁴ Den fattigdom som manifesteras i det offentliga rummet beskrivs följaktligen allmänt som en belastning för det svenska samhället. Hansson urskiljer emellertid också tre mer specifika sätt att se på EU-migranterna som en belastning.¹³⁵ För det första att de hemländer som de fattiga EU-migranterna kommer från, inte tar sitt sociala ansvar utan lämpar över det på oss. Detta befriar Sverige från det moraliska ansvaret. Samtidigt medför det en ytterligare belastning på ett redan ansträngt inhemskt välfärdssystem, och vi måste för vår egen självbevarelses skull tillämpa en form av "livbåtsetik".¹³⁶ Ett annat sätt att se det som en belastning är att fokusera på det faktum att majoriteten av fattiga EU-migranter är romer. Grundidén är nu, liksom tidigare i historien, att den romska kulturen är oförenlig med det svenska samhället. För sin egen självbevarelsesdrift måste svenskarna skydda sig mot dessa destruktiva kulturella influenser. Romerna är visserligen själva offer för sin egen destruktiva kultur, men detta är deras problem och inte vårt. Ett sådant synsätt dömer fattiga EU-migranter i allmänhet till ett utanförskap. Ett tredje synsätt utgår från att de fattiga EU-migranterna generellt är opålitliga, kriminella och organiserade. Begreppet "organiserat tiggeri" associeras då naturligt med "organiserad brottslighet".

¹³² Socialförvaltningen, Stockholms Stad, (2015) "Utökade insatser för fattiga EU-medborgare i Stockholm", Dnr 3.1.2-43/2015, <http://insynsverige.se/documentHandler.ashx?did=1786703>

¹³³ Göteborgs Stad, Social Resursförvaltning (2015), bilaga "Rapport – Illegala bosättningar i Göteborg - En samordnad bild av förvaltningar i Göteborgs stad som arbetar för att förhindra illegala bosättningar", avsnittet "Polisanmälan och avhysning": [http://www5.goteborg.se/prod/Intraservice/Namndhandlingar/SamrumPortal.nsf/A17B64441C97D9EDC1257E29002F1DB2/\\$File/11B_Bilaga_Illegala_bosattningar_%20i_Goteborg_2014.pdf?OpenElement](http://www5.goteborg.se/prod/Intraservice/Namndhandlingar/SamrumPortal.nsf/A17B64441C97D9EDC1257E29002F1DB2/$File/11B_Bilaga_Illegala_bosattningar_%20i_Goteborg_2014.pdf?OpenElement)

¹³⁴ Meriam Chatty (2015), *Migranternas medborgarskap. EU:s medborgarskapande från Romförhandlingarna till idag*, doktorsavhandling, Örebro Universitet, ISBN978-91-7529-058-4, Abstract: "Although the citizenship directive was adopted in 2004, numerous contrary developments have also taken place, such as [...] a growing debate in which EU citizens are depicted as "social tourists" and "EU migrants".

¹³⁵ Hansson, Erik (2004), "Som att världen har kommit hit", Mastersuppsats, Kulturgeografiska Institutionen, Stockholms Universitet. I avsnittet "Fattigdomen är orienten", s.83f, beskrivs fyra olika sätt att konstruera "den andre" varav tre karakteriserar "den andre" som en belastning för det svenska samhället.

¹³⁶ Om vi tar in fler ombord på "livbåten", så kommer vi alla att sjunka. Jfr. Hardin, Garrett (1974), "Lifeboat Ethics: the Case Against Helping the Poor", *Psychology Today*, September: http://www.garretthardinsociety.org/articles/art_lifeboat_ethics_case_against_helping_poor.html

Två illustrerande citat återges nedan:

Plågan med östeuropeiska romer som tigger och begår brott i Sverige har kommit för att stanna – tills en eventuell folkopinion kräver åtgärder. Inget av partierna i sjuklövern har minsta intresse av att begränsa den fria rörligheten inom EU eller skärpa gränskontrollen.¹³⁷

”Detta har urartat! När ska svenska regeringen inse detta och ta sitt ansvar? Ska Sverige raseras fullkomligt? Kåkstäder, brott och annat som följer i deras spår! Många ÄR säkert fattiga men det verkar som brottsligheten hela tiden ökar, med köpta platser, misshandel av både tiggare och svenskar! Dessutom ska vi skattebetalare betala BIDRAG!!!!”¹³⁸

”Partisk” maktutövning

Med denna kategori menar jag aktiva försök från myndighetspersoner att utnyttja lagar och regler på ett sätt som de uppenbart inte är avsedda för i syfte att lösa ett ”problem”, t.ex.:

- Sala kommuns försök att förbjuda tiggeri genom att ändra de lokala ordningsföreskrifterna.
- Polisens avhysning av tiggare i Stockholm 2010, med hänvisning till utlänningslagens krav på ”ärlig försörjning”
- Trafikkontorets i Göteborg försök till avhysningar genom att klassa husvagnar som ”fordonsvrak”
- Miljöförvaltningens i Malmö försök att genomföra avhysningar med hänvisning till miljölagstiftning.

Nedsättande/kränkande attityder

Som ni säkert vet, så kryllar Göteborgs gator för närvarande av tiggare. Majoriteten av dessa parasiter kommer från öststaterna. De har smutsat ner bilden av Göteborg rätt rejält de senaste åren. De tigger, leter burkar i varje papperskorg, själ osv.[...] Jag hoppas att polisen lyckas kasta ut så många som möjligt, annars kommer stadens gator att krylla av dessa smutsiga parasiter i sommar.¹³⁹

Jag köper Faktum varje månad, av samma gamla gubbe, [...], han har till skillnad från avskummen inte åkt till något annat land och blivit till en belastning där. [...] Men avskummen som kommer hit, den smuts som rinner ner för deras ansikten, ficktjuvblicken, lager på lager med kläder som ser ut att vara från 1800-talet, jag äcklas av se dessa jävla parasiter, smutsa ner våra gator, för kom ihåg detta, det finns inget positivt med deras närvaro i vårt land.¹⁴⁰

¹³⁷ Snapphanen (2014), ”Söndagskrönika: Vänsterns oändliga godhet”, 2014-02-23, <http://snapphanen.dk/2014/02/22/sondagskronika-vansterns-oandliga-godhet/>

¹³⁸ Gunilla Nyman, Facebooksidan ”Förbud tiggeri i Göteborg”, 15-04-29.

¹³⁹ Flashback (2010), ”Invandrare som tigger (samlingstråd)”, 2010-04-15, 12:08: <https://www.flashback.org/t1171447>

¹⁴⁰ Flashback (2010), ”Invandrare som tigger (samlingstråd)”, 2010-04-15, 12:11: <https://www.flashback.org/t1171447>

Försök att ignorera dom bara. Säger aldrig hej till dom utan går bara förbi. Ofta så stannar jag nära dom och stoppar ner några växelmynt i plånboken så att dom absolut skall se det. Känns som en viss hämnd och form av tillfredsställelse för att dom förpestar min vardag.¹⁴¹

Nedsättande/kränkande handlingar

Chefen för Hemköp på Stigbergstorget åtalas för ofredande av en tiggare – genom att hälla vatten på henne - vid fyra tillfällen.¹⁴²

”...just nu finns det personer som tittar elakt på mig, som svär åt mig, som kör över muggen jag ber om pengar i med sin matvagn, eller skriker åt mig eller spottar på mig” (Manuela, dagboksanteckningar)¹⁴³

En tiggare på Hulta i Borås angreps söndag eftermiddag (2013-08-24). En ung man stannade sin bil precis framför tiggaren, klev ur och tömde en kolsyresläckare i hans ansikte. Därefter hoppade mannen in i bilen igen och försvann därifrån.

Hot och våld

Hela Sverige: Stenkastning, misshandel, sönderskurna däck och framför allt anlagda bränder i tältläger och bilar. Förutom dödsfallet i Högdalen har ytterligare flera personer skadats i bränder. Två personer har fått svåra skador.¹⁴⁴

En granskning av tidskriften Expo visar att under ett och ett halvt år fram till sommaren 2015 har minst 76 attacker skett mot EU-migranter som tigger i Sverige. Och under samma tid har ett trettiootal forum på nätet vuxit fram där det förekommer uppmaningar till våld mot tiggarna.¹⁴⁵

Stockholm: Från sommaren 2014 till januari 2015 har 15 attacker rapporterats mot EU-migranternas tältläger i Stockholm. Det handlar om mordbrand, stenkastning och knivattacker.¹⁴⁶

Malmö: EU-migranternas läger förstört i kraftig brand. Brottet rubriceras som misstänkt hatbrott. För tredje gången har det brunnit i ett läger för EU-migranter i Malmö.¹⁴⁷

¹⁴¹ Flashback (2015), "Tiggare i Göteborg", 2015-04-23, 14:36: <https://www.flashback.org/sok/tiggare?sp=1&f=269&t=1374318&so=w&page=2>

¹⁴² GöteborgsPosten (2014), "Butikschef åtalas - hällde vatten på tiggare", 2014-05-19 <http://www.gp.se/nyheter/goteborg/1.2375647-butikschef-atalas-halld-vatten-pa-tiggare>

¹⁴³ Sveriges Radio, (2014) "Manuelas Dagbok - Anteckningar i Stockholm", November, Publicerat av Ekot, s.9. <http://sverigesradio.se/Diverse/AppData/Isidor/Files/83/14617.pdf>

¹⁴⁴ Fria Tidningen (2015) "Minst 16 attacker mot EU-migranter", 2015-02-06: <http://www.fria.nu/artikel/116654>

¹⁴⁵ Sveriges Radio (2015), "Forum på nätet uppmanar till våld mot EU-migranter", 2015-06-23: <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=6196914>

¹⁴⁶ Dagens Arena (2015), "Två attacker i månaden mot EU-migranternas tältläger", 2015-02-06: <http://www.dagensarena.se/innehall/tva-attacker-i-manaden-mot-eu-migranternas-taltlager/>

¹⁴⁷ Sydsvenskan (2014), "EU-migranternas läger förstört i kraftig brand", 2014-12-30: <http://www.sydsvenskan.se/malmo/eu-migranternas-lager-forstort-i-kraftig-brand/>

Göteborg: Husvagn på p-plats i Biskopsgården nedbränd, bilar sönderslagna, sovsäck, kläder och andra tillhörigheter uppbrända.¹⁴⁸ Natten till lördagen 8 augusti 2015 skedde den hittills grävsta attacken på EU-migranter i Göteborg. En kvinna höggs med en machete genom tältduken. En man slogs med hammare i huvudet. Innan angriparen lämnade lägret tände han eld på fyra husvagnar.¹⁴⁹

Skara: Två ungdomar döms till ungdomstjänst respektive samhällstjänst efter att skjutit en rumänsk kvinna i huvudet med luftgevär i Skara.¹⁵⁰

Expressivt hat

”De är som skadedjur som skall utrotas. Visste du att det förr i tiden var skottpengar på zigenare och råttor. Om det var det fortfarande skulle jag bli rik. Vet du förresten att det finns en mal som kallas ”gypsy moth” – det heter den därför att det är ett skadedjur”
(Man, 32år, Göteborg)

”Slå ihjäl dom med ett baseballträ. Jag hjälper gärna till”. I en lokal Facebookgrupp uppmanades i flera inlägg till överfall på EU-migranter i skånska Perstorp, rapporterar Ekot.¹⁵¹

Mot bakgrund av detta breda spektrum av möjliga reaktioner bör följande speciellt uppmärksammas:

Det är fortfarande svårt att utläsa några tydliga tendenser bland dessa bilder, åsikter och föreställningar, vare sig över tid, eller beroende på ålder, könstillhörighet, ursprung eller klasstillhörighet. Även beträffande ideologiska värderingar i övrigt och/eller partipolitisk övertygelse (med SD som ett möjligt undantag) finns det en stor variation beträffande förhållningssätt och reaktioner.

De myndighetspersoner och hjälparbetare som har en direkt relation till målgruppen, uppvisar också en förvånansvärt stor variation i förmåga till förståelse, inlevelse och tolkning av situationen. Den nordnorske filosofen Jacob Meloe har i detta sammanhang skrivit en kritiska essä om samhället som beskriver olika myndighetspersoners möte med praktiker. Han har här renodlat tre olika blickar med vilka en myndighetsperson möter den hjälpbehövande praktikern. ”Den kunniga blicken” utmärker den som ser och förstår praktikerns behov och förmår att komma dem till mötes. ”Den okunniga blicken” kännetecknar den som förstår att praktikern har önskemål som han själv som myndighetsperson inte förstår; han vet inte heller hur han skall kunna hjälpa. ”Den döda blicken” är den egocentriska blicken och hör hemma hos en person som är omedveten om

¹⁴⁸ Intervjuer, egna observationer på plats

¹⁴⁹ GöteborgsPosten (2015), ”Attackerade migrantläger med machete”, 2015-08-08:

<http://www.gp.se/nyheter/sverige/1.2796991-attackerade-migrantlager-med-machete>

¹⁵⁰ Skaraborgsbygden (2015), ”Döms för skott mot tältläger”, 2015-02-12:

<http://www.skaraborgsbygden.se/index.php/article/10838/doms-for-skott-mot-taltlager>

¹⁵¹ Svenska Dagbladet, (2015), ”Åtal för hatbrott mot EU-migranter”, 2015-03-25: http://www.svd.se/nyheter/inrikes/atal-for-hatbrott-mot-eu-migranter_4435633.svd

att inte alla ser samma sak. Denna person vet inte att hen inte vet.¹⁵² För att nå det ideal av fronesis som Gadamer beskriver i det inledande citatet i detta avsnitt krävs att vi alla utvecklar förmågan att förnimma varje medmänniska som en unik helhet.

Det tredje som bör uppmärksammas är att ett underliggande tema, som ständigt återkommer i samband med olika reaktioner på EU-migranter, är att bilden av Sverige som land, genom den fattigdom som nu manifesteras i våra städer, hotar bilden av Sverige som det goda samhället, där folkhemstanken råder och där fattigdomen är utrotad.

¹⁵² Se Carlgren, I., m.fl (2005), *Forskning av denna världen II – om teorins roll i praxisnära forskning*, Vetenskapsrådet, s.35: http://www.idpp.gu.se/digitalAssets/1269/1269270_2005_4inlaga.pdf

Folkhemsdiskursen och de fattiga EU-migranterna

”Om vi inte ens kan ta hand om fattiga tiggande människor, utan låter dem sova ute på vintern i minusgrader, utan att hjälpa dem, så är det inte längre mycket bevänt med folkhemsidén.”

(Kvinna, 65år, Göteborg)

”Det som oroar mig mycket med det vi nu ser på gator och torg, är att det kan vara början på ett moraliskt sluttande plan, en slags gradvis moralisk avtrubbnings, som jag inte vet vart det skall sluta.”

(Man, volontär, 40år, Göteborg)

”Det är inte värdigt ett välfärdsland som Sverige att människor skall behöva tigga för sitt uppehälle. Att tigga på gatan, äta på gatan eller att sova på gatan.”

(Facebookgruppen ”Det kunde ha varit jag”)¹⁵³

I FORMAS rapport ”Hållbar Stadsutveckling” liknas kultur vid ”det kitt som förenar människor”. Kultur kan vara det som skapar tillhörighet och närhet, men också leda till upplevt utanförskap och avstånd.

Vi behöver därmed veta mer om de kulturella processer som medskapar och omskapar våra visioner, samhällsideal och identiteter. Kulturvärden handlar inte minst om grundläggande värden:

”Kulturvärden handlar främst om människovärden. Ett av de förnämsta kulturella arven vi har är demokratin. För att den ska kunna bibehållas, och för att människor ska kunna motstå marginalisering och underordning, krävs att den ständigt omskapas och omformuleras.”¹⁵⁴

Det offentliga rummet spelar också en betydande roll i förmedlingen av och upprätthållandet av demokratiska värden. De fattiga EU-migranterna har det senaste decenniet på ett påtagligt sätt förändrat det offentliga rummet. Vi behöver veta mer om den kulturella påverkan detta innebär, samt omvänt, vilka kulturvärden som speciellt måste värnas för att kunna få en socialt hållbar utveckling, för staden i allmänhet och för utsatta EU-migranter i synnerhet.

I Sverige är folkhemmet en grundläggande metafor för ett samhälle organiserat för att ta väl hand om alla medborgare och ge dem en grundtrygghet. Begreppet har sina rötter i Tysklands införande av socialförsäkringar i mitten av 1800-talets. I Sverige har folkhemstanken kommit att associeras med Sveriges socialdemokratiska arbetareparti och Per Albin Hansson som lanserade det som begrepp i januari 1928 och menade ett samhälle

¹⁵³ Facebook (n.d), ”Ingen skall behöva tigga – men vad kan vi göra?”: <https://www.facebook.com/events/577700525666729/>

¹⁵⁴ Svensson, Birgitta (2010) ”UTKAST till Kunskapsöversikt över forskningen och forskningsbehovet kring sociala och kulturella aspekter av hållbar stadsutveckling”, Formas 2010-10-15, s.24.

som är ett hem för hela folket, och som präglas av samförstånd och jämlikhet.¹⁵⁵ Men begreppet har idag en långt djupare förankring i den svenska kulturen och handlar om gemensamma värden som deltagande, tillhörighet och grundtrygghet. Vård, skola och omsorg är kärnvärden i det svenska samhällsbygget. Det som nu utspelas i det offentliga rummet uppfattas av många som ett hot mot dessa kulturella värden:

[...] jag är ju född liksom i, ett land, där, sånt här på nåt vis... precis under den tiden när allt sånt här liksom togs om hand. När människor hade plats att va på [...] Det var en helt annan attityd på 60-, 70- och bra bit in på 80-talet. Och nu är det som bortblåst liksom. Så att jag tänker... liksom det är så jag liksom hela tiden jämför med.

(Kvinna, 50-60 år, Blackeberg)

Tidigare så, har jag upplevt att vi har varit mera, avskärmade, ifrån världens komplikationer och vi har liksom haft... vårt folkhem, och, våra problem. Men här kommer liksom en skriande nöd som gör entré, som tidigare verkligen har varit, undantag, i det svenska samhället. Verkligen har varit undantag att det är, folk som har tiggat.

(Man, 70-80 år, Gröndal)¹⁵⁶

¹⁵⁵ Från Per Albin Hanssons klassiska tal: "Hemmets grundval är gemensamheten och samkänslan. Det goda hemmet känner icke till några privilegierade eller tillbakasatta, inga kelgrisar och inga styvbarn. Där ser icke den ene ner på den andre. Där försöker ingen skaffa sig fördel på andras bekostnad, den starke trycker icke ner och plundrar den svage. I det goda hemmet råder likhet, omtanke, samarbete, hjälpsamhet. Tillämpat på det stora folk- och medborgarhemmet skulle detta betyda nedbrytandet av alla sociala och ekonomiska skrankor, som nu skilja medborgarna i privilegierade och tillbakasatta, i härskande och beroende, plundrare och plundrade.

Det svenska samhället är ännu icke det goda medborgarhemmet. Här råder visserligen en formell likhet, likheten i politiska rättigheter, men socialt består ännu klassamhället, och ekonomiskt råder fåtalets diktatur. Olikteterna äro stundom skriande; medan några bo i palats betraktar många det som en lycka om de får bo kvar i sina kolonistugor även under den kalla vintern; medan en del leva i överflöd, gå många från dörr till dörr för att få en beta bröd, och den fattige ängslas för morgondagen, där sjukdom, arbetslöshet och annan olycka lurar. Skall det svenska samhället bli det goda medborgarhemmet måste klasskillnaden avlägsnas, den sociala omsorgen utvecklas, en ekonomisk utjämning ske, de arbetande beredas andel även i det ekonomiska förvaltandet, demokratin genomföras och tillämpas även socialt och ekonomiskt." (<http://www.bgf.nu/nationalism/hem.html>)

¹⁵⁶ Citaten kommer från Hansson, Erik (2004), "Som att världen har kommit hit", Mastersuppsats, Kulturgeografiska Institutionen, Stockholms Universitet, s.34

Våld eller Makt – en fråga om social hållbarhet

*It was my misfortune to become entangled in these atrocities. But these misdeeds did not happen according to my wishes. [...] Once again I would stress that I am guilty of having been obedient, having subordinated myself to my official duties [...] This obedience was not easy. [...] At that time obedience was demanded, just as in the future it will also be demanded of the subordinate. Obedience is commended as a virtue.*¹⁵⁷

Hanna Arendt polemiserar mot en syn på makt som utgår från att dess yttersta grund är våldet. Tydligast kanske ett sådant synsätt har uttryckts av Mao, då han skriver ”power comes out of the barrel of a gun”.¹⁵⁸ För Arendt har makt mer att göra med förmågan att koordinera sociala aktiviteter på ett sådant sätt att de upplevs som legitima. Hon definierar makt som ”the human ability not just to act but to act in concert”¹⁵⁹ En viktig konsekvens av detta synsätt är att våld då blir maktens motsats. En politisk (eller annan) aktör som enbart förlitar sig på våld, har således ingen makt enligt detta synsätt. Politisk frihet innebär att individer känner sig fria att kunna göra det man borde göra.¹⁶⁰ Mellan dessa ytterligheter av våld och makt, hamnar enskilda individer i olika organisationer i ett spänningsfält mellan ”normative compliance”, där man själv upplever att det man gör är rätt och ”coercive compliance”, där man upplever att ett visst beslut eller en viss handling är fel, men att man samtidigt känner sig tvingad att följa beslutet och utföra handlingen. Utifrån denna distinktion vill jag diskutera det moraliska dilemma som uppkommer då personer jag intervjuat i frivilligorganisationer i sin dagliga verksamhet eller som handläggare i sin myndighetsutövning känner sig tvingade att göra det som går emot den egna moraliska övertygelsen. Att så är fallet är ett genomgående tema som framkommer i mina intervjuer med aktiva inom olika frivillig- och hjälporganisationer, samt handläggare inom och företrädare för olika statliga och kommunala myndigheter. Det som leder till att situationen många gånger upplevs som ”coercive compliance”, till skillnad från ”normative compliance” är en kombination av följande:¹⁶¹

- a) att beslut på ett negativt sätt påverkar målgruppens möjligheter att få sina grundläggande behov tillfredställda och/eller strider mot egna ideal om allas rätt till mänskliga rättigheter
- b) att besluten upplevs som en anomali i förhållande till välfärdsstaten och folkhemstanken

¹⁵⁷ Från Adolf Eichmann (1945) ”Final Plea” från Nürnberg-rättegångarna:

<http://remember.org/eichmann/ownwords>

¹⁵⁸ Citerad i Arendt, H., (1972), ”On Violence” i *Crises of the Republic*. New York: Harcourt Brace & Company, s. 113.

¹⁵⁹ *Ibid.* s.143

¹⁶⁰ *Ibid.* s.161

¹⁶¹ Jfr. Davis, Mark (2011), ”Shared Social Responsibility as a key Concept in Managing the Current Interregnum” i *Towards a Europe of shared social responsibilities*, Trends in social cohesion, No. 23, Council of Europe Publishing, ISBN 978-92-871-7065-1: http://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/socialcohesiondev/source/Trends/Trends_23_EN.pdf

”Focusing upon norms and values is key in order to foster a sense of shared social responsibilities, as this will provide the ‘roots’ to new decision-making processes and will also help to integrate citizens into a wider process of interaction and dialogue. This is crucial, as it avoids the notion that preaching ‘from above’ is sufficient to have the desired impact. The distinction is one between normative compliance (voluntary, in relation to an identified and agreed norm) and coercive compliance (enforced, often in conflict with agreed norms) with the former being much more effective.” (s.91)

- c) att de arbetsuppgifter man skall utföra/ hindras från att utföra inte harmonierar med den yrkesetik man normalt utgår från
- d) att tolkningar och tillämpning av lagar och regelsystem inte stämmer med den egna uppfattningen om hur de bör tolkas och tillämpas
- e) att man tvingas agera mot målgruppen utan att denna själv involverats i processen

Slutsatsen av detta blir att de konventioner, normer och värderingar som är grunden för olika myndigheters och organisationers verksamhet måste lyftas fram, diskuteras och därefter genomsyra verksamheten.

Fokus på gemensamma normer och värden är emellertid också viktigt i ett bredare sammanhang, för att skapa en allmän känsla av delat socialt ansvar, där alla som vistas i staden tillsammans med civilsamhällets olika aktörer integreras genom samverkan och dialog. Denna tanke kommer att utvecklas i det avslutande avsnittet om delat socialt ansvar. Innan dess vill jag dock fördjupa problematiseringen av de sociala konflikter som har att göra med att grundläggande behov inte har blivit tillfredställda.

Nöden har ingen lag – om mänskliga behov, social hållbarhet och sociala konflikter

SOCIAL HÅLLBARHET I UNDANTAGSTILLSTÅNDET MELLAN ”REGULA LEGIS” OCH ”NECESSITAS NON HABET LEGEM”

Åtminstone sedan medeltiden har två fundamentala juridiska principer stått emot varandra. Å ena sidan principen om ”regula legis”, som i FN-systemet definierats på följande sätt:

“...a principle of governance in which all persons, institutions and entities, public and private, including the State itself, are accountable to laws that are publicly promulgated, equally enforced and independently adjudicated, and which are consistent with international human rights norms and standards.”¹⁶²

Å andra sidan principen ”necessitas non habet legem”¹⁶³ som är ett slags undantagstillstånd, dvs. där omständigheterna är så speciella, att lagen inte längre är tillämplig.

Undantagstillståndet kan tillämpas på individuella handlingar som bryter mot lagen, men också på statsmaktens skyldighet värna mänskliga rättigheter och att följa sin egen konstitution. Agamben har i sin bok ”Undantagstillståndet” identifierat två huvudsakliga ”skolbildningar” beträffande hur man skall se på legaliteten hos statsmakten att utropa ett sådant tillstånd. Dessa skolbildningar återspeglas också i hur man kan se på legaliteten hos individer då de på ett liknande sätt åberopar undantagstillståndet.

Den första ”skolbildningen” ser undantagstillståndet som “...an integral part of positive law because the necessity that grounds it is an autonomous source of law”.¹⁶⁴ Tanken är här att man på förhand kan och skall specificera villkor för när lagen inte längre är tillämplig.

Denna skolbildning har i dag kodifierats i internationell lag genom begreppet ”undantagstillstånd”¹⁶⁵ När det uppstår ett akutillstånd som ”hotar nationens liv”, är det legitimt att vidta åtgärder som kan inkräkta på de individuella fri- och rättigheterna.¹⁶⁶

Förekomsten av klausuler som reglerar undantagstillståndet beskrivs ofta som en nödvändig eftergift till att det i akuta situationer är nödvändigt att vidta extraordinära åtgärder, men samtidigt som ett sätt att inom lagens ramar kontrollera dessa.¹⁶⁷ I praktiken, menar Tom Hickman, skapar undantagsmodellen ett utrymme mellan grundläggande mänskliga rättigheter och principen om ”regula legis” så att stater kan följa lagen samtidigt

¹⁶² United Nations Security Council (2004), “Report of the Secretary-General: The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies”, S/2004/616: <http://www.ipu.org/splz-e/unga07/law.pdf>

¹⁶³ Ursprungligen en latinsk juridisk term från medeltiden som sedan dess kan återfinnas i olika tidsepoker och kulturer i olika varianter, t.ex: “*Necessitas dat legem non ipsa accipit*” från Publilius Syrus, Maxims, No. 444 (Necessity gives the law without itself acknowledging one) och “*Quia enim necessitas non habet legem, set ipsa sibi facit legume*” från Gratian, Decretum Gratiani (Necessity knows no law but makes law). För en mer utförlig beskrivning om dess idehistoriska bakgrund och utveckling, se Pennington, K. (2000), “Innocent III and the *ius commune*,” *Grundlagen des Rechts: Festschrift für Peter Landau zum 65. Geburtstag*, herausgegeben von Richard Helmholz, Paul Mikat, Jörg Müller, Michael Stolleis (Rechts- und Staatswissenschaftliche Veröffentlichungen der Görres-Gesellschaft, NF 91; Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh), s. 349-366

¹⁶⁴ Agamben, G. (2005), *State of Exception*, University of Chicago Press, s. 23. Agamben hänvisar här till jurister som Santi Romano, Hauriou, Mortati, Hoerni, Ranelletti and Rossiter.

¹⁶⁵ På engelska ”derogation”

¹⁶⁶ I fallet Sverige utreds frågan om ”konstitutionellt nödvärn” bl.a. i Statens Offentliga Utredningar, (2008), ”Krisberedskapen i grundlagen - Översyn och internationell utblick”, Grundlagsutredningens rapport XIII, SOU 2008:61, ISBN 978-91-38-23000-8: <http://www.regeringen.se/contentassets/0d28b02e5ee046a8b4549ac4eb9874af/krisberedskapen-i-grundlagen-sou-200861>

¹⁶⁷ Hickman (2005) “Between Human Rights and the Rule of Law: Indefinite Detention and the Derogation Model of Constitutionalism”, *Modern Law Review*, No. 68, s. 655-657.

som man kränker mänskliga rättigheter. På så sätt har man på ett effektivt sätt skapat ett ”double-layered constitutional system”.¹⁶⁸

På samma sätt som man kodifierar ett undantagstillstånd för stater kan man försöka att på förhand kodifiera situationer där individer har rätt att följa principen “necessitas non habet legem”. I svensk lagstiftning behandlas detta bl.a. i brottsbalkens kap. 24, där situationer av nödvärn och nöd kan undanta en individ från lagen. Av speciellt intresse i detta sammanhang är t.ex. §4 som lyder:

”En gärning som någon, i annat fall än som nämnts tidigare i detta kapitel, begår i nöd utgör brott endast om den med hänsyn till farans beskaffenhet, den skada som åsamkas annan och omständigheterna i övrigt är oförsvarlig. Nöd föreligger när fara hotar liv, hälsa, egendom eller något annat viktigt av rättsordningen skyddat intresse.”

En fråga av principiellt intresse är om och i så fall när denna lag är tillämplig på fattiga EU-migranternas situation. Grundprincipen för nöd är nämligen att ett viktigare värde värnas på bekostnad av ett mindre viktigt, av Glanville Williams definierat på följande sätt: *”By necessity is meant the assertion that conduct promotes some value higher than the value of literal compliance with the law.”*¹⁶⁹

Frågan om rätten att övernatta och sova på icke tillåtna platser är kanske det som ligger närmast till hands, och som kan tjäna som illustrerande exempel. I ett antal rättsfall i USA har principen om nöd prövats i samband med just hemlöshet, där frågan om fara för hälsa har lyfts fram som ett argument:

*”Lacking access to other shelter wherein to sleep, public sleeping by homeless persons enjoys the protection of the “necessity” defense [...] Sleep is a normal and necessary human function. Sleep deprivation is medically damaging to the human body and mind. Homeless persons, like all other persons, must sleep.”*¹⁷⁰

The National Law Center On Homelessness And Poverty i Kalifornien, USA, strävar efter att *”prevent and end homelessness by serving as the legal arm of the nationwide movement to end homelessness”*¹⁷¹, och stödjer sig bl.a. på ett antal uppmärksammade rättsfall som framgångsrikt hävdar principen om nöd.¹⁷²

I ett av dessa rättsfall, har försvarsadvokaten på ett grundligt sätt försökt reda ut nödbegreppet och menar att följande kriterier skall vara uppfyllda för att principen “necessitas non habet legem” skall vara giltig:

- 1) Att ”förövaren” medger att hen brutit mot lagen
- 2) Att nödgärningen ska vara ägnad att avhjälpa en uppenbar nöd

¹⁶⁸ Ibid. not 3, s. 659.

¹⁶⁹ Williams, G., (1970), *The criminal law*, 2nd ed., §229

¹⁷⁰ Sammanfattning av några centrala argument från en analys av California Penal Code 647(j): http://www.well.com/~xanthian/public/homeless/CPC_647j.html

¹⁷¹ <http://homeless.samhsa.gov/organization/national-law-center-on-homelessness-and-poverty-147.aspx>

¹⁷² James Warner Eichorn vs. the City of Santa Ana, case G022777, Ken Mosesh vs. the City of Berkeley California och Michael Scott Porter vs. State of California

- 3) Att det inte finns något rimligt alternativ
- 4) Att den gärning som företas i nöd i princip ska vara påkallad av ett intresse av betydligt större vikt än det som offras genom handlingen
- 5) Att man har handlat utifrån ett gott uppsåt och med en egen övertygelse av handlingens nödvändighet
- 6) Att denna övertygelse är baserad på skäl som objektivt sett är förnuftiga
- 7) Att förövaren själv inte på ett avgörande sätt bidragit till den uppkomna nödsituationen¹⁷³

Fattiga EU-migranter som sover i s.k. ”illegala bosättningar” befinner sig i nöd, enligt alla kriterier ovan. De som tigger för sitt uppehälle befinner sig också i nöd, och så länge tiggeri inte har kriminaliserats, uppfyller de med sitt tiggande alla kriterier ovan, med undantag för det första. En hypotetiskt intressant fråga blir då om tiggeri skulle betraktas som en nödgärning, och därmed inte vara straffbar, om tiggeri skulle kriminaliseras.

Ännu tydligare blir detta dilemma ur den andra skolbildningens perspektiv, som bygger på principen att undantaget är externt i förhållande till lagen. *“Necessitas dat legem non ipsa accipit”* dvs. *“Necessity gives the law without itself acknowledging one”* blir här grundperspektivet. När den danska advokaten Olav Willadsen i en nordisk debatt om nödrätt uttrycker sig på följande sätt: *”Jag vill inleda med en provocerande mening som dessvärre hör till verkligheten: regler är till för att brytas [...] Även nödrättsbestämmelser kan på nödrättsmässig grund bli brutna mot.”*¹⁷⁴, så öppnar han upp för möjligheten att stater kan göra undantag utanför lagen. Alexander Hamilton gick i ett klassiskt tal ännu längre och konstaterar helt enkelt att: *“[t]he circumstances that endanger the safety of nations are infinite; and for this reason no constitutional shackles can wisely be imposed on the power to which the care of it is committed”*.¹⁷⁵ I sin yttersta konsekvens innebär detta att vi får ett ”permanent state of exception” där nödrätten är regeln och lagen undantaget, eller som Agamben uttrycker det *“the state of exception has by now become the rule.”*

Om vi hypotetiskt skulle överföra detta resonemang till det individuella undantags-tillståndet får vi en slutsats med långtgående konsekvenser, som ur ett juridiskt perspektiv kan tyckas absurd, men som kommer att utvecklas i avsnittet om mänskliga behov nedan: *“the circumstances that endanger the life and safety of the individual are infinite; and for that reason no legal shackles can wisely be imposed to restrict the realization of ‘bare life’ and basic human needs”*. I sin yttersta konsekvens skulle även detta innebära att nödrätten blir regeln och lagen undantaget, eller att vi, om vi skall garantera alla människors

¹⁷³ Jfr. också Arnolds, E.B. & Garland, N.F. (1975), “The Defence of Necessity in Criminal Law: The Right to Choose the Lesser Evil”, *Journal of Criminal Law and Criminology*, Vol.65, Issue 3:
<http://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5903&context=jclc>

“The cases and the literature suggest three essential elements of the defense of necessity: (1) the act charged was done to avoid a significant evil;(2) there was no other adequate means of escape; and (3) the remedy was not disproportionate to the evil to be avoided. Not just actual peril, but a well founded belief in impending peril is sufficient to raise the defense” (s.294)

¹⁷⁴ Referat från ”Statens rättsliga reaktioner i en ekonomisk kris – statsstöd eller nödrätt?” ur *Förhandlingarna vid det 39:e nordiska juristmötet*, ISBN:39NJM1208, s.766.

<http://jura.ku.dk/njm/39/763-770-statens-rattsliga-reaktioner-i-en-ekonomisk-krimotesreferat-red.pdf>

¹⁷⁵ Madison, J; Hamilton, A; & Jay, J., (1987 [1788]), *The Federalist Papers*, Penguin Books, s.185.

grundläggande behov, tvingas erkänna ett ”permanent undantagstillstånd”, åtminstone till dess dessa grundläggande behov garanterats på annat sätt.

Att åberopa den individuella nödrätten har därför på goda juridiska (dock ej humanitära) grunder liknats vid en ”trojansk häst” eller ”pandoras ask”¹⁷⁶ som riskerar att underminera rättssystemet inifrån. “Necessitas non habet legem” rymmer i sig ett närmast oändligt antal orsaker, omständigheter och förklaringar som lagen normalt försöker att hålla ifrån sig. Förutom direkt livshotande situationer, öppnar proportionalitets-principen upp för politiskt kontroversiella frågor, då den tillåter att en kontextualisering av och bredare förklaringsmodeller för aktörskapet kan lyftas fram i rättssalen.

Rättssystemet utmanas av potentiellt ”permanent undantagstillstånd” från två håll. Det statliga undantagstillståndet som motiveras av nationens säkerhet riskerar att undergräva mänskliga rättigheter, medan det individuella undantagstillståndet riskerar att undergräva ”regula legis”. Grundfrågan blir hur denna anomi kan hanteras, och vem som bör ha makten att bestämma detta.

Precis som Foucault använder sig av Benthams ”panopticon” som ett paradigmiskt exempel för att förstå disciplineringsprocesser i det moderna samhället, är undantagstillståndet, med de tyska koncentrationslägren som det mest extrema exemplet, för Agamben en slags paradigmisk ingång för förståelse av det moderna samhället, där själva livet i sig och grundläggande livsprocesser och basbehov i praktiken kan komma att underordnas politiska processer och beslut som sedan verkställs genom tvingande makt.

När denna politiska möjlighet drivs till sin logiska konsekvens kan människor under ordnade politiska former berövas livet (dödsstraff i allmänhet och gaskamrar i synnerhet), eller tvingas till en extrem form av social exkludering, där individen förvägras rätten och möjligheten att på ett meningsfullt sätt delta i samhället, att inte åtnjuta samhällets skydd, att sakna rättigheter, att kort sagt vara en utstött.

Agambens pedagogiska metod är att utgå från sådana extrema paradigmiska exempel, för att dess logik skall framstå i sin rena form. Ett sådant exempel är det Agamben kallar ”Homo Sacer”, med hänvisning till hur detta juridiska begrepp användes i romarriket. ”Sacer” har den dubbla betydelsen av ”helig” och ”förbannad” och ”homo sacer” är en person som är bannlyst och utstött och som utan påföljd kan dödas av vem som helst, men samtidigt betraktas som ”helig” i den bemärkelsen att hen inte kan offras i en religiös ritual.

I Rainer Maria Rilkes novell ”The Notebooks of Malte Laurits Brigge” reflekterar författaren på ett liknande sätt över den ontologiska sårbarhetens villkor. Novellens huvudperson, Malte, är i det närmaste besatt av de så kallade ”utstötta” villkor. De är inte bara ”hemlösa” eller ”tiggare” utan på ett mer grundläggande existentiellt plan utstötta från det ordinarie livets villkor. De är en mer vardaglig variant av de statslösas situation så som den beskrivs av Hanna Arendt. Malte beskriver de utstötta livsvillkor på följande sätt:

¹⁷⁶ Se t.ex. Norrie, A., (2001), *Crime reason and history – a critical introduction to criminal law*, Cambridge University Press, Cambridge, s.160

“For it is obvious they are outcasts, not just beggars; no, they are really not beggars, there is a difference. They are human trash, husks of men that fate has spewed out. Wet with the spittle of fate, they stick to a wall, a lamp-post, leaving a dark, filthy trail behind them.”¹⁷⁷

Ett ytterligare exempel på “det permanenta undantagstillståndets” extrema konsekvenser hittar vi hos Primo Levi, då han reflekterar över vissa av fångarna i de tyska koncentrationslägren: *“This word ‘Muselmann’, I do not know why, was used by the old ones of the camp to describe the weak, the inept, those doomed to selection”* Liksom Malte i Rilkes novell kallar han dessa ”Müselmänner” för ”husks of men”, en parallell som uppmärksammats av flera författare.¹⁷⁸ Vid sidan av det rena dödandet framstår här den moderna biopolitiken i sin mest extrema konsekvens. ”Müselmänner” användes som ett begrepp för de lägerfångar som genom en kombination av svält och utmattning blivit så svaga, apatiska och likgiltiga inför sitt eget öde, att de närmast var att betrakta som levande döda.¹⁷⁹ Agambens ”homo sacer”, Rilkes ”husks of men” och Levis ”Müselmänner” är extrema exempel, men kanske är just sådana paradigmatiska exempel nödvändiga för att få till den synvända som gör det möjligt att få syn på det som pågår runt omkring oss, om dock i en mildare form.

Låt oss summera. Det Agamben kallar ”det permanenta undantagstillståndet” innebär å ena sidan en situation där stora grupper av individer (papperslösa, flyktingar, illegala migranter, EU-migranter) i praktiken är mer eller mindre rättslösa och inte längre skyddas av staten, och å andra sidan att individer i sin nöd själva skapar ett ”undantagstillstånd” där de hittar lösningar i lagens gränsland.

Undantagstillståndet karakteriserar just av att det i relation till lagen utgör ett gränsland. Agamben konstaterar därför: *“the state of exception is neither internal nor external to the juridical order, and the problem of defining it concerns precisely a threshold, or a zone of indifference, where inside and outside do not exclude each other but rather blur with one another”¹⁸⁰*

Han föreslår ett teoretiskt perspektiv utifrån vilket undantagstillståndet är *“the preliminary condition for any definition of the relation that binds and at the same time abandons the living being to the law”*. Hans undersökningar leder oss till lagens ursprung och gränsland – hur juridiken förmår konfrontera det som till sin natur är bortom lagen: livet i sig.¹⁸¹

¹⁷⁷ Rilke, Rainer Maria (1990), *The Notebooks of Malte Laurids Brigge*, trans. Stephen Mitchell, New York: Vintage, s. 40

¹⁷⁸ Se t.ex. Agamben, G. (1999), *Remnants of Auschwitz: The Witness and the Archive*, trans. Daniel Heller-Roazen, Cambridge: MIT Press, s.62 och Santner, Eric (2011) *The Royal Remains: The People's Two Bodies and the Endgames of Sovereignty*, Chicago: University of Chicago Press, s.216–17.

¹⁷⁹ Varför de kallades just ”müselmänner” finns inga säkra belegg för, men en vanlig förklaring är att det hade att göra med att de p.g.a. sitt utmattade tillstånd inte längre kunde stå upp, utan tillbringade tiden i en knästående, böneliknande, ställning.

¹⁸⁰ Humphreys, Stephen (2006) “Legalizing Lawlessness: On Giorgio Agamben’s State of Exception”, *The European Journal of International Law*, Vol. 17 no.3, s.679

¹⁸¹ *Ibid*, s.680

Lagstiftares bakomliggande intentioner i demokratiska samhällen är i det närmaste uteslutande att skydda liv, hälsa, egendom eller något annat viktigt samhällsligt intresse. Samtidigt framkommer i ett stort antal fallbeskrivningar och livsberättelser en helt annan bild. Utmaningen blir att, så långt detta är möjligt, på ett klokt sätt navigera inom ramen för lagar, förordningar, regelsystem och konventioner, på ett sätt som är socialt hållbart, dvs. som garanterar mänsklig säkerhet, utveckling och rättvisa, men som framförallt förmår värna grundläggande mänskliga behov. I de fall det inte visar sig möjligt måste lagar och regler förändras så att de i praxis harmonierar med de övergripande kulturvärden och de värdegrunder som beskrivits ovan.

MÄNSKLIGA BEHOV OCH SOCIAL HÅLLBARHET

*"Human needs are a powerful source of explanation of human behavior and social interaction. All individuals have needs that they strive to satisfy, either by using the system, 'acting on the fringes', or acting as a reformist or revolutionary. Given this condition, social systems must be responsive to individual needs, or be subject to instability and forced change (possibly through violence or conflict)."*¹⁸²

*"Jag och min man har nu varit i Sverige i mer än två år sammanlagt. Våra barn bor hos släktingar och vi har åkt hem tre gånger, så fort vi fått tag på en billig transport. I början bodde vi i skogen i en barack av trä i ett skogsområde, men vi blev bortkörda och baracken revs. Vi har nu blivit avhysta fyra gånger, men vi kan ju inte bara ge upp. **Vi kan ju inte bara lägga oss ner och dö!** Vi får fortsätta kämpa och flytta runt. Nu bor vi i tält, för det är enklare att flytta på. Vi måste ju få ihop pengar till familjen. Jag sitter utanför en affär som tiggare, och min man samlar pantburkar. Ibland spelar han på sitt munspel, men han kan inte spela speciellt bra."*¹⁸³
(Georgiana, 35år)

Sedan John Burton publicerat sin banbrytande bok *Deviance, Terrorism and War: The Process of Solving Unsolved Social and Political Problems* (1979), har han varit en av de viktigaste förespråkarna för teorin om grundläggande mänskliga behov, och dess relation till sociala konflikter.¹⁸⁴ För Burton är en förståelse av grundläggande mänskliga behov central för förståelsen av våldsamma konflikter och hur sådana kan hanteras, men hans teori kan också mer allmänt tillämpas på hur man kan hantera sociala konflikter och hur man kan uppnå en socialt hållbar samhällsutveckling.

"Needs and values are not for trading," konstaterar Burton,¹⁸⁵ och då han myntar apothegmen "deterrence cannot deter"¹⁸⁶ menar han med detta att *tvångande metoder inte är effektiva för att påverka beteenden då individers eller grupper agerande drivs av tvånget att tillfredsställa grundläggande mänskliga behov.*

¹⁸² Coate and Rosati, "Preface," (1988), i *The Power of Human Needs in World Society*, ed. Roger A. Coate and Jerel A. Rosati, s. ix. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 1988.

¹⁸³ Intervju med Georgiana, 35år, Bacau, Rumänien

¹⁸⁴ Burton, John 1979. *Deviance, Terrorism, and War: The Process of Solving Unsolved Social and Political Problems*. Oxford: Martin Robertson.

¹⁸⁵ Burton, John (1990), *Conflict: Resolution and Prevention*, New York: St. Martins Press, s.39

¹⁸⁶ Ibid., s.34

Burton skiljer mellan tre huvudsakliga former av motivation för mänskligt handlande – behov, värderingar och intressen. Behov är en form av motivation som han ser som universella, primordiala och kanske till och med genetiska drivkrafter. De är en förutsättning för utveckling av människan som art och individer kommer att sträva att fylla dessa behov med alla till buds stående medel. De är vidare en förutsättning för att individer skall kunna bli fungerande och samverkande medlemmar i samhället, dvs. deras uppfyllelse är nödvändig för samhällets organisation och överlevnad. Till skillnad från värderingar och intressen är de givna och oföränderliga förutsättningar för ett socialt hållbart samhälle. Värderingar är emellertid också en djupt liggande och trögrörlig form av motiv. De är kulturspecifika, såsom att hålla något heligt, livets okränkbarhet, idéer om jämlikhet och alla människors lika värde. Ibland kan vissa behov, t.ex. behovet av identitet och säkerhet, förutsätta att vissa värderingar försvaras vilket gör att en tydlig distinktion ibland kan vara svår att upprätthålla. Värderingarna i sig är dock, till skillnad från behoven, inte statiska utan föränderliga över längre tidsperioder. Intressen, slutligen, är de motiv som kan förändras beroende på förutsättningarna – de ekonomiska, politiska och sociala strävanden som individer och grupper kan ha i ett samhälle, t.ex. beträffande materiella saker och sociala roller.

Burton gör mot bakgrund av denna kategorisering en distinktion mellan ”disputes” dvs. intressebaserade motsättningar som är förhandlingsbara, och ”conflicts”, dvs. motsättningar som har sina rötter i att någon, några eller samtliga parter inte får sina behov tillfredställda.

Burtens grundläggande hypotes är att det finns gränser för hur långt individer, vare sig de agerar självständigt eller organiserat, kan socialiseras och manipuleras ekonomiskt, politiskt och socialt av det dominerande samhället. Hypotesen bygger på antagandet att det finns vissa grundläggande mänskliga behov som måste tillfredställas av samhälleliga institutioner, om dessa institutioner skall kunna fungera på ett stabilt sätt och om samhället som helhet skall vara socialt hållbart och relativt fritt från sociala konflikter. Han drar också slutsatsen att konflikter som bottnar i mänskliga behov inte kan lösas genom att påtvinga individerna givna legala normer. Om konflikterna inte handlar om hur de knappa resurserna skall fördelas, utan om hur grundläggande mänskliga behov skall tillfredställas, *”then much of the law-and-order framework on which societies rely for social stability, and much of the deterrent measures that are applied to deviance, are doomed to failure”*.¹⁸⁷ Via detta resonemang med utgångspunkt i mänskliga behov kommer Burton fram till en slutsats som i stora stycken liknar Agambens – livet självt och grundläggande livsprocesser kan inte (utan i vissa extrema undantagsfall) till fullo koloniserats av politiken och lagen. Detta är också på ett vetenskapsteoretiskt plan förenligt med Roy Bhaskars kritiska realism och den ontologiska utgångspunkten att det existerar grundläggande mänskliga behov som är intransitiva, dvs. som påverkar samhället genom människors strävan att tillfredsställa dem, vare sig samhällets aktörer erkänner dem eller ej.

¹⁸⁷ Citerad i Burrows, Robert J. (1996), *The Strategy of Nonviolent Defense: A Gandhian Approach*, State University of New York Press, Albany, s.67

Social hållbarhet – en fråga om vägval

Agambens, Burtons och Bhaskars perspektiv kan hjälpa beslutsfattare och samhällsplanerare att i strävan efter en socialt hållbar utveckling göra en grundläggande distinktion mellan samhällsproblem som kan lösas med hjälp av vålds- och ordningsmakt (inklusive polisiär makt), lagstiftning, tvångsmetoder, övervakning och kontroll å ena sidan (t.ex. våldsbrott, stölder, ordningsstörande, etc.) och samhällsproblem som har sin grund i att individer inte får sina grundläggande behov tillfredställda, och som måste hanteras på ett annat sätt.

Eliminering av livet eller livsviljan – våldsmakten i sin mest extrema form

Dessa perspektiv gör oss också uppmärksamma på politikens problematiska relation till livet i sig. Det som Agamben kallar ”det nakna livet” förutsätter att vissa grundläggande mänskliga behov är tillfredställda. Det handlar ytterst om politikens makt över liv, vilket kan sägas vara biopolitik i dess vidaste mening. För att försvara den egna befolkningens biologiska välbefinnande, måste i extrema fall ”den andre” offras eller dödas, som Michael Foucault har uttryckt det, ”If you want to live, the Other must die”.¹⁸⁸ Säkerhetspolitik, eller ”the dispositif of security” som Foucault kallar biopolitiken¹⁸⁹, skapar en binär relation mellan ”oss” och ”dem”, mellan det ”normala” (t.ex. legitima medborgare) och det ”onormala” (t.ex. illegala immigranter, flyktingar utan tillräckliga skäl, fuskande asylsökande, utsatta EU-migranter utan uppehållsrätt), där de normala förtjänar att leva, medan de onormala kan offras.

Det klassiska exemplet, där denna problematiska relation nått sin logiska slutpunkt är enligt Agamben Auschwitz, där de mänskliga kropparna inte längre betraktas som något annat än biologiska, och därmed kan elimineras utan några som helst konsekvenser för förövarna:

*“Insofar as its inhabitants were stripped of every political status and wholly reduced to bare life, the camp was also the most absolute biopolitical space ever to have been realized, in which power confronts nothing but pure life, without any mediation”*¹⁹⁰

Även om politiken fortfarande har denna problematiska relation till livet i sig, är det väl ingen, möjligen med undantag av ett fåtal extremister, som i dag skulle vilja lösa situationen genom att eliminera liv, eller kväsa livsviljan och skapa apatiska subjekt liknande de ”Müselmänner” som Primo Levi beskrivit.

Att det faktiskt hänt i modern tid har skakat vår civilisation i grunden, och måste ständigt vara inpräntat i vårt kollektiva minne.¹⁹¹

¹⁸⁸ Foucault, M. (2003). Society must be defended. Lectures at the Collège de France, 1975–1976 (eds. M. Bertani & A. Fontana), New York: Picador, s.255

¹⁸⁹ Ibid., s.242

¹⁹⁰ Agamben, G. (1998), *Homo Sacer: Sovereign power and bare life* (trans. D. Heller-Roazen), Stanford, CA: Stanford University Press., s.171

¹⁹¹ Jfr. Forum för Levande Historia (2000), ”Stockholmsdeklarationen: Deklarationen från Stockholms Internationella Forum om utbildning, hågkomst och forskning om Förintelsen”: <http://www.levandehistoria.se/om-oss/hur-arbetar-vi/stockholmsdeklarationen>

Grundläggande behov och mänskliga rättigheter som politiska strategiska redskap

Vår samtid präglas dock fortfarande i stor utsträckning av rasism och antiziganism och främlingsfientlighet. Nationalstatssystemet i sig har också som en av sina grundpremissor att de som inte har ett medborgarskap, mer eller mindre exkluderas från hela eller delar av samhällsgemenskapen. Men frågan ställs på sin spets när grundläggande behov och mänskliga rättigheter börjar betraktas som politikens redskap. Det är just här vi bör uppmärksamma Agambens skeptiska hållning till idén om mänskliga rättigheter, att denna idé, som legitimerar politikens upprätthållande av dessa rättigheter, också möjliggör politikens aktiva eller passiva förnekande av dem.

Vi kan även här lära av historien. I en statlig utredning från 1923¹⁹² skapas först en biopolitisk binär relation mellan ”oss” och ”dem”. Utredningen hyste ett visst hopp om att ”de resande” skulle kunna integreras i det svenska samhället, men inte ”zigenarna”. Argumentet i utredningen var att det finns alltför få anknytningspunkter mellan ”zigenarnas livsstil och livsförhållanden” och den svenska befolkningens.¹⁹³

Utredningen såg ingen annan lösning än att försöka bli av med ”zigenarna”. Det fanns dock hinder för detta och de liknar i mycket situationen nu. Det var svårt att hävda att zigenarna inte var svenskar. I dag är problemet att EU-medborgare har fri rörlighet, och det kan många gånger vara svårt att kontrollera att de inte uppehåller sig mer än de tillåtna tre månaderna.¹⁹⁴ Utredningen tänkte sig då en lösning som gick ut på att försämra livsvillkoren för gruppen, så att de frivilligt skulle välja att söka sig någon annanstans.

En liknande logik finner vi under 1930-talet i Tyskland där den nazistiska politiken syftade till att skilja det judiska samhället från det tyska och upphäva judiska människors jämställdhet med övriga medborgare. Genom att ta ifrån judarna deras rättigheter och deras möjligheter att försörja sig var tanken att de frivilligt skulle välja att lämna Tyskland.¹⁹⁵ En liknande politik drabbade även romerna.

Med undantag av förslaget att förbjuda tiggeri, som återkommer med jämna mellanrum, finner vi dock få röster i den offentliga debatten (med undantag av vissa direkt främlingsfientliga sådana) som argumenterar för att ytterligare försvåra livsvillkoren för de utsatta EU-migranterna, så att de därför frivilligt söker sig någon annanstans.

Vad jag dock funnit, vid ett flertal informella samtal med politiker och tjänstemän på såväl nationell som lokal nivå, är att den biopolitiska binära relationen mellan ”oss” och ”dem” kvarstår, uttalat eller outtalat. Det som framförallt bör uppmärksammas är att tillfred-

¹⁹² SOU 1923:2, ”Förslag till lag om lösdrivares behandling”.

¹⁹³ Liknande tankar framförs i dag beträffande tiggande romska EU-migranter i förhållande till det svenska samhället.

¹⁹⁴ De kan också göra en kort dagsresa till ett av våra grannländer och sedan återkomma i tre månader till. Om man lyckas identifiera dem och skicka hem dem med buss, har de ju dessutom rätt att komma hit igen när de vill.

¹⁹⁵ Den 10 februari 1935 infördes en lag om förbud för möten som syftade till att uppmuntra judar att stanna kvar i Tyskland. Det var den första i en serie lagar och förordningar, som instiftades för att bekämpa den judiska befolkningens försök att förbli tyskar. Judiska verksamheter som istället uppmånade judarna att avskärma sig från det övriga samhället eller emigrera fick officiellt stöd av regeringen. Den 13 september 1937 utfärdade SS högsta ledare Heinrich Himmler en order som innebar att fängslade judar skulle frigges om de lovade att emigrera från Tyskland. Det var en strategi i ett led av ansträngningar att göra Tyskland judefritt. Den möjlighet kom senare att ”erbjudas” många av de tiotusentals judar som arresterades under Kristallnatten i november 1938. Levande Historia (n.d.) ”Ett judefritt Tyskland”, <http://www.levandehistoria.se/fakta-om-forintelsen/judeforfoljelserna-under-1930-talet/ett-judefritt-tyskland>

ställandet av grundläggande behov och mänskliga rättigheter implicit kvarstår som ett politiskt strategiskt medel. ”Om staden (eller landet) skulle möta dessa behov (ex. en trygghetsplats att sova på eller fri akut sjuk- och tandvård) så skulle ju många fler komma hit – och det vill vi ju inte”¹⁹⁶ Den i grunden främlingsfientliga diskursen kvarstår, liksom acceptansen för att upprätthållandet av mänskliga rättigheter får stryka på foten för viktigare politiska mål. I sin förlängning riskerar ett sådant resonemang att leda till en negativ säkerhet, där lagstiftning, hårdare regler, effektivare avhysningsprocesser och olika tvångsmetoder försöker hindra de utsatta EU-migranternas försök att på egen hand tillfredsställa sina grundläggande behov. Stadens kapacitet att hantera denna och liknande komplexa samhällsfrågor bör därför ses som ett viktigt lackmuspapper som testar dess sociala hållbarhet.

Precis som ekonomisk protektionism, syftande till att skydda det egna landets ekonomiska intressen, riskerar att leda till en kollektiv ekonomisk situation som missgynnar alla, riskerar en ”social protektionism” som följer logiken ovan, att skapa ett slags socialt ”race to the bottom”, såväl nationellt som på europeisk nivå, där alla bevakar varandra för att inte bli den som erbjuder bättre mänskliga villkor. Precis som en säkerhetspolitik, som genom upprustning syftar till att öka den egna statens säkerhet, leder till en situation av kollektiv osäkerhet¹⁹⁷, leder en biopolitik, som avskiljer ”den andre” som någon som kan offras, till en situation där inte bara städerna, utan hela Europa riskerar att glida isär, och där främlingsfientligheten ytterligare späs på.

Att t.ex. fokusera på att påskynda och effektivisera avhysningsprocesser vid illegala bosättningar, om man inte samtidigt kan erbjuda ett likvärdigt eller bättre alternativ, är inte en långsiktigt hållbar strategi. EU-migranterna försvinner inte, utan de flyttar helt enkelt, efter en ofta kostsam avhysningsprocess, som om den skall ske rättssäkert involverar olika myndigheter, till en ny illegal bosättning i staden. De kommer inte, som en av de respondenter jag intervjuade uttryckte det, ”bara ge upp och lägga sig ner och dö”. Illegala bosättningar riskerar också att väcka ont blod, speciellt hos redan ljusskygga och främlingsfientliga element, och leda till att främlingsfientliga krafter får vatten på sin kvarn och att enskilda tar saken i egna händer, så som skedde vid branden i Sjöbergen i början av augusti.¹⁹⁸ Det är inte heller så att beslutet att söka sig till en speciell stad i Sverige grundas i om staden kan erbjuda övernattningsplatser eller ej. Man söker sig hit för att kunna försörja sig genom att tigga, samla pantburkar eller försörja sig på annat sätt. När marknaden är ”mättad”, dvs. när det inte finns fler rimliga platser att sitta på, eller när det blir allt hårdare konkurrens om pantburkar, söker man sig någon annanstans.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Det är få som uttrycker tanken så rättframt, men av ett flertal intervjuer framkommer efter hand att detta är den gemensamma underliggande farhågan.

¹⁹⁷ Se Palmekommissionens rapport: Independent Commission on Disarmament and Security Issue (1982), *Common Security: A Blueprint for Survival*, Simon and Schuster, New York, ISBN-10 0671458795

¹⁹⁸ GöteborgsPosten (2015), ”Husvagnar i brand i migrantläger”, 2015-08-08:

<http://www.gp.se/nyheter/goteborg/1.2796670-husvagnar-i-brand-i-migrantlager>

¹⁹⁹ Jag har vid ett flertal intervjuer med nyanlända EU-migranter fått bekräftat att ”marknaden är mättad”. Då de inte hittat en egen plats har de valt att söka sig till en mindre stad, eller, i några fall, valt att åka tillbaka till familjen i Rumänien.

En politik för positiv säkerhet – att tillfredsställa grundläggande mänskliga behov

Om utgångspunkten i stället är att det existerar grundläggande mänskliga behov som är intransitiva, dvs. som påverkar samhället genom människors strävan att tillfredsställa dem, är den enda rimliga lösningen att samhällets aktörer erkänner behoven, och i dialog med de utsatta försöker hitta vägar att tillfredsställa dem. Viktiga ledord i en sådan förändringsprocess blir dialog, social inkludering, fungerande integration och medskapande. Vad detta kan komma att innebära när det omsätts i praktisk handling diskuteras i det avslutande kapitlet nedan.

Alternativa förhållningssätt:

”Värdighet och rättvisa här – förändring där”²⁰⁰

Mot bakgrund av de resultat och de perspektiv som redogjorts för ovan vill jag avslutningsvis bidra med några utgångspunkter för fortsatta diskussioner om vilka alternativa förhållningssätt med en positiv förändringspotential som bör övervägas utifrån etiska värdegrunder och ett rättighetsorienterat arbetssätt samt utifrån pågående diskussion inom EU kring någon form av ”shared social responsibility”.

Inledningsvis vill jag ge förslag på ett antal viktiga principer som bör vara vägledande för dessa alternativa förhållningssätt. Därefter avslutar jag med en diskussion om hur man mer konkret kan arbeta med förändringsarbetet, på kort sikt, på medellång sikt respektive på lång sikt.

NÅGRA VÄGLEDANDE PRINCIPER

- 1) **Tänk långsiktigt**, men sträva efter att integrera lösningar på kort sikt, medellång sikt och lång sikt så att de hänger ihop och stödjer varandra, som den inledande devisen har sammanfattat det: *”Värdighet och rättvisa här – förändring där”*
 - a) På kort sikt handlar det om att hitta lösningar som snarast tillfredsställer de grundläggande mänskliga behoven. Några av dessa kortsiktiga lösningar är inte hållbara på längre sikt, och bör därför komma att gradvis avvecklas. Det viktiga är att de inte står i ett konfliktförhållande till lösningar på medellång och lång sikt.
 - b) på medellång sikt att utveckla system och rutiner som också stärker social hållbarhet och mänskliga rättigheter,
 - c) på lång sikt att hitta lösningar som tillåter målgruppen att få ett gott liv i sina hemländer men också i något annat europeiskt land om man väljer att utnyttja sin rätt till fri rörlighet.

- 2) **Sätt upp realistiska målsättningar** som kan uppnås efter hand.

Tre huvudsakliga teman återkommer ständigt i de intervjuer som genomförts – frågor om boende, arbete och sjukvård. Enligt FN:s allmänna deklaration om de mänskliga rättigheterna har var och en bl.a. rätt till en levnadsstandard tillräcklig för den egna och familjens hälsa och välbefinnande, inklusive bostad, hälsovård, samt rätt till arbete.²⁰¹

²⁰⁰ I samband med 60-årsjubileet av de mänskliga rättigheterna 2008 användes ”Värdighet och rättvisa åt alla” som övergripande paroll. (<http://www.fn.se/PageFiles/7177/Allmanforklaringomdemanskligarattigheterna.pdf>) För att belysa utsatta EU-migranternas situation och problematik anordnade Erikshjälpen, studieförbundet Bilda och Hjärta till Hjärta under februari 2015 fyra regionala konferenser i Lund, Skellefteå, Örebro och Jönköping. Temat för konferenserna var ”Värdighet här – förändring där”.

²⁰¹ FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, artikel 23 & 25.

Övergripande målsättningar skulle därför kunna formuleras som en minimivariant av dessa rättigheter genom att slå fast:

- att alla som vistas i staden har rätt till kostnadsfri akut sjuk- och tandvård för vård som inte kan anstå.
- att alla som vistas i staden skall ha rätt att sova inomhus året runt
- att alla som vistas i staden kan erbjudas ett realistiskt alternativ till att tigga för sitt uppehälle

Men vi måste börja agera redan nu! Det kommer att ta ett bra tag att ens nå denna miniminivå, och målsättningarna behöver därför brytas ned ytterligare till sådana mål som är realistiska att uppnå på kortare sikt. De mer konkreta målsättningarna bör utgå från värdegrunden ovan (mänsklig säkerhet, mänsklig utveckling och rättvisa) samt de mänskliga (minimi)rättigheterna ovan, men brytas ned i delmål som prioriteras med utgångspunkt i a) grad av utsatthet och sårbarhet samt i b) de mänskliga behov som är de mest grundläggande. Vi bör inte förskräckas av att en sådan lista på målsättningar tydligt synliggör hur katastrofal situationen är i dag för målgruppen. Målsättningarna bör också fokusera på utfall, dvs. att de faktiskt konkret uppnås, snarare än på etablerandet av formella rättigheter som många gånger inte realiserar i praxis. Med utgångspunkt i en sådan prioritering skulle en lista kunna se ut enligt nedan. Det är dock viktigt att målsättningar tas fram, diskuteras och formuleras enligt den medskapande dialogens principer som beskrivs nedan (punkt 3).

- att alla barn som vistas i staden skall ha rätt till hälso-, sjuk- och tandvård samt alla gravida kvinnor skall ha rätt till mödravård
- att alla barn som vistas i staden skall ha rätt att tillsammans med minst en vårdnadshavare få sova inomhus under vinterhalvåret och alla gravida kvinnor skall också ha rätt att sova inomhus under denna period.
- att alla som vistas i staden skall ha rätt att få sova inomhus under vinterhalvåret
- att alla barn får rätt till skolgång oavsett vistelsetid i landet och oavsett om vårdnadshavare har uppehållsrätt eller ej (samma möjligheter som bofasta och papperslösa barn)
- att alla barn som vistas i staden skall ha rätt att tillsammans med minst en vårdnadshavare få sova inomhus året om och alla gravida kvinnor skall också ha denna rätt.
- att FN:s barnkonvention gäller fullt ut för alla barn som vistas i staden
- att alla som vistas i staden (landstinget) skall ha rätt till sjuk- och tandvård för vård som ej kan anstå
- att staden i samband med avhysningar av illegala bosättningar erbjuder ett humanitärt och tryggt alternativ (t.ex. sovplatser i kommunal regi el. en budgetcamping med tillgång till el, vatten och sophämtning)
- att alla som vistas i staden skall ha rätt att få sova inomhus året om.
- att alla EU-medborgare som vistas i staden skall ha rätt till kostnadsfri SFI

- att alla EU-medborgare som vistas i staden erbjuds ett realistiskt alternativ till att tiggas för sitt uppehälle (ex. sälja en gatutidning som informerar om målgruppens utsatta situation, reklamutdelning, plocka skräp, etc.)

3) Utveckla medskapande dialogformer

Öka målgruppens egen delaktighet i identifiering av problem, utformning av praktiska lösningar samt uppföljning och utvärdering. Det handlar också om att så långt detta är möjligt konsekvent sträva efter att involvera målgruppen i den dagliga verksamheten för att på så sätt minska klyftan mellan hjälpare och hjälpta. Det kan handla om att delta i städning av lokaler, att brygga kaffe, servera mat, vara tolk eller kontaktperson. I husvagns- och andra boendeformer kan man låta de boende utse en ansvarig för olika frågor såsom brandsäkerhet, städning och renhållning. I gatutidningsprojekt bör man involvera de säljare som är intresserade i övriga led, såsom distribution, att skriva artiklar, sköta delar av ekonomin. Att få möjlighet att arbeta tillsammans med personer som redan är integrerade i det svenska samhället, även om det handlar om enkla och tidsbegränsade uppgifter, är ett viktigt första steg för integration och delaktighet.

- 4) **Utveckla fungerande feedbacksystem.** Detta är kanske en av de mer centrala principerna, som bygger på aktionsforskningens kunskapssyn och på ett dialogorienterat arbetssätt. Genom att öka lyhördsen inför och anta ett dialogorienterat förhållningssätt gentemot målgruppen kan man arbeta med att ständigt fånga upp det som upplevs speciellt problematiskt, och kontinuerligt söka nya praktiska lösningar på detta. Informellt tillämpas denna princip i begränsad utsträckning av olika aktörer, och det finns inom Europeiska kommissionen ett mer formellt, om dock begränsat, sådant system - SOLVIT²⁰²

- 5) **Leta efter ”best practice” och praktiska ”modell-lösningar”** som kan kopieras, spridas och ”skalas upp”:

- Husvagnsprojekt
- Gatutidningar som ”FAKTUM”, ”Ej tiggare” ”Folk er Folk”, ”Dik Manusch”
- Nattöppna kyrkor/ caféer
- Budgetcamping för alla, inklusive EU-migranter (Helsingborg, Lund)
- Natthärbärge (ex. Göteborg, Linköping, Växjö, Hamburg)
- Bemanningsföretag (jfr. ABIS och ”Mariefredsmodellen”)
- Kollektivt självfinansierande stödboende (jfr. Mölnlycke).²⁰³
- Språkutbildning

²⁰² Solvit är en tjänst som tillhandahålls av regeringarna i alla EU-länder samt Island, Norge och Liechtenstein. Det är i huvudsak en nättjänst. Solvit försöker hitta en lösning inom 10 veckor. Solvit kan hjälpa till om dina rättigheter som EU-medborgare eller företag överträds av myndigheterna i ett annat EU-land och om du (ännu) inte har vänt dig till domstol: http://ec.europa.eu/solvit/what-is-solvit/index_sv.htm

²⁰³ ETC Göteborg (2015), ”Kollektivt boende en ny lösning för EU-migranter”, 2015-04-17: <http://goteborg.etc.se/inrikes/kollektivt-boende-en-ny-losning-eu-migranter>

6) Var flexibel och våga pröva flera olika lösningar

Börja med flera småskaliga alternativa lösningar samtidigt och följ upp och utvärdera kontinuerligt, i enlighet med punkt 2 och 3 ovan.

7) Hjälptill självhjälpt.

Utgå från och bygg vidare på EU-migranternas egen vilja, egna drivkrafter, och egna materiella och immateriella resurser.²⁰⁴ Sträva efter att gradvis få så självgående/ självgenererande lösningar som möjligt, genom att tillämpa principerna 3 och 4 ovan.

- Gradvis reducera finansiellt stöd genom ökad grad av självfinansiering
- Gradvis reducera personellt stöd genom eget ansvar och deltagande
- ”Pay-it-forward”. De som fått hjälp, skall i sin tur på olika sätt uppmuntras att hjälpa andra.

8) Ställ rimliga motkrav. Ömsesidighet innebär att begära att de som får hjälp samtidigt accepterar att följa vissa regler och att ge vissa motprestationer. För att få använda en kyrkas parkering för en husvagn kan motprestationen vara att man städar från skräp. En symbolisk summa på 20-30kr/natten för övernattnings för att täcka löpande kostnader kan vara rimligt. För att få hjälp med att bo i en husvagn utanför en kyrka ställer Räddningsmissionen i Göteborg kravet att barnen skall gå i förskola eller skola, samt att de vuxna skall studera SFI. Krav för att sälja en gatutidning (vilket är en tillfällig lösning) kan vara att läsa SFI och/eller att registrera sig som arbetssökande på Arbetsförmedlingen samt med hjälp av Crossroads skriva ett CV. Motkraven bör så långt som möjligt utgå från den första principen om långsiktighet.

9) Kartlägg, utveckla och samordna samarbete mellan redan existerande organisationers verksamhet.

- Mellan svenska organisationer
- Mellan organisationer i Sverige och hemländerna (ex. Rumänien och Bulgarien)

²⁰⁴ Se t.ex.: GöteborgsPosten (2015), ”Annika Borg: Hjälptill självhjälpt enda vägen”, 2015-09-28, s.2: <http://www.gp.se/nyheter/ledare/kronika/1.2810942-annika-borg-hjalptill-sjalvhjalpt-enda-vagen>

10) Arbeta medvetet med riktad verksamhet för systemförändring

- Tillämpning av existerande lagar, konventioner, policy, regelsystem (ex. avhysningar, sjukvård, socialtjänstlag, banklag)
- Förändring av existerande lagar, konventioner, policy, regelsystem (ex. principen om ”shared social responsibility”)²⁰⁵

KORTSIKTIGA LÖSNINGAR

Skapa ett forum för målgruppen att artikulera/representera sin rätt att ha rättigheter

- Bildandet av en förening bestående av EU-migranter, där gruppens egna representanter kan föra gruppens talan, söka finansiellt stöd, etc. Jfr. REMIS (Roma EU-migrants in Sweden)²⁰⁶, Göteborg EU Migrants²⁰⁷ samt HEM – förening för hemlösa EU-migranter.²⁰⁸

Ordna akuta sovplatser

Det måste snarast skapas en hållbar boendesituation för EU-migranter i staden. Situationen med ökande antal illegala bosättningar är inte hållbar. Fortsatta och mer effektiva avhysningar löser inte heller problemet, då detta handlar om att lösa ett grundläggande mänskligt behov, utan de hemlösa kommer söka nya lösningar genom att flytta runt till alternativa platser. Rent ekonomiskt kommer också arbetet med avhysningar och sanering på sikt att bli mer kostsamt än att erbjuda sovplatser. Göteborgs stad kan inte heller leva upp till sin ambition att förverkliga FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna för alla som vistas i staden.

- Nattöppen kyrka/ café där målgruppen kan komma in under natten. Sofielunds folkets hus i Malmö,²⁰⁹ Halmstads kristna råd nattcafé²¹⁰ och Trefaldighetskyrkan i Karlskrona (nattöppet för EU-migranter)²¹¹ är här tre intressanta föregångare.
- Utveckla husvagnsprojektet. Utnyttja parkerings- och ställplatser utanför kyrkor, föreningar, industrilokaler, etc. Lär av de enskilda kyrkornas arbete samt Räddningsmissionens projekt.

²⁰⁵ Council of Europe, (2011), "Draft recommendation of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe's Charter on shared social responsibilities", DGIII/DCS (2011) 09:
<http://www.cvek.sk/uploaded/files/Draft%20European%20charter%20on%20shared%20social%20responsibility%20ENG.pdf>

Även Cittaslow International Network (n.d.), "Charter of shared social responsibilities approved by the Committee of Ministers":
<http://www.cittaslow.org/article/charter-of-shared-social-responsibilities-approved-by-the-committee-of-ministers>

²⁰⁶ Facebook (n.d.) "Förening REMIS": <https://www.facebook.com/pages/F%C3%B6rening-REMIS/702918589830726?fref=nf>, även Dagens Nyheter (2015), "Efter attackerna: romska EU-migranter bildar förening", 2015-04-17: <http://www.dn.se/sthlm/efter-attackerna-romska-eu-migranter-bildar-forening/>

²⁰⁷ Facebook (n.d.), "Göteborg EU Migrants": https://www.facebook.com/gbgeumigrants/info?tab=page_info. Föreningen beskriver sig själv så här: "Göteborg EU Migrants is a group working for human rights for migrants and immigrants and for the improvement of their situation in Göteborg."

²⁰⁸ Facebook (n.d.), "HEM, föreningen för hemlösa EU-migranter": <https://www.facebook.com/organisationhem>

²⁰⁹ Malmö Stad (2015), "Här kan hemlösa få hjälp i Malmö", 2015-01-12: <http://malmo.se/Huvudnyheter/2015-01-12-Har-kan-hemlosa-fa-hjalp-i-Malmo.html>

²¹⁰ Facebook (n.d.), "Om Nattcafé för hemlösa i Halmstad": <https://www.facebook.com/pages/Nattcaf%C3%A9-i-Halmstad/126599927374019?sk=info&tab=overview>

²¹¹ Sveriges Radio (2014), "Tiggare får sova över i kyrkan", 2014-11-10:
<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=105&artikel=6013885>

- Lågpriscamping med toaletter, dusch och sophantering. Erbjud EU-migranter tillfälligt boende på camping. Se Stenbrogårdens camping i Helsingborg²¹² samt camping i Lund²¹³
- Natthärbärge med fler platser. Se natthärbärgat för hemlösa EU-migranter i Hamburg²¹⁴, Lund²¹⁵ och Linköping.²¹⁶

Erbjud ett alternativ till tiggande

Utgångspunkten bör här vara att ingen människa skall behöva tigga för sitt uppehälle. Som en minimal kortsiktig lösning bör något enklare alternativ kunna erbjudas.

- Gatutidning. Ex. Faktum, Folk är Folk, Situation Stockholm, Dik Manusch.
- Korttidsarbete genom någon form av ”bemanningsföretag”.²¹⁷

MEDELLÅNGA LÖSNINGAR

Akutboende med platsgaranti i Göteborg/Sverige

- Tak-över-huvudet-garanti med början genom kommunalt beslut i Göteborg med ambitionen att detta genom nationellt politiskt beslut utvidgas till att omfatta hela Sverige. Förslag från journalister²¹⁸ och politiker: (C) i Stockholm²¹⁹, FP Järfälla²²⁰. I praktiken: ”Winternotprogram för obdachtslose” i Hamburg med ca 850 platser.²²¹

Utbildning av personal inom myndigheter som direkt har kontakt med målgruppen²²²

- Kunskap om handlingsutrymmen inom ramen för existerande nationellt regelverk samt hur detta kan tillämpas på ett sätt som möter grundläggande behov och värnar om de mänskliga rättigheterna.

²¹² Mynewsdesk (2015), ”EU-migranter i Helsingborg erbjuds tillfälligt boende på camping”, 2015-04-02: <http://www.mynewsdesk.com/se/helsingborg/pressreleases/eu-migranter-i-helsingborg-erbjuds-tillfaelligt-boende-paa-camping-1138324>

²¹³ Sydsvenskan (2015), ”Camping för EU-migranter i Lund”, 2015-10-23: <http://www.sydsvenskan.se/sverige/camping-for-eu-migranter-i-lund/>

²¹⁴ Offizielles Stadtportal für Hamburg (2015), ”Hamburger Winternotprogramm für obdachlose Menschen“: <http://www.hamburg.de/obdachlosigkeit/789920/winternotprogramm/>

²¹⁵ Expressen (2014), ”Lund startar härbärge för EU-migranter”, 2014-11-27: <http://www.expressen.se/kvallsposten/lund-startar-harbarge-for-eu-migranter/>

²¹⁶ Hjärta till Hjärta (n.d.), ”Härbärge för EU-migranter i Linköping har öppnat“: <http://hjaratillhjarata.se/harbarge-for-eu-migranter-i-linkoping-har-oppnat/>

²¹⁷ ABIS (n.d.), ”Arbetskooperativet Solidaritet“: <http://www.arbetskooperativetsolidaritet.se/> samt ”Mariefredsmodellen”, se Aftonbladet (2015), ”Hon lyckades få bort tiggarna från gatan”, 2015-08-28: <http://www.aftonbladet.se/svenskahjaltar/article21322809.ab>

²¹⁸ Gert Gelotte i GöteborgsPosten (2015), ”Ingen ska behöva sova på gatan i vinter”, 2015-08-29: <https://www.gp.se/nyheter/debatt/1.2815499-ingen-ska-behova-sova-pa-gatan-i-vinter?m=print>

²¹⁹ Stina Bengtsson (C), ledamot i Socialnämnden, Sveriges Television (2014), ”C: Inför tak över huvudet-garanti för alla”, 2014-01-15: <http://www.svt.se/nyheter/regionalt/stockholm/centern-infor-tak-over-huvudet-garanti-for-alla-samt-svenska-dagbladet-2013>), ”Alla måste få garanti om tak över huvudet”, 2013-12-14: <http://www.svd.se/alla-maste-fa-garanti-om-tak-over-huvudet>

²²⁰ Folkpartiet Järfälla (n.d.), ”Tak-över-huvudet-garanti i hela landet“: <http://www.fjarfalla.se/tak-over-huvudet-garanti-i-hela-landet/>

²²¹ Offizielles Stadtportal für Hamburg (2015), ”Hamburger Winternotprogramm für obdachlose Menschen“: <http://www.hamburg.de/obdachlosigkeit/789920/winternotprogramm/>

²²² Frågan om utbildning av myndighetsutövare har tidigare efterfrågats bl.a. av Crossroads Göteborg (2013) i rapporten ”Fattiga EU-medborgare i Göteborg“: http://www.stadsmissionen.org/content/uploads/Rapport_Stadsmissionen_Fattiga_EUmedborgare_i_Gbg.pdf

- Kunskap om innebörden av ”fri rörlighet” inom EU och hur denna regleras nationellt och på EU-nivå.
- Kunskap om kommunens politiska ambitioner att värna de mänskliga rättigheterna²²³, om Västra Götalandsregionens rättighetsbaserade arbete²²⁴, samt om idealet om ”delat socialt ansvar” inom EU.²²⁵

Akut sjuk- och tandvård

- Utvidga papperslösas rätt till att även omfatta de EU-medborgare som sannolikt inte har möjlighet att få ett nationellt sjukförsäkringskort. Använd Uppsalamodellen²²⁶ som ett ”best-practice” fall.

Tillämpning av existerande lagar och regler enligt likabehandlingsprincipen

- Strategiskt val av ”pilotfall” för att få juridiska prejudikat. Organisationer som redan arbetar med juridiska frågor rörande EU-migranter är Kommerskollegium, Crossroads i Göteborg, Föreningen HEM i Stockholm, Centrum för sociala rättigheter i Malmö.

LÅNGSIKTIGA LÖSNINGAR

Långsiktigt bör vi gå tre vägar samtidigt:

- 1) Underlätta för målgruppen att återvända till och leva i sina hemländer.
- 2) Underlätta för målgruppen att etablera sig i Sverige.
- 3) Förverkliga idén om ”delat socialt ansvar”, lokalt, nationellt och på EU-nivå.

Underlätta en människovärdig existens i hemlandet

- Politiska påtryckningar på EU-nivå, och kontinuerliga uppföljningar, men samtidigt ökat stöd, så att ”migrantländerna” (framförallt Rumänien och Bulgarien) lever upp till sina åtaganden
- Svenska städer bygger upp vänortsrelationer med städer i ”migrantländerna”
- Svenska NGO:s kan arbeta självständigt, men också tillsammans med kommuner (ex. medfinansiering av EU-projekt) och lokala NGO:s, för att förbättra situationen lokalt.
- Aktiv hjälp till de migranter som vill återvända, med myndighetskontakter, kontakter med lokala organisationer, utbildning och entreprenörkunskap som kan ge försörjning i hemlandet.

²²³ Framförallt hur målsättningen i stadens centrala styrdokument. ”Budget 2015” kan implementeras. Göteborgs Stad (2014), ”Förslag till budget 2015 och flerårsplaner 2016 – 2017 för Göteborgs Stad”: http://goteborg.se/wps/wcm/connect/a8b135c8-7e1e-4d25-8948-200d0c931e73/Budgettext+2015_FINAL+NY.pdf?MOD=AJPERES

²²⁴ Västra Götalandsregionen (n.d.), ”Avdelning rättighet”: <http://www.vgregion.se/rattighet-kansli>

²²⁵ Jfr: Council of Europe, (2011), ”Draft recommendation of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe’s Charter on shared social responsibilities”, DGIII/DCS (2011) 09: <http://www.cvek.sk/uploaded/files/Draft%20European%20charter%20on%20shared%20social%20responsibility%20ENG.pdf>. Begreppet ”shared social responsibility” utvecklas i texten nedan.

²²⁶ Dagens Medicin (2015), ”Olika villkor för EU-migranter i vården”, 2015-04-16: <http://www.dagensmedicin.se/artiklar/2015/04/16/olika-villkor-for-eu-migranter-i-varden/>

Underlätta etablering i Sverige

Med rådande demografiska strukturer och den egna befolkningsutvecklingen kommer befolkningen i många EU-länder, däribland Sverige i en snar framtid inte att räcka till att upprätthålla de nationella välfärdssystemen. Medlemsstaterna, inklusive Sverige, kommer därför, vare sig man i dagsläget vill det eller ej, att mer aktivt i stället behöva *tävla om arbetskraftsinvandring* genom att a) underlätta etablering (att få personnummer, läsa SFI, aktiv etableringshjälp via arbetsförmedling, etc.) samt genom att b) erbjuda generösa villkor, däribland attraktiva socialförsäkringar. Om Sverige redan nu väljer denna väg kommer man att ha en komparativ fördel i den framtida konkurrensen om arbetskraften.

Gemensamt och delat socialt ansvar

På sikt förefaller den enda långsiktigt framkomliga vägen förenlig med grundtanken om den fria rörligheten vara att arbeta för ett gemensamt och delat socialt ansvar inom hela EU, för alla EU-medborgare. Det är framförallt kombinationen av två faktorer som gör detta nödvändigt.

För det första de brister i de nuvarande offentliga institutionella system att hantera den uppkomna situationen med fattiga EU-migranter, och de sociala konflikter denna nya situation ger upphov till. På kort sikt förefaller frågan om och konflikter kring s.k. illegala bosättningar och avhysningar av desamma vara en av de tydligaste konfliktområdena, såväl i Sverige som i övriga EU. Vi måste, kort sagt, hitta nya vägar att hantera den situation av interregnum vi nu befinner oss i.

För det andra den avgrund som har uppstått mellan våra visioner, såväl på EU-nivå som nationellt, och vår dagliga praxis, mellan det formella erkännandet av rättigheter och formella principer (så som allas rätt att få sina grundläggande basbehov tillfredställda, värnandet av de mänskliga rättigheterna, jämställdhet, jämlikhet och rättvisa) och det bristande sätt på vilket dessa principer dagligen omsätts i praktiken då vi möter fattiga EU-migranter i staden.

På EU-nivå kan vi se att en sådan process har initierats av några viktiga aktörer och initiativ. En viktig aktör är ”European Committee for Social Cohesion Human Dignity and Equality”²²⁷, som skall övervaka och stödja implementeringen av ”Council of Europe Strategy and Action Plan for Social Cohesion”²²⁸ (2010), vilket bl.a. innefattar att ”*develop appropriate tools to promote social cohesion, combat discrimination, marginalisation, social exclusion and poverty, to foster social justice and the social inclusion of vulnerable groups, including migrants...*”²²⁹. Ett annat viktigt initiativ är det nyligen antagna dokumentet ”Recommendation of the Committee of Ministers to member States on the

²²⁷ http://www.coe.int/t/DGHL/STANDARDSETTING/EQUALITY/02_GenderEqualityProgramme/GEC/Background%20Docs/ToR_CDDECS.pdf

²²⁸ http://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/socialcohesiondev/source/2010Strategy_ActionPlan_SocialCohesion.pdf

²²⁹ ”Main tasks”, (i):

http://www.coe.int/t/DGHL/STANDARDSETTING/EQUALITY/02_GenderEqualityProgramme/GEC/Background%20Docs/ToR_CDDECS.pdf

Council of Europe Charter on shared social responsibilities”²³⁰, där *“State and governmental authorities are encouraged to promote the sharing of social responsibilities by adopting appropriate legal frameworks and policies.”*²³¹

Gemensamt och delat socialt ansvar kan uppnås genom två parallella processer.

1) Fortsatt samordning av och fördjupat samarbete beträffande nationella trygghetssystem i riktning mot en miniminivå av gemensamt ansvar för alla EU-medborgare, baserat på vistelseprincipen. Här finns det också möjlighet för Göteborg att vara en av pionjerna, genom att låta sig inspireras av ”best-practice” i andra städer, och utbyta erfarenhet med dessa samt själv implementera några av de bästa initiativen. Som exempel kan nämnas Hamburgs ”vinternödsprogram” med en tak-över-huvudet garanti för alla som vistas i staden vintertid²³² samt ID-kort för hemlösa, flyktingar och andra socialt utsatta grupper som nu utfärdas av ett antal städer i USA för att underlätta dessa gruppers tillgång till natthärbärge, nödhjälp, arbete, banksystem, kulturliv, etc.²³³

2) Processer som söker fördjupa den teoretiska förståelsen av komplementariteten mellan rättigheter och delat socialt ansvar, samt sedan omsätta denna förståelse i praxis.

Vi har alla mänskliga rättigheter. Men i praktiken förvägras vissa grupper, däribland fattiga EU-migranter, systematiskt dessa rättigheter. I likhet med papperslösa ”illegala” flyktingar, behandlas de många gånger i praktiken som internflyktingar inom EU, som saknar ”rätten att ha rättigheter”. I en situation som präglas av social hållbarhet måste emellertid rättigheter och delat socialt ansvar vara två sidor av samma mynt. Vi kan inte ha en grupp som utövar det sociala ansvaret att värna om rättigheterna, och en annan grupp som passivt är subjekt för detta utövande, och som dessutom många gånger förvägras dem.

Rättigheten att delta i utövandet av det delade sociala ansvaret som det innebär att värna mänskliga rättigheter, för alla som känner sig, eller faktiskt är, berörda av detta utövande, är den grundpelare som kan garantera ”rätten att ha rättigheter” för alla. Rätten till delat socialt ansvar kan betraktas som en ”meta-rättighet”, som påverkar omfattningen och utövandet av, samt det praktiska innehållet i detta utövande.

Om rättigheten till delat socialt ansvar erkänns som en rättighet så innebär det för det första att ingen får exkluderas från beslut som har, eller kan få, avgörande konsekvenser för individen (speciellt i relation till grundläggande mänskliga behov), eller på det sociala och politiska sammanhang där individen är en del, utan att legitimiteten av dessa beslut kan ifrågasättas. För det andra innebär det att ingen kan exkluderas från det politiska sammanhang man befinner sig i, och därmed de facto tillhör, eller vill tillhöra, utan att detta

²³⁰ https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2152069&Site=CM#P5_142

²³¹ Ibid. ”9. State and governmental authorities”

²³² Offiziell Stadtportal für Hamburg (2015), ”Hamburger Winternotprogramm für obdachlose Menschen”: <http://www.hamburg.de/obdachlosigkeit/789920/winternotprogramm/>

²³³ Städer som utfärdar sådana ID-handlingar är Los Angeles, Oakland, Richmond och San Francisco i Kalifornien, samt Washington, D.C.; New Haven, Connecticut; Asbury Park, Mercer County, Monmouth County och Plainfield i New Jersey samt New York City. (Se t.ex. https://en.wikipedia.org/wiki/City_identification_card samt <http://www1.nyc.gov/nyc-resources/service/4700/idnyc-municipal-id-card>)

riskerar att undergräva ”rätten att ha rättigheter”. De två fundamentala principerna för social hållbarhet, som kommer innan, och är en förutsättning för, principer som säkerhet, utveckling, rättvisa och tillfredsställelse av grundläggande mänskliga behov är således principerna om *deltagande* och *tillhörighet*. Det är med utgångspunkt i dessa principer som vi får en kompass med vars hjälp vi kan navigera på det stormiga hav som den nuvarande situationen av interregnum innebär, och på så sätt söka oss till en ny säker och rättvis hamn.

Sett i detta ljus blir kommitténs för rättighetsfrågor uppdrag att ”*utifrån ett helhetsperspektiv främja alla människors möjligheter att delta i samhället på lika villkor*” och att ”*verka för uppmärksamhet på särskilt utsatta grupper*”²³⁴ ett mycket viktigt pionjärbete av stor vikt inte minst för fattiga EU-migranter i staden.

Att fokusera på grundvärden som delaktighet och tillhörighet blir centralt för att stärka känslan av ett delat socialt ansvar. Som Mark Davis uttrycker det i en essä som lyfter fram det delade sociala ansvaret som ett nyckelbegrepp för att hantera den samtida situationen av ”interregnum”:

*“...this will provide the ‘roots’ to new decision-making processes and will also help to integrate citizens into a wider process of interaction and dialogue. This is crucial, as it avoids the notion that preaching ‘from above’ is sufficient to have the desired impact. The distinction is one between normative compliance (voluntary, in relation to an identified and agreed norm) and coercive compliance (enforced, often in conflict with agreed norms) with the former being much more effective.”*²³⁵

SKL understryker i detta sammanhang civilsamhällets betydelsefulla roll för samhällsutvecklingen i såväl demokratisk mening som utvecklingen av välfärdens verksamheter och som en kraft i lokal och regional utveckling.²³⁶ I Göteborgs kommun förslag till handlingsplan för utsatta EU-migranter slås fast att ”*Samverkan med idéburen sektor och civilsamhället är värdefull och ska ses som en av kommunens uppgifter*”. Samtidigt konstaterar man att olika synsätt präglar kommunens arbete kontra den idéburna sektorns arbete och att offentligt stöd till det civila samhället innehåller de motstridiga målen att å ena sidan bidra till självständighet för organisationerna och å andra sidan påverka och ge uppdrag.²³⁷ Delaktighet och tillhörighet kan här främjas genom den medskapande dialogen. Men sann delaktighet och tillhörighet kan inte uppnås om inte också målgruppen själv aktivt involveras i arbetet med rättighetsfrågor.

²³⁴ Västra Götalandsregionen (2013), ”Reglemente för Västra Götalandsregionens kommitté för rättighetsfrågor”, §3 och §4d. <https://alfresco.vgregion.se/alfresco/service/vgr/storage/node/content/workspace/SpacesStore/265a0c01-e0f4-421a-9efc-10ed49c01084/Reglemente%20kommitt%C3%A9n%20f%C3%B6r%20r%C3%A4ttighetsfr%C3%A5gor%2c%20reviderat%202013.pdf?a=false&guest=true>

²³⁵ Davis, Mark (2011), ”Shared Social Responsibility as a key Concept in Managing the Current Interregnum” i *Towards a Europe of shared social responsibilities, Trends in social cohesion*, No. 23, Council of Europe Publishing, ISBN 978-92-871-7065-1, s.42: http://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/socialcohesiondev/source/Trends/Trends_23_EN.pdf

²³⁶ Sveriges Kommuner och Landsting. (2009), ”Positionspapper - Civilsamhället som utvecklingskraft”: <http://webbutik.skl.se/bilder/artiklar/pdf/51665.pdf>

²³⁷ Göteborgs Stad, Social Resursförvaltning (2015), ”Plan för kommunala insatser som rör EU-medborgare i socialt och ekonomiskt utsatta situationer”, 2015-05-15, s.24: <http://ale.se/download/18.6d6eb8c914f23792bd6baaa/1441894050921/Plan+f%C3%B6r+kommunala+insatser.pdf>

Avslutande reflektioner

”You help people because you are human and you see that there is a need”

(Bert, holländsk hjälparbetare)²³⁸

Den nuvarande situationen av interregnum kan just genom avsaknad av en ny tydlig ordning också ses som en s.k. ”structural opportunity for change”²³⁹, dvs. ett ”kairos”²⁴⁰ en situation som öppnar upp ett nytt handlingsutrymme och där våra nuvarande val på ett avgörande sätt kan påverka det framtida samhälle vi kommer att leva i. Vi har i dagsläget ett val mellan två olika sätt att hantera ”problemet med det ökande antalet fattiga EU-migranter”.

Negativ och positiv säkerhet

Genom hårdare lagstiftning, mer restriktiv tolkning av densamma, avhysningar, polisingripande, övervaknings- och kontrollsystem och genom att försöka upprätta trygga, fredade zoner kan vi uppnå en kortsiktig, och socialt bräcklig, negativ säkerhet. Denna negativa säkerhet är med nödvändighet socialt bräcklig, eftersom den inte tar i beaktande de grundläggande mänskliga behov som inte kan tänkas bort, och inte heller hanteras med tvångsmedel.

Med hjälp av åtgärder för att öka fattiga EU-medborgares deltagande i det politiska livet, sociala erkännande och tillhörighet skapas å andra sidan en social tillit som ökar allas trygghet och möjliggör en positiv säkerhet. Svaret på frågan om huruvida urbana miljöer som Göteborg kan bli till en plats som bidrar till en socialt hållbar samhällsutveckling eller om de istället riskerar att utvecklas till slagfält för olika sociala konflikter beror ytterst på stadens förmåga att inte bara skapa negativ säkerhet för alla som bor, vistas och arbetar i staden, utan också en positiv säkerhet.²⁴¹

De alternativa förhållningssätt som föreslagits ovan pekar alla i riktning mot en mer positiv säkerhet, där grundläggande behovstillfredsställelse, mänskliga rättigheter, delat socialt ansvar, deltagande och tillhörighet är viktiga ledord. För att lyckas med detta behöver vi

²³⁸ Citerad i Monroe, Kristen (1996), *The Heart of Altruism: Perceptions of a Common Humanity*, Princeton, Princeton University Press.

²³⁹ Se Abrahamsson, H. (2003), *Understanding World Order and Structural Change*, Palgrave Macmillan.

²⁴⁰ Kairos är ursprungligen ett grekiskt begrepp, centralt i retorikens teori och praktik. Det användes för att beteckna ”det rätta ögonblicket” eller ”a passing instant when an opening appears which must be driven through with force if success is to be achieved” (White, E.C. (1983), *Kaironomia*, University of California, Berkeley, s. 13). Begreppet återfinns också i Bibeln, såväl i gamla som nya testamentet. I Paulus brev till romarna återkommer formuleringen ”ho nyn kairos”, ”nuets tid”, en kvalitativ tid av omedelbar upplevelse av gudomlig närvaro, en messiansk tid. Kyrkofadern Origenes använder begreppet för ”a quality of action in time, when an event of outstanding significance occurs” (Tzamalikos, P. (2007), *Origen: Philosophy of History & Eschatology*, Boston: Brill, s. 130). Begreppet har på senare tid diskuterats i samband med möjligheten att utveckla någon form av revolutionär ”kairopolitics”, en tanke som är både tilltalande och spännande men som ligger utanför denna rapports ramar. För den intresserade läsaren hänvisas till Tepper, Benjamin & Brinker-Gabler (2009), Tepper (2012), Benjamin (2003), Agamben (2005) Lindroos (1998) och Negri (2003)

²⁴¹ Abrahamsson, H. (2012), ”Utvecklingsbegreppet inför sin pånyttfödelse” i FRONESIS, Nr.38-39: <https://www.google.se/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CB0QFJAAAhUKEwiavO6e0dJIhXBDiwKHTqNDkI&url=http%3A%2F%2Fwww.mellanplats.se%2Fwp-content%2Fuploads%2F2013%2F02%2FFronesis-om-Utvecklingsbegreppet-Hans-Abrahamsson-final-18.5.2012.doc&usq=AFQjCNF89FLI1KzJ3K19a2h6dzsot0XFWQ>

mer kunskap som karakteriseras av fronesis – den praktiska och jordnära klokhet som är en förutsättning för att man i praktisk handling skall kunna bygga ett gott samhälle. Fronesis handlar emellertid också om de perspektiv som växer fram i nära växelverkan med praxis, perspektiv som sedan hjälper oss i våra framtida vägval.

Att se framåt i backspegeln

Regeringskansliet har nyligen publicerat en vitbok om romers utsatthet i Sverige under 1900-talet.²⁴² Vi har också nyligen fått en slags ”vitbok” om vanvård och övergrepp mot barnhemsbarn.²⁴³ Vi vill med sådana rapporter upprätta ett bokslut och *lägga en mörk historia bakom oss så att vi kan gå vidare och se framåt*. Men detta kanske inte är tillräckligt. Vi kanske behöver tänka på andra komplementära sätt. För att citera Abrahamsson:

*”Den kunskapssyn som ligger till grund för att problemen överhuvudtaget uppstått anses inte kunna användas för att lösa dem. Det handlar om att utveckla en fantasifull förmåga att tänka nytt – utanför boxen som det brukar heta i dagligt tal”*²⁴⁴

Att tänka utanför boxen kan många gånger handla om att göra precis tvärtom. Vi kanske i stället skall *titta bakåt för att kunna lägga saker framför oss på ett klokt sätt*. När röster höjs för att hitta åtgärder för att få fattiga EU-migranter att försvinna från det offentliga rummet, låt oss då som ett varnande exempel minnas hur den ovan nämnda statliga utredning från 1923 resonerade i ”zigenarfrågan”:

*”Då zigenarnas inordnande i samhället hos oss synes vara ett olösligt problem, är enda utvägen att få zigenarna ut ur landet”*²⁴⁵

När röster höjs att förbjuda tiggeri för att därmed bli av med tiggarna och politiker motiverar beslut att inte införa en tak-över-huvudet-garanti i den egna kommunen med att ”då kommer fler att komma hit”, låt oss då minnas samma utrednings rekommendation för ”lösning av zigenarfrågan”, efter att man tagit i beaktande att det saknas laglig grund för direkta utvisningar:

²⁴² Regeringskansliet (2014), ”Den mörka och okända historien - Vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet”, Arbetsmarknadsdepartementet, ISBN 978-91-38-24079:
<http://www.regeringen.se/contentassets/eaae9da200174a5faab2c8cd797936f1/den-morka-och-okanda-historien---vitbok-om-overgrepp-och-krankningar-av-romer-under-1900-talet-ds-20148>

²⁴³ Se Statens Offentliga Utredningar (2011), ”Barnen som samhället svek”, Betänkande av Upprättelseutredningen, SOU 2011:9, ISBN 978-91-38-23528-7: [http://www.regeringen.se/contentassets/70b1c99340204a099a0eda278b3e3406/barnen-som-samhallet-svek-sou-20119-samt-Statens-Offentliga-Utredningar-\(2011\),-Vanvard-i-social-barnavard-,Slutbetankande-av-Utredningen-om-vanvard-i-den-sociala-barnavarden,-SOU-2011:61,-ISBN-978-91-38-23622-2-:http://www.regeringen.se/contentassets/e568dc8c155d4a599a4a9177e839b3f5/vanvard-i-social-barnavard---slutrapport-sou-201161](http://www.regeringen.se/contentassets/70b1c99340204a099a0eda278b3e3406/barnen-som-samhallet-svek-sou-20119-samt-Statens-Offentliga-Utredningar-(2011),-Vanvard-i-social-barnavard-,Slutbetankande-av-Utredningen-om-vanvard-i-den-sociala-barnavarden,-SOU-2011:61,-ISBN-978-91-38-23622-2-:http://www.regeringen.se/contentassets/e568dc8c155d4a599a4a9177e839b3f5/vanvard-i-social-barnavard---slutrapport-sou-201161)

²⁴⁴ Abrahamsson, H. m.fl. (2015) ”Invånardialogens roll och former: Västra Götalandsregionens samråd med det civila samhället”, Mistra Urban Futures & Västra Götalandsregionen, s.17:
http://www.vgregion.se/upload/R%C3%A4ttighet/FoU/inv%C3%A5nardialog_web.pdf

²⁴⁵ SOU 1923:2, ”Förslag till lag om lösdriivares behandling”, sid 89

”...deras försvinnande ur landet [kan] icke nås på annat sätt, än att starka inskränkningar läggs på deras rörelsefrihet, att de finna med sin egen fördel förenligt att lämna landet, och utvandra till ett land med för dem gynnsammare förhållanden”²⁴⁶

Men vi behöver kanske se ännu längre tillbaks i tiden för att med klar blick kunna se framåt. Sverige präglades under första hälften av 1800-talet av fattigdom, hemlöshet, arbetslöshet och tiggeri. Låt oss därför avslutningsvis vägledas av Erik Gustav Geijers tal i konstitutionsutskottet från 1840:

”En slavklass begynner i själva verket åter avsättas, mitt i civilisationens sköte – en klass av proletärer, obesuttna, försvarslösa, vilka, tillväxande i förfärlig progression, så mycket bittrare känna sig utkastade ur samhället, som distanserna inom detsamma i allmänhet eljest blivit utjämnade, och det avstånd i fråga om rättigheter, vilka fardom skiljde några få bättre lottade från mängden, allt mera förminskats. Där detta onda nått sin höjd, återstår blott att möta våld med våld. Man borde, innan man inlåter sig i en strid, som skall skaka samhällets grundvalar, betänka sig, om ej bättre medel finnes, och om ej det bästa vore, att borttaga våldets orsaker.”²⁴⁷

Mot denna historiska bakgrund i kombination med en fördjupad förståelse av EU-migranternas konkreta livssituation, som utgår från principen om ett delat socialt ansvar, där deltagande, dialog, medskapande och tillhörighet är viktiga ledord, och utifrån de perspektiv som växer fram i nära växelverkan med praxis kan vi förhoppningsvis tillsammans med EU-migranterna, utveckla en mer fronetisk kunskap, vägleda av Flyvbjergs fyra värderationella frågeställningar:²⁴⁸

- 1) Vart är vi på väg?
- 2) Vem tjänar och vem förlorar på detta, och genom vilka maktrelaterade mekanismer?
- 3) Är denna utveckling önskvärd?
- 4) Bör vi göra något åt detta, och i så fall vad?

Vi har alla, beroende på våra förutsättningar och vårt utrymme för personligt aktörskap, möjlighet att genom olika handlingar, i stort som i smått, förhålla oss till dessa frågor, och på så sätt bidra till ökad delaktighet och tillhörighet för alla människor. Förutsättningen för ett genuint och delat socialt ansvarstagande, och därmed för en djupare förankrad social hållbarhet, är förmågan till en universell medkänsla, bortom de politiskt skapade identiteter

²⁴⁶ Ibid.

²⁴⁷ Geijer, Erik Gustav (1840), Tal i konstitutionsutskottet, Konstitutionsutskottets Memorial 38:5
Geijer var professor i historia vid Uppsala universitet från 1817 och blev 1824 ledamot av Svenska Akademien. Han var vidare rektor för Uppsala universitet. Som representant för universitetet var han ledamot av prästeståndet vid riksdagen.

²⁴⁸ Flyvbjerg (n.d.) "What is Phronetic Planning Research? What is Phronetic Social Science?"
<http://flyvbjerg.plan.aau.dk/whatisphronetic.php>

som normalt ger oss rättigheter.²⁴⁹ Någon som tidigt gav uttryck för denna insikt var Stig Dagermann som skrev:²⁵⁰

*Jorden kan du inte göra om
stilla din häftiga själ.
Endast en sak kan du göra
en annan människa väl.*

*Detta är redan så mycket
att själva stjärnorna ler.
En hungrande människa mindre
betyder en broder mer.*

²⁴⁹ Under de senaste åren har internationell forskning allt mer börjat intressera sig för sambandet mellan medkänsla, altruistiskt beteende och social hållbarhet. I Sverige har det bildats ett forskarnätverk "Center for Social Sustainability" för att utforska dessa samband. Se t.ex: Monroe, Kristen (1996), *The Heart of Altruism: Perceptions of a Common Humanity*, Princeton, Princeton University Press, som beskriver altruismens politiska betydelse samt Socialmedicinsk Tidskrift (2013), Nr.2, Temanummer om altruism och medkänsla.

²⁵⁰ Skriven till Röda Korset 1954 för att uppmuntra handlingar baserade på medkänsla. Återfinns i Dagerman, Stig (1983) *Dikter, noveller, prosafragment*, No. 10, Norstedts

Litteratur

Böcker, artiklar, rapporter

- Abrahamsson, H. (2003), *Understanding World Order and Structural Change*, Palgrave Macmillan
- Abrahamsson, H. (2012), "Utvecklingsbegreppet inför sin pånyttfödelse" i *FRONESIS*, Nr.38-39:
<https://www.google.se/url?sa=t&rc=t=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CB0QFjAAahUKEwiavO6e0dJIAhXBDiwKHTqNDkI&url=http%3A%2F%2Fwww.mellanplats.se%2Fwp-content%2Fuploads%2F2013%2F02%2FFronesis-om-Utvecklingsbegreppet-Hans-Abrahamsson-final-18.5.2012.doc&usg=AFQjCNF89FL11KzJ3K19a2h6dzsot0XFWQ>
- Abrahamsson (2013) "Makt och Dialog i rättvisa och socialt hållbara svenska städer", KAIROS:
http://www.mistraurbanfutures.org/sites/default/files/makt_och_dialog_i_rattvisa_och_socialt_hallbara_svenska_stader._kairos.pdf
- Abrahamsson, H. m.fl. (2015) "Invånardialogens roll och former: Västra Götalandsregionens samråd med det civila samhället", *Mistra Urban Futures & Västra Götalandsregionen*, s.17:
http://www.vgregion.se/upload/R%20C3%A4ttighet/FoU/inv%20C3%A5nardialog_web.pdf
- Abrahamsson, H. (2015) "Göteborg i världen - Stadens historia förklarar nuet och hållbarheten", *MistraUrban Futures Report*, 2015:6:
http://www.mistraurbanfutures.org/sites/default/files/abrahamsson-goteborg-i-varlden-2015-6_0.pdf
- Abrahamsson, H. (2015) "Dialog och medskapande i vår tids stora samhällsomdaning" i *Utbildning och lärande*, Vol. 9, no. 1, sid. 20-41:
http://www.mistraurbanfutures.org/sites/default/files/dialog_och_medskapande_artikel__1.pdf
- Agamben, G. (1998) *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, Translated by D. Heller-Roazen. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Agamben, G. (1999), *Remnants of Auschwitz: The Witness and the Archive*, trans. Daniel Heller-Roazen, Cambridge: MIT Press
- Agamben, G. (2005), *State of Exception*, University of Chicago Press
- Agamben, G. (2005) *The Time That Remains*, Trans. Patricia Dailey, Stanford: Stanford University Press
- Agamben, G. (2008), "Beyond Human Rights", *Open*, No 15:
<http://novact.org/wp-content/uploads/2012/09/Beyond-Human-Rights-by-Giorgio-Agamben.pdf>
- Arbetsförmedlingen (2014), "Arbetsmarknadsutsikterna hösten 2014 Prognos för arbetsmarknaden 2014–2016", 2014-12-09,
<http://www.arbetsformedlingen.se/download/18.4dc389314a103f6fdb1480/1418391724915/Arbetsmarknadsutsikterna+h%20C3%B6sten+2014.pdf>
- Arendt, H., (1972), "On Violence" i *Crises of the Republic*. New York: Harcourt Brace & Company
- Arendt, H. (1973, [1951]) *The Origins of Totalitarianism*. New York: Harcourt.
- Arnolds, E.B. & Garland, N.F. (1975), "The Defence of Necessity in Criminal Law: The Right to Choose the Lesser Evil", *Journal of Criminal Law and Criminology*, Vol.65, Issue 3

- Baumann, Zygmund (2013), "Living in times of interregnum", Transcript of Lecture delivered at the University of Trento, Italy, October 25, 2013:
http://wpfdc.org/images/docs/Zygmunt_Bauman_Living_in_Times_of_Interregnum_Transcript_web_I.pdf
- Benjamin, Walter (2003) "On the Concept of History & Paralipomena" in *Selected Writings, Volume 4*, Ed. Howard Eiland & Michael W. Jennings, Translated by Harry Zohn, Edmund Jephcott & Howard Eiland (Cambridge, MA: Harvard University Press), sid. 389-411.
- Bhaskar, R.A., (1998) [1979], *The Possibility of Naturalism* (3rd edition), London: Routledge. ISBN 0-415-19874-7
- Bhaskar, R.A., (1993), *Dialectic: The Pulse of Freedom*, London: Verso. ISBN 0-86091-583-2
- Boverket (2010) "Socialt hållbar stadsutveckling – en kunskapsöversikt", Karlskrona:
<http://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2010/socialt-hallbar-stadsutveckling.pdf>
- Buber, M. (1995), *Det mellanmännsliga*, Dualis Förlag, Ludvika., s.51-52
- Burrowes, Robert J. (1996), *The Strategy of Nonviolent Defense: A Gandhian Approach*, State University of New York Press, Albany
- Burton, John (1979), *Deviance, Terrorism, and War: The Process of Solving Unsolved Social and Political Problems*. Oxford: Martin Robertson
- Burton, John (1990) *Conflict: Resolution and Provention*. New York: St. Martins Press.
- Carlgren, I., m.fl (2005), *Forskning av denna världen II – om teorins roll i praxisnära forskning*, Vetenskapsrådet: http://www.idpp.gu.se/digitalAssets/1269/1269270_2005_4inlaga.pdf
- Chambers, R. (1983), *Rural development – putting the last first*, Routledge
- Chatty, Meriam (2015), *Migranternas medborgarskap. EU:s medborgarskapande från Romförhandlingarna till idag*, doktorsavhandling, Örebro Universitet, ISBN978-91-7529-058-4
- Coate, Roger A. & Rosati, Jerel A. (Eds.) (1988), *The Power of Human Needs in World Society*, Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers
- Council of Europe, (2011), "Draft recommendation of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe's Charter on shared social responsibilities", DGIII/DCS (2011) 09:
<http://www.cvek.sk/uploaded/files/Draft%20European%20charter%20on%20shared%20social%20responsibility%20ENG.pdf>
- Crossroads Göteborg (2013), "Fattiga EU-medborgare i Göteborg":
http://www.stadsmissionen.org/content/uploads/Rapport_Stadsmissionen_Fattiga_EUmedborgare_i_Gbg.pdf
- Crossroads Göteborg (2015), "Det nya Europa"
<http://www.stadsmissionen.org/content/uploads/Rapport-Det-nya-Europa.pdf>
- Dagerman, Stig (1983), *Dikter, noveller, prosafragment*, No. 10, Norstedts
- Davis, Mark (2011), "Shared Social Responsibility as a key Concept in Managing the Current Interregnum" I *Towards a Europe of shared social responsibilities*, Trends in social cohesion, No. 23, Council of Europe Publishing, ISBN 978-92-871-7065-1:
http://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/socialcohesiondev/source/Trends/Trends_23_EN.pdf

- Djuve, Anne Britt; Friberg, Jon Horgen; Tyldum, Guri; Zhang, Huafeng (2015), "When poverty Meets affluence - Migrants from Romania on the streets of the Scandinavian capitals", FAFO & Rockwool Foundation, ISBN: 978-87-996384-0-6:
<http://www.fafo.no/~fafo/images/pub/2015/954-innmat-trykk.pdf>
- Enocksson, Malin (2014), "Möjligheten att kriminalisera tiggeri ur ett straffrättsligt perspektiv", uppsats, juristprogrammet, Juridiska fakulteten, Lunds Universitet:
<http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordOid=4449673&fileOid=4465778>
- Flyvbjerg (2001), *Making Social Science Matter*, Cambridge University Press
- Foucault, M. (2003), *Society must be defended. Lectures at the Collège de France, 1975–1976* (eds. M. Bertani & A. Fontana), New York: Picador
- Forskningsrådet FORMAS, (2011), "Forskningsöversikt – hållbar stadsutveckling", Rapport 2:2011, ISBN 978-91-540-6055-9: http://www.formas.se/PageFiles/3972/Hallbar_stadsutveckling.pdf
- Freire, P. (1993), *Pedagogy of the Oppressed*, New York, Continuum
- Gadamer, Hans-Georg (1997), *Sanning och metod*, Daidalos.
- Geijer, Erik Gustav (1840), Tal i konstitutionsutskottet, Konstitutionsutskottets Memorial 38:5
- Glytsos, N. (2002). "The role of migrant remittances in development: Evidence from Mediterranean countries". *International Migration*, 40(1): 1–25.
- Gramsci, Antonio (1971), *Selections from the Prison Notebooks*, ed. and trans. Quentin Hoare and Geoffrey Nowell-Smith, London: Lawrence & Wishart
- Guevara, Birgitta, (2015) "Diskriminerande strukturer", Mistra Urban Futures Report, (forthcoming)
- Gündoğdu, Ayten (2012) "Potentialities of human rights: Agamben and the narrative of fated necessity", *Contemporary Political Theory* No. 11:
<http://www.palgrave-journals.com/cpt/journal/v11/n1/full/cpt201045a.html>
- Göteborgs Stad (2014), "Förslag till budget 2015 och flerårsplaner 2016 – 2017 för Göteborgs Stad":
http://goteborg.se/wps/wcm/connect/a8b135c8-7e1e-4d25-8948-200d0c931e73/Budgettext+2015_FINAL+NY.pdf?MOD=AJPERES
- Göteborgs Stad (2015), "Budget 2016: För ett jämlikt och hållbart Göteborg":
https://goteborg.se/wps/wcm/connect/1f4c98e6-9def-4be8-a30e-08272ef6f7da/Forslag+goteborgs+Stads+Budget+2016_S_V_MP_FI.pdf?MOD=AJPERES
- Göteborgs Stad, Social Resursförvaltning (2015) "Rapport illegala bosättningar i Göteborg 2014", tjänsteutlåtande, 2015-03-24, Dnr. 0232/15 samt bilaga "Rapport – Illegala bosättningar i Göteborg - En samordnad bild av förvaltningar i Göteborgs stad som arbetar för att förhindra illegala bosättningar":
[http://www5.goteborg.se/prod/Intraservice/Namndhandlingar/SamrumPortal.nsf/A17B64441C97D9EDC1257E29002F1DB2/\\$File/11B_Bilaga_Illegala_bosattningar_%20i_Goteborg_2014.pdf?OpenElement](http://www5.goteborg.se/prod/Intraservice/Namndhandlingar/SamrumPortal.nsf/A17B64441C97D9EDC1257E29002F1DB2/$File/11B_Bilaga_Illegala_bosattningar_%20i_Goteborg_2014.pdf?OpenElement)
- Göteborgs Stad, Social Resursförvaltning (2015), "Plan för kommunala insatser som rör EU-medborgare i socialt och ekonomiskt utsatta situationer", 2015-05-15:
<http://ale.se/download/18.6d6eb8c914f23792bd6baaa/1441894050921/Plan+f%C3%B6r+kommunala+insatser.pdf>

- Hansson, Erik (2004), "Som att världen har kommit hit", Mastersuppsats, Kulturgeografiska Institutionen, Stockholms Universitet, Juni 2014: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:721768/FULLTEXT01.pdf>.
- Hardin, Garrett (1974), "Lifeboat Ethics: the Case Against Helping the Poor", *Psychology Today*, September:
http://www.garretthardinsociety.org/articles/art_lifeboat_ethics_case_against_helping_poor.html
- Heater, Derek (2004), *A Brief History of Citizenship*. New York City: New York University Press, ISBN 0-8147-3671-8
- Hernandez, E. and Coutin, S.B. (2006). "Remitting subjects: Migrants, money and states". *Economy and Society*, 35(2): 185–208.
- Hickman (2005) "Between Human Rights and the Rule of Law: Indefinite Detention and the Derogation Model of Constitutionalism", *Modern Law Review*, No. 68, s. 655-657.
- Humphreys, Stephen (2006) "Legalizing Lawlessness: On Giorgio Agamben's State of Exception", *The European Journal of International Law*, Vol. 17 no.3
- Independent Commission on Disarmament and Security Issue (1982), *Common Security: A Blueprint For Survival*, Simon and Schuster, New York, ISBN-10 0671458795
- KAIROS (2013), "Kunskap om och Arbetssätt i Rättvisa och socialt hållbara Städer", Projektdokument:
http://www.mistraurbanfutures.org/sites/default/files/kunskap_om_och_arbetssatt_i_rattvisa_och_socialt_hallbara_stader.pdf
- Kindal, Anna (2014), "Fri rörlighet för vem? Socialt och ekonomiskt utsatta EU-migranter i Sverige", *Fores Policy Paper* 2014:4: <http://fores.se/wp-content/uploads/2014/11/Fri-r%C3%B6rlighet-f%C3%B6r-vem.pdf>
- Krishnamurti, J. (1974), *Att vara fri*, Bonniers, Stockholm
- Lewin, Kurt (1946), "Action research and minority problems", *Journal of Social Issues*, Vol. 2, No. 4, s. 34-46
- Lilja, Elisabeth och Permer, Mats (2010): "Boendesegregation – orsaker och mekanismer: en genomgång av aktuell forskning", Boverket, Karlskrona:
<http://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2010/bilaga-1.pdf>
- Lindroos, Kia (1998), *Now-Time/Image-Space: Temporalization of Politics in Walter Benjamin's Philosophy and Art*, Jyväskylä: SoPhi
- Luther, Martin (1909) "The Last Written Words of Luther," Table Talk No. 5468, (16 February 1546), in *Dr. Martin Luthers Werke*, translated by James A. Kellerman, Band 85 (TR 5) s. 317–318
- Madison, J; Hamilton, A; & Jay, J., (1987 [1788]), *The Federalist Papers*, Penguin Books
- Magnusson, Å. & Nilsson, A. (2014) (Red.), *Vart är du på väg, älskade stad?*, Tre Böcker, Göteborg
- Mansoor, A. and Quillin, B. (2007), *Migration and remittances: Eastern Europe and the former Soviet Union*, Washington DC: World Bank.
- Monroe, Kristen (1996), *The Heart of Altruism: Perceptions of a Common Humanity*, Princeton, Princeton University Press
- Monti, A. & Nordlund, V.(Red.) (2014), *Det dolda biståndet ? – frågor och svar om migranterns remitteringar*, Global Utmaning:
<http://www.globalutmaning.se/det-dolda-bistandet-ny-rapport-fran-global-utmaning>

- Negri, Antonio (2003), *Time For Revolution*, Trans. Matteo Mandarini (New York: Continuum).
- Norrie, A., (2001), *Crime reason and history – a critical introduction to criminal law*, Cambridge University Press, Cambridge
- Olin, Erik (2000), "The Shadow of Exploitation in Weber's Class Analysis", Paper presented at the International Symposium on "Economy and Society: Max Weber in 2000" September 21- 24: <http://www.ssc.wisc.edu/~wright/weber.pdf>
- Pelling, L., Hedberg, C. & Malmberg, B., (2011), "Remittances from Sweden – An Exploration of Swedish Survey Data", Working Paper/ Institutet för framtidsstudier 2011:1
- Pennington, K. (2000), "Innocent III and the Ius commune," *Grundlagen des Rechts: Festschrift für Peter Landau zum 65. Geburtstag*, herausgegeben von Richard Helmholz, Paul Mikat, Jörg Müller, Michael Stolleis (Rechts- und Staatswissenschaftliche Veröffentlichungen der Görres-Gesellschaft, NF 91; Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh), s. 349-366
- Polk, M. (2014) "Achieving the promise of transdisciplinarity: a critical exploration of the relationship between transdisciplinary research and societal problem solving", *Sustainability Science*, October, Vol.9, Issue 4, s.439-451: <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11625-014-0247-7>
- Regeringskansliet (2014), "Den mörka och okända historien - Vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet", Arbetsmarknadsdepartementet, ISBN 978-91-38-24079: <http://www.regeringen.se/contentassets/eaae9da200174a5faab2c8cd797936f1/den-morka-och-okanda-historien---vitbok-om-overgrepp-och-krankningar-av-romer-under-1900-talet-ds-20148>
- Rilke, Rainer Maria (1990), *The Notebooks of Malte Laurids Brigge*, trans. Stephen Mitchell, New York: Vintage
- Rubenstein, Richard E. (2001), "Basic Human Needs: The Next Steps in Theory Development", *The International Journal of Peace Studies*, Vol.6, No.1: http://www.gmu.edu/programs/icar/ijps/vol6_1/Rubenstein.htm
- Ruggiero, E. (2005). "Migration and remittances: A micro perspective." *Problems of Economic Transition*, 48(3): 54-83.
- Santner, Eric (2011) *The Royal Remains: The People's Two Bodies and the Endgames of Sovereignty*, Chicago: University of Chicago Press
- Schuilenburg, Marc (2008), "The Refugee as Homo Sacer: A Short Introduction to Agamben's 'Beyond Human Rights'", *Open*, No 15: http://www.marcschuilenburg.nl/_downloads/AShortIntroductionAgamben.pdf
- Socialförvaltningen, Stockholms Stad, (2015) "Utökade insatser för fattiga EU-medborgare i Stockholm", Dnr 3.1.2-43/2015: <http://insynsverige.se/documentHandler.ashx?did=1786703>
- Socialmedicinsk Tidskrift (2013), Nr.2, Temanummer om altruism och medkänsla
- Socialstyrelsens (2013), "Hemlöshet bland utrikesfödda personer utan permanent uppehållstillstånd i Sverige", publicerad i maj, ISBN 978-91-7555-060-2: <https://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/19052/2013-5-3.pdf>
- Socialstyrelsen (2014), "Vård för papperslösa: Vård som inte kan anstå, dokumentation och identifiering vid vård till personer som vistas i landet utan tillstånd", ISBN: 978-91-7555-161-6: <https://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/19381/2014-2-28.pdf>

- Socialstyrelsen (2014), ”Rätten till socialt bistånd för medborgare inom EU/EES-området”, ISBN 978-91-7555-190-6:
<https://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/19467/2014-6-16.pdf>
- Statens Offentliga Utredningar, (2008), ”Krisberedskapen i grundlagen - Översyn och internationell utblick”, Grundlagsutredningens rapport XIII, SOU 2008:61, ISBN 978-91-38-23000-8:
<http://www.regeringen.se/contentassets/0d28b02e5ee046a8b4549ac4eb9874af/krisberedskapen-i-grundlagen-sou-200861>
- Statens Offentliga Utredningar (2011), ”Barnen som samhället svek”, Betänkande av Upprättelseutredningen, SOU 2011:9, ISBN 978-91-38-23528-7:
<http://www.regeringen.se/contentassets/70b1c99340204a099a0eda278b3e3406/barnen-som-samhallet-svek-sou-20119>
- Statens Offentliga Utredningar (2011), ”Vanvård i social barnavård”, Slutbetänkande av Utredningen Om vanvård i den sociala barnvården, SOU 2011:61, ISBN 978-91-38-23622-2:
<http://www.regeringen.se/contentassets/e568dc8c155d4a599a4a9177e839b3f5/vanvard-i-social-barnavard---slutrapport-sou-201161>
- Standing, Guy (2011), *The Precariat*, London: Bloomsbury Academic
- Sturzen-Berker, Oscar Patrick (pseudonym Orvar Odd) (1944 [1844]), ur diktsamlingen *Min fattiga sångmö: valda dikter*; urval av Ture Nerman, Stockholm
- Svensson, Birgitta (2010) ”UTKAST till Kunskapsöversikt över forskningen och forskningsbehovet kring sociala och kulturella aspekter av hållbar stadsutveckling”, Formas 2010-10-15
- Sveriges Kommuner och Landsting, (2009), ”Positionspapper - Civilsamhället som utvecklingskraft”:
<http://webbutik.skl.se/bilder/artiklar/pdf/5165.pdf>
- Sveriges Kommuner och Landsting (2014), ”Flyttning av fordon – handbok för kommunens handläggare”, ISBN 978-91-7164-940-9: <http://webbutik.skl.se/bilder/artiklar/pdf/7164-940-9.pdf>
- Sveriges Kommuner och Landsting, (2014), ”Några juridiska frågor gällande utsatta EU-medborgare”, 2014-12-09:
<http://skl.se/download/18.2371797b14a4dca6483fe13/1418804156789/SKL-juridiska-fragor-om-utsatta-EU-medborgare-2014-12-09.pdf>
- Sveriges Radio, (2014) Manuelas Dagbok - Anteckningar i Stockholm, November, Publicerat av Ekot: <http://sverigesradio.se/Diverse/AppData/Isidor/Files/83/14617.pdf>
- Tepper, Rowan G.; Benjamin, Walter; & Brinker-Gabler, Gisela (2009), ”Chrono-/Kairo-politics of Revolution: On The Concept (and Experience) of Time in Walter Benjamin”:
<http://www.scribd.com/doc/31122994/Chrono-Kairo-politics-of-Revolution#scribd>
- Tepper, Rowan G (2012), “Kairos: A Political Post-History of the Concept of Time”:
https://www.academia.edu/1468890/Kairos_-_A_Political_Post-History_of_the_Concept_of_Time
- Tzamalikos, P. (2007), *Origen: Philosophy of History & Eschatology*, Boston: Brill
- United Nations Security Council (2004), “Report of the Secretary-General: The rule of law and Transitional justice in conflict and post-conflict societies”, S/2004/616: <http://www.ipu.org/splz-unga07/law.pdf>
- United Nations Special Representative for International Migration and Informal Working Group, (2013), “Why & How Migration Should Be Included in the Post-2015 United Nations Development Agenda”, working paper, 1 december 2013.

- Vogiazides L. (2008). "The use of remittances as a development strategy by the World Bank: Causes And implications", Master's Dissertation, Manchester: University of Manchester.
- Weber, Max (1978), *Economy and Society: an outline of interpretive sociology*, edited by Guenther Roth and Claus Wittich, Berkeley: University of California Press
- White, E.C. (1983), *Kaironomia*, University of California, Berkeley
- Williams, G., (1970), *The criminal law* , 2nd ed.
- World Bank (2005). *Global economic prospects 2006: Economic implications of remittances and migration*, Washington DC: World Bank.

Tidningsartiklar och internetreferenser

- ABIS (n.d.), "Arbetskooperativet Solidaritet": <http://www.arbetskooperativetsolidaritet.se/>
- Aftonbladet, (2014), "Kommunerna är skyldiga att bistå EU-migranterna", 2014-11-21:
<http://www.aftonbladet.se/debatt/debattamnen/politik/article19898040.ab>
- Aftonbladet (2015), "Hon lyckades få bort tiggarna från gatan", 2015-08-28:
<http://www.aftonbladet.se/svenskahjaltar/article21322809.ab>
- Cittaslow International Network (n.d.), "Charter of shared social responsibilities approved by the Committee of Ministers": <http://www.cittaslow.org/article/charter-of-shared-social-responsibilities-approved-by-the-committee-of-ministers>
- Dagens Arena (2015), "Två attacker i månaden mot EU-migranternas tältläger", 2015-02-06:
<http://www.dagensarena.se/innehall/tva-attacker-i-manaden-mot-eu-migranternas-taltlager/>
- Dagens Medicin (2015), "Olika villkor för EU-migranter i vården", 2015-04-16:
<http://www.dagensmedicin.se/artiklar/2015/04/16/olika-villkor-for-eu-migranter-i-varden/>
- Dagens Nyheter (2015), "Efter attackerna: romska EU-migranter bildar förening", 2015-04-17:
<http://www.dn.se/sthlm/efter-attackerna-romska-eu-migranter-bildar-forening/>
- Eichmann, Adolf (1945) "Final Plea" från Nürnberg-rättegångarna:
<http://remember.org/eichmann/ownwords>
- ETC Göteborg (2015), "Kollektivt boende en ny lösning för EU-migranter", 2015-04-17:
<http://goteborg.etc.se/inrikes/kollektivt-boende-en-ny-losning-eu-migranter>
- Expressen (2014), "Lund startar härbärge för EU-migranter", 2014-11-27:
<http://www.expressen.se/kvallsposten/lund-startar-harbage-for-eu-migranter/>
- Facebook (n.d.), "Det kunde varit jag": https://www.facebook.com/pages/DET-KUNDE-VARIT-JAG/171774979693868?sk=info&tab=page_info
- Facebook (n.d.), "Det kunde varit jag – Göteborg", https://www.facebook.com/pages/Det-kunde-varit-jag-G%C3%B6teborg/609468259109763?sk=info&tab=page_info
- Facebook (n.d.), "Det kunde varit jag – manifestation för medmänsklighet":
<https://sv-se.facebook.com/609468259109763/photos/pb.609468259109763.-2207520000.1440685793./618844631505459/?type=1>
- Facebook (n.d.), "Ingen skall behöva tigga – men vad kan vi göra?":
<https://www.facebook.com/events/577700525666729/>
- Facebook (n.d.) "Förening REMIS":
<https://www.facebook.com/pages/F%C3%B6rening-REMIS/702918589830726?fref=nf>
- Facebook (n.d.), "Göteborg EU Migrants":
https://www.facebook.com/gbgeumigrants/info?tab=page_info
- Facebook (n.d.), "HEM, föreningen för hemlösa EU-migranter":
<https://www.facebook.com/organisationhem>
- Facebook (n.d.), "Om Nattcafé för hemlösa i Halmstad":
<https://www.facebook.com/pages/Nattcaf%C3%A9-f%C3%B6r-heml%C3%B6sa-i-Halmstad/126599927374019?sk=info&tab=overview>

Flashback (2010), "Invandrare som tigger (samlingstråd)", 2010-04-15:
<https://www.flashback.org/t1171447>

Flashback (2015), "Tiggare i Göteborg", 2015-04-23:
<https://www.flashback.org/sok/tiggare?sp=1&f=269&t=1374318&so=w&page=2>

Flyvbjerg (n.d.) "What is Phronetic Planning Research? What is Phronetic Social Science?"
<http://flyvbjerg.plan.aau.dk/whatisphronetic.php>

Folkpartiet Järfälla (n.d.), "Tak-över-huvudet-garanti i hela landet":
<http://www.fpiarfalla.se/tak-over-huvudet-garanti-i-hela-landet/>

Forum för Levande Historia (n.d.) "Ett judefritt Tyskland":
<http://www.levandehistoria.se/fakta-om-forintelsen/judeforfoljelserna-under-1930-talet/ett-judefritt-tyskland>

Forum för Levande Historia (2000), "Stockholmsdeklarationen: Deklarationen från Stockholms Internationella Forum om utbildning, hågkomst och forskning om Förintelsen": <http://www.levandehistoria.se/om-oss/hur-arbetar-vi/stockholmsdeklarationen>

FORUM – ideburna organisationer med social inriktning (2013) "Kommissionen ska ge ut handbok om stöd till EU-migranter", 2013-11-27:
<http://www.socialforum.se/article/kommissionen-ska-ge-ut-handbok-om-stod-till-eu-migranter/>

Göteborgs Fria (2014), "Svårt leva utan personnummer", 2014-07-07:
<http://www.goteborgsfria.se/artikel/114831>

GöteborgsPosten (2014), "Butikschef åtalas - hällde vatten på tiggare", 2014-05-19:
<http://www.gp.se/nyheter/goteborg/1.2375647-butikschef-atalas-hallde-vatten-pa-tiggare>

GöteborgsPosten (2015), "Politisk lösning krävs för att få bort tiggeriet" 2015-05-08:
<http://m.gp.se/nyheter/debatt/1.2708078-politisk-losning-kravs-for-att-fa-bort-tiggeriet>

GöteborgsPosten (2015), "Husvagnar i brand i migrantläger", 2015-08-08:
<http://www.gp.se/nyheter/goteborg/1.2796670-husvagnar-i-brand-i-migrantlager>

GöteborgsPosten (2015), "Attackerade migrantläger med machete", 2015-08-08:
<http://www.gp.se/nyheter/sverige/1.2796991-attackerade-migrantlager-med-machete>

GöteborgsPosten (2015), "Ingen ska behöva sova på gatan i vinter", 2015-08-29:
<https://www.gp.se/nyheter/debatt/1.2815499-ingen-ska-behova-sova-pa-gatan-i-vinter?m=print>

GöteborgsPosten (2015), "Annika Borg: Hjälp till självhjälp enda vägen", 2015-09-28, s.2:
<http://www.gp.se/nyheter/ledare/kronika/1.2810942-annika-borg-hjalp-till-sjalvhjalp-enda-vagen>

Hjärta till Hjärta (n.d.), "Härbärge för EU-migranter i Linköping har öppnat":
<http://hjaratillhjarta.se/harbarge-for-eu-migranter-i-linkoping-har-oppnat/>

Hjärta till Hjärta, (n.d.), "Därför kommer tiggarna hit": <http://hjaratillhjarta.se/60/>

Jarvid, Tomas (2014), "Tiggarens Älskade Ansikte", Svenska kyrkans Blogg, 2014-12-16:
<http://blogg.svenskakyrkan.se/vandravagen/2014/12/16/tiggarens-alskade-ansikte/>

- Kommerskollegium (n.d.), "Utan personnummer I Sverige":
<http://www.kommers.se/verksamhetsomraden/EUs-inre-marknad/For-EU-medborgare/Utan-personnummer/>
- Kvällsposten (2014), "Här startar tiggarnas resa mot Sydsverige", 2014-12-07, s. 12-15
<http://www.expressen.se/kvallsposten/har-startar-tiggarnas-resa-mot-sydsverige/>
- Kvällsposten (2014), "Tiggarna som fick hjälp har rest hem", 2014-12-10, s. 22-24
<http://www.expressen.se/kvallsposten/har-bor-16---i-en-tvaa--drommen-egen-mark/>
- Lag (1982:129) om flyttning av fordon i vissa fall:
https://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/sfs_sfs-1982-129/
- Lag (2004:320) om insättningsgaranti: <https://www.notisum.se/rnp/sls/sfs/20040320.pdf>
- Lag (2013:407) om hälso- och sjukvård till personer som vistas i Sverige utan nödvändiga tillstånd:
https://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Lag-2013407-om-halso--och-s_sfs-2013-407/?bet=2013:407
- Länsstyrelsen Västmanland Län (2011), Dnr. 213-1208-11, Beslutsdatum 2011-04-26:
<http://www.lansstyrelsen.se/vastmanland/SiteCollectionDocuments/Sv/nyheter/2011/Beslut-forbud-tiggeri.pdf>
- Mail Online (2014), "'I'm from Romania, I came to Britain for the hospital': Beggars sleeping rough around Marble Arch are arrested by UK Border police just a day after immigration laws are relaxed", 2014-01-02:
<http://www.dailymail.co.uk/news/article-2532613/Beggars-sleeping-rough-Marble-Arch-arrested-UK-Border-police-just-day-British-immigration-laws-relaxed.html>
- Malmö Stad (2015), "Här kan hemlösa få hjälp i Malmö", 2015-01-12:
<http://malmo.se/Huvudnyheter/2015-01-12-Har-kan-hemlosa-fa-hjalp-i-Malmo.html>
- Metro (2014), "Här bor Göteborgs tiggare i underjordiska gångar bland råttor och sopor", 2014-12-17:
<http://www.metro.se/goteborg/har-bor-goteborgs-tiggare-i-underjordiska-gangar-bland-rattor-och-sopor/EVHnlo!Pa1hWDDbFOM1/>
- Mynewsdesk (2015), "EU-migranter i Helsingborg erbjuds tillfälligt boende på camping", 2015-04-02:
<http://www.mynewsdesk.com/se/helsingborg/pressreleases/eu-migranter-i-helsingborg-erbjuds-tillfaelligt-boende-paa-camping-1138324>
- Observator.tv, (2015), "43 de români s-au înghesuit într-o dubă cu nouă locuri", 2015-02-06:
<http://observator.tv/extern/43-de-romani-sau-inghesuit-intro-duba-cu-noua-locuri-145037.html>
- Offizielles Stadtportal für Hamburg (2015), "Hamburger Winternotprogramm für obdachlose Menschen":
<http://www.hamburg.de/obdachlosigkeit/789920/winternotprogramm/>

- Samtiden (2014), ”Tiggeri och migration inom EU – en juridisk bakgrund”, 2014-11-11:
<http://samtiden.nu/6499/tiggeri-och-migration-inom-eu-en-juridisk-bakgrund/>
- Skaraborgsbygden (2015), ”Döms för skott mot tältläger”, 2015-02-12:
<http://www.skaraborgsbygden.se/index.php/article/10838/doms-for-skott-mot-taltlager>
- Skånes Fria (2015), ”Miljöförvaltningen vill vräka EU-migranter från ödetomt”,
 2015-04-24:
<http://www.skansesfria.se/artikel/117378>
- Skånes Fria (2015), ”Vräkning av migrantläger stoppas av överklagan”, 2015-04-27:
<http://www.skansesfria.se/artikel/117387>
- Skånska Dagbladet, (2015) ”Stridiga viljor om handlingsplan”, 2015-03-26:
<http://www.skanskan.se/article/20150326/MALMO/150329504/-/stridiga-viljor-om-handlingsplan>
- Snapphanen (2014), ”Söndagskrönika: Vänsterns oändliga godhet”, 2014-02-23,
<http://snaphanen.dk/2014/02/22/sondagskronika-vansterns-oandliga-godhet/>
- Socialstyrelsen, (n.d.) ”Vård som inte kan anstå”:
<https://www.socialstyrelsen.se/vardochomsorgforasylsokandemedflera/halsoochsjukvard-och tandvard/ vilkenvardskaerbjudas/vardsomintekanansta>
- Statens Offentliga Utredningar (2014), ToR-utredningen: ”Utredningen om trygghetssystemen och internationell rörlighet” (S 2014:17):
<http://www.regeringen.se/contentassets/5645d41f1008497ca90349eedc06efae/dir.-2014109-svensk-social-trygghet-i-en-internationell-varld>
- Svenska Dagbladet (2013), ”Alla måste få garanti om tak över huvudet”, 2013-12-14:
<http://www.svd.se/alla-maste-fa-garanti-om-tak-over-huvudet>
- Svenska Dagbladet, (2015), ”Åtal för hatbrott mot EU-migranter”, 2015-03-25:
http://www.svd.se/nyheter/inrikes/atal-for-hatbrott-mot-eu-migranter_4435633.svd
- Svenska Dagbladet (2015), ”Varannan vill förbjuda tiggeri”, 2015-04-03:
http://www.svd.se/nyheter/inrikes/varannan-vill-forbjuda-tiggeri_4460211.svd
- Svenska Dagbladet (2015), ”Vem ska sörja för EU-migranterna?” 2015-05-15:
<http://www.svd.se/vem-ska-sorja-for-eu-migranterna>
- Sveriges Radio (2014), ”Tiggare får sova över i kyrkan”, 2014-11-10:
<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=105&artikel=6013885>
- Sveriges Radio, (2014), ”Tiggare i Västernorrland ska få akut sjukvård”, 2014-11-12:
<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=110&artikel=6016911>
- Sveriges Radio (2014), ”Svårt för EU-migranter att få vård”, 2014-12-10:
<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=6041304>
- Sveriges Radio (2015), ”Färre okvalificerade arbeten bakom den ökade segregationen”,
 2015-03-10:
<http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=3993&artikel=6113315>
- Sveriges Radio (2015), ” Forum på nätet uppmanar till våld mot EU-migranter”,
 2015-06-23: <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=6196914>

- Sveriges Television (2014), ”C: Inför tak över huvudet-garanti för alla”, 2014-01-15:
<http://www.svt.se/nyheter/regionalt/stockholm/centern-infor-tak-over-huvudet-garanti-for-alla>
- Sydsvenskan (2014), ”EU-migranternas läger förstört i kraftig brand”, 2014-12-30:
<http://www.sydsvenskan.se/malmo/eu-migranternas-lager-forstort-i-kraftig-brand/>
- Sydsvenskan, (2015) ”Ägare försöker tömma tomt på EU-migranter”, 2015-03-02:
<http://www.sydsvenskan.se/malmo/agare-forsoker-tomma-tomt-pa-eu-migranter/>
- Sydsvenskan (2015), ”Besittning är inte besittningsrätt”, 2015-04-29:
<http://www.sydsvenskan.se/malmo/besittning-ar-inte-besittningsratt/>
- Sydsvenskan (2015), ”Camping för EU-migranter i Lund“, 2015-10-23:
<http://www.sydsvenskan.se/sverige/camping-for-eu-migranter-i-lund/>
- Universitetsläraren, (2013), ”Hon fick gå till domstol för att få personnummer”, Nr. 5
<http://www.sulf.se/Universitetslararen/Arkiv/2013/Nummer-5-13/Hon-fick-ga-till-domstol-for-att-fa-personnummer/>
- Västra Götalandsregionen (n.d.), ”Avdelning rättighet”:
<http://www.vgregion.se/rattighet-kansli>
- Västra Götalandsregionen (2013), ”Reglemente för Västra Götalandsregionens kommitté För rättighetsfrågor”:
<https://alfresco.vgregion.se/alfresco/service/vgr/storage/node/content/workspace/SpacesSf/265a0c01-e0f4-421a-9efc-10ed49c01084/Reglemente%20kommitt%C3%A9n%20f%C3%B6r%20r%C3%A4ttighet%20sfr%C3%A5gor%20reviderat%202013.pdf?a=false&guest=true>